

A TARTALOMBÓL :

MEGEMLEKEZÉSEK THURZÓ LAJOSRÓL —
POEMA THURZÓ KÖLTŐI HAGYATÉKÁBÓL
— RADOVAN LALICS: A SZOVJET ÍRÓK
KONGRESSZUSA — RÉSZLET DOBRICA CSO-
SZICS „GYÖKEREK” CÍMŰ REGÉNYÉRŐL
ÉS KÉT VÉLEMÉNY A KÖNYVRŐL — MEG-
EMLEKEZÉS MAJAKOVSZKIRÓL — LÖRINC
PÉTER ÍRÁSA A VAJDASÁGI FÖLDMUN-
KÁSMOZGALOM MULTJÁRÓL — CSEPE
IMRE ÉS URBÁN JÁNOS VERSEI, SZIRMAI
KÁROLY ELBESZÉLÉSE — KORUNK, A NO-
VISZÁDI RÁDIO IRODALMI FOLYÓIRATA
(SINKÓ ERVIN, LÉVAY ENDRE, FEHER FE-
RENC ÉS BORI IMRE ÍRÁSAI) — SULHOF
JÓZSEF ÍRÁSA SINKÓ ERVIN SZÍNMEŰE-
NEK SZABADKAI BEMUTATÓJÁRÓL

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

Sinkovics János, Senta, Beogradska ul.

4

T A R T A L O M

MAJTENYI MIHÁLY: Egy síremlék előtt — — — — —	655
THURZÓ LAJOS: Öreganyám (Poéma a költő hagyatékából) — — — — —	657
GÁL LÁSZLÓ: Néhány közvetlen szó Thurzó Lajosról — — — — —	661
DOBRICA CSOSZICS: Gyökerek (regényrészlet) — — — — —	663
CSEPE IMRE: Tavaszi emlékek (vers) — — — — —	667
SZIRMAI KÁROLY: A tűznél (elbeszélés) — — — — —	670
URBAN JÁNOS: Két vers: A bácskai ég alatt, Arcot örökítő békességgel — — — — —	673

KORUNK

SINKÓ ERVIN: Szelíd szó — — — — —	676
LÉVAY ENDRE: Dalolj Pájó, dalolj — — — — —	676
FEHÉR FERENC: Párnámra átnyújtott ujjpereccel . . . — — — — —	678
BORI IMRE: Thomas Mann: „A megcsalt — — — — —	679
Sinkó Ervin: Egy színházi élmény — — — — —	679

KILÁTÓ

BÁLINT ISTVÁN: Az illúziók összeomlása — — — — —	681
--	-----

OLVASÁS KÖZBEN

MAJTENYI MIHÁLY írása

FELJEGYZÉSEK

RADOVAN LALICS: A szovjet írók kongresszusa — — — — —	687
---	-----

ÖRTÜZ FÉNYÉNÉL

LÖRINC PÉTER: A vajdasági nagybirtok és harc a földért — — — — —	698
--	-----

SZÍNHÁZ

SULHÓF JÓZSEF: Sinkó Ervin: „Szörnyű szerencse” — — — — —	704
---	-----

NYELVÉSZET

BALÁZS-PIRI ALADÁR: A nyelv keletkezése — — — — —	707
---	-----

KÖNYVSZEMLE

Két vélemény egy új regényről — — — — —	709
Lector: Koreni, B-t: Gyökerek — — — — —	
DEBRECZENI JÓZSEF: Egy szerbül megjelenő Molnár-regény margojára — — — — —	710
LAPSZEMLE (L) — — — — —	712

KÉPZŐMŰVÉSZET

B. SZABÓ GYÖRGY: Konyovicsnál — 1955 tavaszán — — — — —	714
---	-----

KÉPEK

A címlapon KONYOVICS MILÁN: Kukuláné leánya	
KONYOVICS MILÁN: Kocsisok — — — — —	666
KONYOVICS MILÁN: Bácskai interieur — — — — —	672
KONYOVICS MILÁN: Topolyai utcárészlet — — — — —	683
KONYOVICS MILÁN: Heverő nő — — — — —	686
KONYOVICS MILÁN: Tájkép — — — — —	697
KONYOVICS MILÁN: Tehénpásztor — — — — —	703

Egy síremlék előtt*

Egy emlékülésről érkeztünk, amelyen a vajdasági írók, a nép fóruma előtt emlékeztek meg halott társukról, Thurzó Lajosról. Még fülünkben csengenek a szavak a költőről, aki „úgy ment el mint a balladák hőse” de azért örökké velünk marad — ide most búcsúzni jöttünk tőle, mint olykor-olykor visszatérő sokan e síremlék előtt, amely látható és megfogható záloga a reá való emlékezésnek.

A fejfák sírverse mindig a halállal és elmúlással kapcsolatos mementó: a költőké csak ritkán az. A költő sírja, emlékműve — ha testi mivoltát idézi is annak aki elment, — ahogy az idő lassan elmossa a könnyeket, olyasmit ébresztget a szívekben, ami több a múló könnynél: egy darab halhatatlanság. Egy korszakot varázsol maga köré amely felett megáll még az idő múlása is. Azt a korszakot, amelyben a költő élt és hatott. S én el tudom képzelni, hogy sok-sok év múlva, sok évtized múlva az a generáció, amely már az iskolai könyvekben tanulja Thurzó Lajos költeményeit, vagy tanulni fogja őket később, a késői korok tankönyveiben, elzarándokol ide ehhez a síremlékhez — és akkor egy percre megcsapja az elmúlt kor; s azok az esztendők éppen szo-

cializmusunk építésének első évei. Mert ez a poéta a proletár-sorsából érkezve magával hozta szép, örülő szívét a forradalmi diadalnak s zengte azt akkor, amikor ábécéjét kellett adni az élet új foglmainak, a felszabadult hazában. S ha sírverset keresünk számára — az mindig csak az örök életigenlés az elpusztíthatatlan bizakodás: mosoly és optimizmus — a halálra nála sehol sem találunk sorokat.

A korszakot idézi ez a szobor itt a síremlék fölött, a korszakot és benne a költőt. A művész, aki megalkotta a kulturmunkás szimbolumának nevezi — nem is törekedett hasonlóságra — ám nevezzük akárminek, benne vibrál Thurzó Lajos egész élete. Minden figurális elképzelés egyetlen pillanatára szorítkozhatik csak a cselekvésnek — a kő, a márvány, a terrakotta nem filmszalag, nem könyv amelyet lapozni lehet, nem élőszó amely előbuggyan és ömlik mint a vízfolyás... s én úgy látom mégis, hogy ebben a felsegezett fejben, ebben a sietésben, a zsebredugott és tapadó karokban annyi magyarázat él, annyi akció és annyi elszántság — több mint egy kibontott zászló vagy a kitárt mell. Benne van a sáros, rosszul világított utca, benne van a né-

*) Elhangzott Zentán, Thurzó Lajos síremléke előtt, a költő halálának öt éves évfordulóján.

ma makacsság, benne van a sokesztendő
éhezés, de benne van a szüntelen remény-
kedés is hogy: csak előre nézni. Csak elő-
re, arccal a haladás felé. Dolgozni, sietni,
égni, lobogni... emberivé nemesíteni a
világot. Thurzó Lajos sok mindent nem
érhetett meg, ami halála óta nagy opti-

mizmusát igazolta, ez a szoboralak itt
azonban a sírja fölött mindig és örökké
az ő előrenéző hites tekintetét őrzi.

Van egy verse költőnknek, amelyben
talán leginkább, legművészebben ki tudta
fejezni a lelkiállapotát a felszabadulás
utáni idők nagy bizakodását:

Ember az őszi utcán,
a talpa alatt fénylik az őszi úttest
s kabátján, kalapja görbe szélén
csöndesen hull az őszi est,
amely új most és csodás:
a városok süppedt szélén is
érett a vágyódás.

Őszi est permetez
élő húsrá, fára kőre
vékony felhőnedvet,
mely úgy szítál alá
sötét tetőre
mintha fűszál erekből finoman
csepegne átlátszó tiszta méz.
Mert édes íze van mostan
az őszi esőcseppnek is a szájon
S hol lengnek könnyű szelek
a tájon,
úgy ragyognak a sötét sárban
mint parányi, fényes ezüstszemek...

Ő megérett vágyódások poétája, mi is
volt az a rövid öt esztendő mindössze —
a felszabadulástól a halálodig — az az öt
év amikor a benned élő költő végre teret,
hangot kapott s lettél a szakszervezeti
aprómunka névtelen közkatona-jából né-
pednek erős és hangos tolmácsa... hány
költemény múlt el veled, hányszor kel-
lettél volna országjárásra, költői episzto-
lák megírására távoli tájakról, a mi
tájainkról, a tengerről a hegyekről és ve-

lünk élő népekről.... hányszor kellettél
volna az öröm és életigenlés varázsszavú
kifejezésére, a megérett vágyódások vers-
befoglalására... de elvitt a szíved...

S most itt állunk mindannyian sírem-
léked szoboralakja előtt és lehajtott fej-
jel átéljük megrázó jutalmát egy emberi
és költői helytállásnak...

Majtényi Mihály

Thurzó Lajos

Öreganyám

— Poéma a költő hagyatékából —

Hat éve már, hogy egy fájo napon
csendesen eljött a halál a házhoz
és elvitte édes jó öreganyám
ki közel volt már a százhoz.
Óré emlékszem most
hogy gondolatban a multban járok
s elvonulnak szép sorjában előttem
kedves arcok, szemek, régi jóbarátok.

Alig nyílt előttünk a világ
máris félárvák lettünk:
a szegénység sorsában egyre csak süllyedtünk.
Beült a gond, az éhség riadt kis otthonunkba
mely úgy maradt tollas fiókákkal
mint fészek, madár-apa nélkül
kit lelőtt az orvvadász, a tőke
s véresen hullt le az égről.

Apa nélkül
valahogy mégiscsak tollázkodtunk
nagy kinnal
s vékony kis lábunkra álltunk
egyszer a fészekben,
máskor fészken kívül háltunk.
Vetegettek morzsát jó és rossz emberek hébe-hóba
ha már nem tudták hallgatni,

hogy csipog egyre három éhes madárfióka.
Kevés volt az nagyon, mit jó anyánk
a házhoz tudott hozni, kis kosárban,
megettük gyorsan. Nem állt a szánk
és elfutottunk üres, korgó gyomorral
epret keresni
meg sárgarépat hulló napsugárban.

Ekkor jött öreganyánk
gondjaiba vett s a házba'
helyet adott és ezentúl
minden lépésünk ő vigyázta.
Hej, de sok veszély lesett ránk,
sütötte sok kis tiltás a kezünk
lengő szoknyája széles volt
s a sok omló ráncba dugtuk buksi fejünk.

Küült szegényke a ház elé minden este
— így volt a szokás a falun —
szekerek poroszkáltak az úton
birkanyájak ügettek
s öreg macskánk fent ült a kapun.
Mi az eperfán gugoltunk és félszemmél láttuk,
hogy öreganyó csöndesen imádkozik
mikor a nap két szélroham között
halkan leáldozik.

Így volt ez mindennap, tavasszal meg nyáron
mikor a munkazaj elült a határon
s mikor már jóestét köszöntötte
a munkából igyekvő kaszás jó népet . . .
Kötője tartalmát a porba kirázta
nagyanyó
s fogta min csücsült, a kicsi széket
bement az udvarba
onnan a házba.

Öcsémnek, kit legjobban vigyázott
utána kellett mindig menni
s vele még napvilágon csöndben lepihenni.
De mielőtt elszunnyadtak
mi ketten is sompolyogtunk szoknyája nyomába
mi is bementünk a szentképes szobába
Asztalkához ültünk, hús tarhót eszegettünk
ízes jó kenyérrel
és nőttünk a kenyértől
mindennap egy fejjel
(dunyhában kelesztették a kenyeret
s gyúrták kakastejjel)

Mikor az aludt birkatejet kiskanállal
sebtében behánytuk
szájunk szélén csorgó nyállal
a kis kaszni csikorgását vártuk . . .
S kitárta nagyanyó a szekrény ajtaját
hogy kezünkbe nyomja, mit a vén foga
már nem tudott elrágni: a kenyér haját.
Küttük a korsót jó fehér itallal
markunk kenyérhéjjal volt tele
s szívünk áhítattal

Öcsémme! aztán lepihentek:
nagyanyó felmászott a magas ágyba
— kukoricaszárral kitömve a szalmazsákja —
úgy ült ott puha trónusán
mint ferdeszemű ős mongol királynő.
Csak mozgott, hangtalanul mozgott a szája
úgy hullt és pergett az olvasón esti imája.

„Szaladáskor” született szegény öreganyó
(a nép az nagy volt akkor
mert szabadságharc járta),
csöndes szegény jobbágy volt az apja
s nem járatta lányát iskolába.
Tanyán élt öreganyánk és libát legeltetett
12 éven át úsztatott a réti tónál,
és mikor apja meghalt
elvette „egy szegény vízimónár”.
Aztán jöttek a gyerekek
majdnem kettesével
nevelte őket jó anyjuk polentával
meg ősi szép mesékkel.
Ideje nem volt, hogy írni tanuljon
csak a sok gyerekre volt mindig a gondja
meg arra
hogy főzzön, mosson meg a könnye hulljon.
Egyszer csak jó későn mégis megtanult
egyik lányától olvasni s kicsit írni az árva
s kinyílt előtte sok sok értelem
mi addig el volt előle zárva.
Nézte, forgatta a sokbetűs csodát
s olvasta lassan szótagolva
mi legközelebb volt hozzá: a bibliát.
S mikor már lányai a világba
röppentek bontott szárnyal széjjel
maga maradt a kis szobában
az egykönyvnyújtotta bölcseséggel.
Idézte mindig a szavakat:
„szeresd felebarátod, mint tenmagadat”
s mert csak 11 betűt tudott leírni
s hitt az emberekben
dobravérték egyetlen vagyonkáját
szó nélkül, kegyetlen.
Csalogatták soká: adja el a házat
annyi pénzt kap érte, hogy nem is tudja számát.
(Mert jó ház volt; közepén állt a kocsi járásának
s megtetszett nagyon egy éhes bognárnak,
ki arramenet elbámult sokat e házon
s műhelyt akart nyitni magának még azon a nyáron).
Hangos volt és járt az ügyvéd szája
a bognár meg ígért, száját ő is használta
nyúlós volt a szava akár a méz.

Irodába anyót egy szép nap behívták
s papír alá szegény odaírta

Ujházi Teréz

S mint ilyenkor szokás már ezen a tájon
per lett a dologból,
dolog lett, ami az ügyvédnek fő —
nem egyezett az eladó, nem a vevő —
s mi lehet akkor ha két szegény csatáz?
Eltűnik a pénz, elúszik a ház . . .

Nagy szomorúság vert fészket nagyanyó szívében
mert pakkolnia kellett kis batyúját
menni kellett mégis, elhagyni otthonát
ha nem is akart szegény . . .

A kis kertben sirtak a fák
folyt a könny az ő szeméből is, s kezén át
végigcsorgott a káposzta levelén.

Később már mi támogattuk anyót,
csókolgattuk titokban könnyező szemét
s odaadtuk a kenyér belét
de nem volt már gyógyír az élet mérge ellen.
Kibuggyant végső sóhaj a száján
idegen házban sírta ki lelkét
mitől mindig félt életében
de szíve akkor már nem fájt
elcsittult mellében úgy pihent: békében.

Útján kikisértük s megöntöztük
könnyekkel bőven az áldott földet
mely eltakarja őt,
kinek lelkünk, emberségünk annyit köszönhet
Élete nagy tanulság nekünk
kedves emlék, kinccsel teli bánya
a legjobb asszony volt ő, mindenünk
ősi puszták ferdeszemű lánya.

— — — — —

Néhány közvetlen szó Thurzó Lajosról

Ütött-kopott, düledező viskó — magam is jártam benne —, egyetlen vaksí ablak-szemével hunyorgatott a világra... itt húzódott meg a háború előtt a zentai szakszervezeti csoport és innen indult el a kis szabóinas, a későbbi költő: Thurzó Lajos.

A régi „Híd” terjesztője volt és néha munkatársa is, nehézéletű, sápadt legényke, akinek a szíve már akkor is rendetlenül dobogott, de ebbe a beteg szívbe már akkor is belefért az egész világ. Abban az apró zentai házikóban nevelték, ott nevelte önmagát, tanult, olvasott már akkor is és micsoda szenzáció lehetett szegényes, szürke életében, amikor a szándékaiban már akkor is nagy, forradalmi szerb költő, Jovan Popovics — aki Zentán szolgált katonai esztendejét — felkereste a szakszervezeti csoportot, megismerkedett a fiatal Thurzó Lajossal és hosszú, tiszaparti, esti sétákon elbeszélgetett vele arról, ami van és különösen arról, ami lesz.

Évtized múltán is csillogó szemekkel beszélt ezekről a tiszaparti sétákról és Jovan Popovicsról.

Én együtt laktam vele Noviszádon, egy házban, csaknem egy lakásban. Együtt bolyongtunk a városi fogalmak szerint igen nagy kertben, a Juli néni kukoricájában és a forró, forrongó, nehéz és gyönyörűsége első esztendeit a felszabadulásnak együtt lelkesedtünk, együtt énekeltek.

Nem célozom, de ma már nehéz is volna arról beszélni, hogy ezekben az időkben mekkora költő volt Thurzó Lajos és mit jelent akkori költészete. Úgy érezte akkor — és alighanem igaza volt —, hogy tanítani kell, magyarázni kell, lelkesíteni kell, égni és tüzet gyújtani. Úgy érezte, hogy a felszabadulás ténye még nem szabadította meg az embereket mindattól, amivel születtek, amire nevelték őket és

amit beléjük vertek szüleik, tanítóik és elnyomóik. Győzelmet kellett énekelni az akkor veszített lelkiértéknek is — ezt csinálta Thurzó Lajos és jól csinálta.

Becsületes ember volt és becsületes költő: tanult állandóan, könyv nélkül ritkán láttam, de legtöbbször úgy, hogy félrehúzódott a nagykertben, beült a kopott-rongyos nyugágyba, ceruza és papír volt a kezében és egy nagy könyv: Endrődi Sándor „kincsesháza” abból jegyezgetett, abból tanult addig, amíg alaposabb, jobb könyvekhez nem jutottunk — de tanult állandóan, tanult mindig és érezhetően nőtt az ember és nőtt benne a költő. Ki tudja, hová jutott volna, ha olyan korán el nem viszi beteg szíve. Mert akkor már nagyon beteg volt, gyakran meg kellett állnia séta közben, elfúlt a lélekzete, kiverte a veríték és így és mégis jövőt tudott énekelni; pedig azt is tudta, hogy hiába harsog „száguldó nagy harci éneket” — ő már nem tud száguldani, harsogni sem, és az ő hites, boldog vetéséből nem fog már aratni.

Szerette az embereket.

Beteg szívével magához tudta ölelni elsősorban ezt a szép országot, ennek a szép országnak minden népét és sorban énekelte a tájakat és az embereket, amelyeket látott és akikkel találkozott: szerbeket, szlovénokat, dalmátokat és persze, Bácskát, a bácskaiakat és a zentaiakat, akiket mégis leginkább vallott szíve szerint valóknak, hiszen olyan boldogan ölelte a Tiszát szülővárosa „öreg lábainál”...

Ismertem az embereket, akikről énekelt: Szonyát, „a szép szerb rózsaszálat”, aki a mi kertünkben virágzott ki és ismertem az otthonát is, ahol „az ablakon át nagy fekete szemmel benéz az est a szobába” és a girbe-gurba kis barackfát is, a kert végében; csupa személyes emlék, ha Thurzó Lajost olvasom, hiszen tőlem is

búcsúzott, amikor a tengert indult fel-
fedezni és engem is köszöntött, amikor
teli diadallal visszatért a vasútvonalról...
hogyan tudnám érdeme szerint méltatni
a költőt, aki pedig minden érzésem sze-
rint igazi költő volt, nem is annyira azért,
amit már elért, hanem azért és azzal, amit
hitt, amit álmodott, amiben bízott és amit
szeretett.

Ma több az eredmény, nagyobb a siker,
közelebb a cél: könnyebb énekelni. Ak-
kor, a romok között, igenis költő volt, aki
így tudott jövőt muzsikálni:

Új táj int már országútra:
szabad földek, gyárkémények.
Ugar hízik volt szegénynek.
Dús csirát mag magba hajtja,
megdobban a szívem rajta.
Égszínből van minden kékből
s hit pattan az ostorvégből...

„Szóban koldus vagyok” — írta önma-
gáról —, de gazdag volt, dúsgazdag volt
szívben és nagyon tudott szeretni. Akkor
is szeretett, ha a „türelmetleneket” gyű-
lölte, akkor is, ha az elmaradókat korhol-
ta, akkor is, ha verni akarta a hitet a hi-
tetlenekbe. Tudta, hogy kevés az ideje,
ma akarta már élni a holnapot, sietett,
lángolt, lázadt, ha mások még mindig a
tegnapi bajokon kotlottak. Még messze
voltunk mai hatalmas új gyárainktól, de
ő már látta ezeket a gyárakat, az emberi
szellem és munka óriási alkotásait és a
még mindig holnapi holnapot is látta,
érezte, énekelte — ezért volt költő, ha
néha valóban koldus is volt szóban.

És mennyire szerette ezt a várost, en-
nek a városnak kétkezi dolgozóit, pedig
édeskeveset kapott a fiatal Thurzó Lajos
ettől a várostól, ennek a városnak régi
uraitól. A költő-szabólegény első önma-

gára szabott ruháját, kabátját az új Ju-
goszláviától kapta. És én láttam, meny-
nyire örült az első új ruhának, mint ahogy
mindennek tudott örülni, ami új, ami
más, ami remény. A régi rongyokat is
láttam — ez volt a múlt, és mi, mindket-
ten, bizony sürgősen el akartunk dobni
minden régi rongyot. A lelkekből is.

Lám, most iskolát kapott a kis zentai
szabóinas, utcanévet is, síremléket is. Ő
kapta, Thurzó Lajos, de egy kicsit a mi-
énk is, valamennyiünké, akik hisszük,
hogy hit pattanhat az ostorvégből is, s
akik most vele együtt érezzük, hogy

A nappal lármája
szép csendben elpihent,
ezüst vitorlát bontva
a hold is útrakelt
s kigyúlt mint esthajnalon
örök tűnemény
hitem ötágú csillagán a fény...

Hazajött Thurzó Lajos, „a szunnyadó
Tisza-tájra” amelyre „mégis új idők, szebb
holnapok fénye világít...” Hazajött, de
talán el se ment; amíg élt a verseivel
üzent hazafelé és most épen úgy üzenget,
épen úgy lelkesít, épen úgy gyujtogatja
a tüzeket a szívekben. Kis gyerekek, ami-
kor a verseit szavalgatják, biztosan azt
érezik, amit ő érzett. Hazajött csak, de
nem ment el, itt van, itt marad velünk.
Tavaszi Jánoskával köszönti ezt a tavaszt
és a tavaszok hosszú-hosszú sorát, ame-
lyek bizonyosan elkövetkeznek. És én sem
búcsúzni jöttem Thurzó Lajostól, csak
elbeszélgetni róla, vagy talán inkább
vele...

Mert mi még mindig együtt hisszük és
énekeljük a tavaszt, a holnapot.

Gál László

Gyökerek

(Részlet)

Atyim a sötét szobában ül és gondolkodik. Annyira belemélyedt gondolataiba, hogy a csonkig égett cigaretta megsüti a száját.

Anyja sokszor mesélte, hogy is történt, mikor egyszer apjának vitte a vacsorát. Elindult a hidacskán a part felé, de hirtelen olyan derékszagatást érzett, hogy majd belefordult a Moravába.

Lukának odakiáltottam: „állítsd meg a malmot!” Luka csak bámult mozdulatlanul, én meg kinlódva vánszorogtam az ajtóig; végül is Luka észbekapott, pokrócot terített alá, majd egy zsák búzát öntött a garatba. De még mielőtt a búzából liszt lett, te fiacskám már a takaróra pottyantál. Halkan nyöszörögni kezdél, mint egy fiatal kis állat, én meg, mintha minden erőm elszállt, beléd ömlött volna, feléd fordultam, te béka te! Nem láttalak jól a sötétben, odakiáltottam hát Lukának:

„Vidd ki a holdvilágra és nézd meg, fiú-e vagy lány?”

Jött is Luka nagysebesen, elvágta a köldöközsinórt, felkapott téged és kivitt a pítvarba, a langyos holdfénybe, onnan kiáltott:

„Fiú!”

Nagyon boldog voltam hát, hogy megjött az örökös, csak azt kívántam, olyan légy, mint Vaszilije.

Atyim mindig szégyelte magát valahányszor Vaszilijét emlegette az anyja. Mikor férje halálhírért hozták, nem akarta elhinni. Kiment a Morava partjára, leült egy nyárfa alá és négy nap négy éjjel várta vissza. Később megmutatta neki és öccsének Vaszilije jatatánját, Vaszilijeét, aki nem tért vissza többé.

„Ha visszajön, minden örököse nevét evvel fogja az asztalba és a küszöbbe vésni. Ha visszajön, hallgatni fog, én meg szolgálok neki. Vaszilije hallgatása mélyebb a kútnál, a Moravánál és a végtelen tengernél. Néha énekel, utódait hívja énekével, utódait, kiknek emlékére somfát ültetett és három gyertyácskát gyújtott halottak napján.”

Atyim kiskorában apja fez-ét viselte, bár szégyelte a többi gyerek előtt; később öccse, kapta a fezt. Atyim pedig báránybőr subarát kapott.

Az anyja úgy halt meg, hogy halálában is fejét Vaszilije jatatánjához szorította. Haláláig gyászolta férjét és fiainak meghagyta, hogy a jatatánt őrizni kell addig, amíg újra férfikéz gyújtja meg a házban a szlavagyertyát és férfikéz szegi meg a sajáttermésű kenyeret.

Gyorgye, a fia nehezen jött a világra. A bábaasszonyt messze Kragujevácból hozatták a szüléshez és napi fizetségként egy egész dénár járt neki. Atyimot Palánkán érte az üzenet, hogy azonnal siesen haza, örököse született. Amikor nagysietve hazaért, anyja így fogadta:

„A gyerek nagyon hitványka, bizony feleséged gyenge fajta, tőle hiába várod, hogy utódokkal népesítse be házadat, hisz megszakadt már az elsőnél. Neked pedig egész csapatra való fiú kell! Hármát biztosan elvisz a háború. Mi szerb asszonyok, tudjuk minden idők óta, hogy családunkat megtizedeli a háború, a török! Végülis csak egy marad, de addigra már ki is alszik a vérünk”.

Luka apa varkocsa és szemöldöke olyan fehér volt, mint a derce. Azon a reggelen egy teli tarisznya halat hozott és így szólt:

„Isten áldása legyen rajtad, Atyim”, majd hozzátette: „A nők csak arra valók, hogy szüljenek! Engem is egy nő hagyott a fűzfagyökerek tövében. Tudod, ahhoz gyenge a kezük, hogy bokán ragadjanak és a folyóba dobjanak bennünket! Ezt csak mi, férfiak bírjuk! Az asszonyok legfeljebb a fűzfa alatt felejenek, hogy ott pusztuljunk az esőben! — Ma éjjel a halak énekeltek; minden évben csak egyszer énekelnek. Virradat előtt volt a lakodalomuk és reggel úgy fehérlett a Morava vize, mintha tejfel öntötték volna le.”

Mikor Atyimnak leánygyermeké születt, Luka nem hozott halat. Nem is mozdult ki a malomból, látni sem akarta unokáját. Három hétig élt csak a kislány. Atyim üzleti útjáról érkezett. Mikor lenyergelte lovát, Zsivana már elsírta magát.

„Valami baj van a háznál?” kérdezte a férfi.

„Elvette tőlünk az isten”, felelte Zsivana.

Atyim visszavonult a karámba, ráborult az egyik állatra és úgy zokogott. — A halotti torra mégis előkerült Luka egy tarisznya hitvány kis hallal. Fia ezért nagyon megharagudott rá.

„Merre is széledt a menekülő tábor, mely kívájt nyárfában kelt át a folyón? Meztlábos asszonyok gázolják az őszi sárat és görnyedeznek a hátukra kötött síró gyerekek súlya alatt. A fekete dolmányos férfiak átkozzák a szenteket, bunkósbottal ütlik a girhes jószágot. A juhok lesóványodtak, az eső pedig zuhog, vigasztalanul, éjjel-nappal, megöntözi az emberek verejtékét, a füstösen pislogó tűzhelyeket, az álmosan hunyorgató szemeket és az átkozódásokat”.

Ilyeneket olvasott Vukasin egy este és azt állította, hogy Luka, a nagyapa ebben az időben született.

Atyim új cigarettára gyújtott és az ablak felé nézett. Majd kihajolt a sötét, esőszagú éjszakába. Nem messze sárgás fényfolt világított; ott, ahol az a fényfolt van, ma virrasztanak. Az ő unokáját várják. Atyim úgy érezte, a szíve üszkös seb; seb, ami fáj.

Ilyen esőtől terhes, nyugtalan éjszakákon, az esőcseppek oly hegyesek, mint a zabszemek. Áttudják törni a sötétséget és összezúzódnak a földön.

Valamikor nyugtalan volt ilyen éjszakákon, nem jött álom a szemére, nőket kívánt, formás, telt nőket, akik megnyugtatták és álomba ringatják. Most is nyugtalan. Irtózik feleségétől, a lapos, körtemellű, kiszikkadt asszonytól, ő a telt idomokat szereti. Szinte fölsíkitott örömeiben, mikor meglátta Szimkát, kinek duzzadt melle olyan, mint a görögdinnye. Szégyen ide, szégyen oda — irigyelte a fiát, Gyorgyét. Megvetette Gyorgyét, amiért olyan gyöngye szinte nem is férfi már, és kevéske erejét is szétszórja. Öreg nagynénjével bújik össze a padláson. A csorbafogú özvegyasszony férjét Knyáz Milos legényei ölték meg, mert lószerszámot lopott. A vén bősorkány mérgezte meg az ifjú Gyorgye vérért és akkor sem hagyta békén, mikor már megnősült! Három nappal a lakodalom után is rajtakapta őket a padláson, neki is ugrott akkor Gyorgyének, de az megszökött!

Atyim nagyon sajnálta Szimkát akkoriban. Fürkészőn pillantott reggelenként a fiatalasszony szemébe, meglátja-e benne az éjszakai szerelem nyomát, de csak álmatlanság homályosította el a szép szemeket. Esténként ő kísérte a szobájába... nagyon, nagyon kívánta a menyét... Ő, az apósa. Szégyen, gyalázat; de így volt. Atyim megborzongott, kemény öklét belevágta az ablakba. Szimka szobájában sápadtan világított a méces. Fűszeres szél szüremkedett be az ablak résén.

„Mi újság?”, faggatta Gyorgyét, mikor hazajött Belgrádból.

„Semmi”, felelte Gyorgye.

„Akkor térj vissza Szimka ágyába”.

Atyim végigvágta magát a heverőn. Sehogyssem fért a fejébe, hogy családjában harminc éve egyetlen gyermek sem született. Kié lesz vajjon az újszülött?! Az, akit Vukasin felesége szül Belgrádban, nem az övé. Ez sem az övé! Úgy érzi, recseg-ropog a háztető a feje fölött. Pedig csönd van. A fekete kémény legurul a cseréprakásról, előnti az eső. Fekete víz csorog belőle, reggelre fekete pocsolya önt el mindent!

„Eladhatjátok a birtokot, szétszórhatok mindent, még a lovakat is eladhatjátok, ha kell, de az én Vaszilijem házát ne bántsátok! Addig álljon, míg magától összeomlik. Átkozott légy, Atyim, ha másképpen cselekszel!”

És a halála után... és a halála után miért, miért is költözködött be mégis ebbe a farkasverembe? Valaha még büszke is volt, büszkélkedett Vaszilije házával.

Vele hasonlította össze új alapincézett házát, melyet már maga szerzett. Eldicsekedett az idegeneknek, vendégeknek, hogy itt élt Juricsics Vaszilije az előljáró, Karagyorgye csapatvezetője. Íme, csak ezt a két házat kell megnéznetek, hogy meglassátok, mennyit haladt Szerbia, egyetlen emberöltő alatt!

Indulatosan belemarkolt az ablak fkeretébe. Mintha töredezne a háztető! A padló meg inog, mint a ladik...

Vukasin mielőtt elindult, azt mesélte, hogy azon az éjszakán, mikor a kutyák a holdra ugatnak, alszik a szél. Elpihen a nyárfaerdőkben és melegszik a holdvilágnál. A Morava habjai úgy ficáncolnak, mint fiatal csikók a homokon.

... Atyim a vízimalomban egy dercészsák tetején rajzolgatta az első betűket. Vasárnaponként betért hozzájuk Gavriló, a szerzetes, hogy megtanítsa az ábécére meg a számtanra. Luka nem akarta elhinni, hogy olyan töméntelen sok betű van, amennyi halat neki Gavriló számára halászni kellett. Úgy vélte, hogy tanító és tanítvány összejátszanak és jeleket találnak ki az ő megtévesztésére. Kényszerítette Atyimot, mutasson meg neki minden betűt. Luka minden betű után egy rovást tett az ajtófélfára és megszámolta őket.

Atyim is fizetett a tanítójának a mage módján. Mindig jelentette mesterének, hogy a Moravának melyik részén áztatják az asszonyok a kendert. Évekkel később értette csak meg Atyim, hogy mire való volt ez, de elhallgatta titkukat. Gavriló keresztelte Vukasint. Akkor még fekete volt a haja és nem járt a fűzesbe, hogy kilesse a tapadó ruhájú asszonyokat.

Mikor kijöttek a kolostorból, Gavriló így szólt:

„Ezt a fiút iskoláztasd!”

„Hiszen olyan kínosan jött a világra”, érveit Atyim. — „Az öreg asszonyok azt mondják, Zsivana nem éli túl a szülést”.

„A nagy gondolkodókat anyjuk nehezen hozza a világra” — válaszolt Gavriló kettelteljesen. Atyim hitt neki, hitt a fiában és szerette ezt a másodikat és utolsót, jobban, mint Gyorgyét. Vukasin őhozzá hasonlított, erős volt és eszes, mindenki észrevette.

Atyim ezekben az években kezdett disznókkal kereskedni. Vagyont akart szerezni, azt akarta, hogy lovai az ő rétjén legeljenek, a háznép pedig olyan kenyeret egyen, mely az ő búzájából készült.

A parasztok nyíltan beszéltek arról, hogy Vaszilije késsel és baltával szerezte vagyonát. A törökök nyomába szegődött feleségével és mikor a nép kiűzte őket az országból, együtt fosztogattak elhagyott házakat. Az anyja azonban elhallgatta ezt fia elötte s egyre hajtogatta:

„Mindaz, amit most élveztek, az én gazdámé. Az ő keze emelte ezeket a falakat, hogy megvédjenek a szélről, tetőt húzott, hogy ne ázzatok. Termővé tette a földeket, hogy legyen mit enni nektek és barmaítoknak. Ez a föld egészen a Moraváig erdőség volt. Ő meggyújtotta a fákat és a tuskókat csupasz két kezével tépte ki a földből. Vérért hullatta nehéz munkája közben, fejszéjéről is vér csepegett mikor ezt a földet elfoglalta. Az erőseknek és dolgos kezűeknek több jutott mindenből. A gyengék és lusták pedig ezekhez szegődtek szolgának. Véres honfoglalás volt. Sokan lékelt koponyával hullottak a tuskék közé és temetetlenül heverték ott egész nyáron át, amikor az enyémtied fogalmát tisztázták. Az én Vaszilijem nem sajnálta bőrét kockáztatni a földért. Jobb mellén hatalmas sebet kapott. Ilyen volt apátok! Férfi a javából. Gabonás zsákot lehetett a könyökére akasztani. Ti az utódai pedig gyengék vagytok, éhenkórászok és görények, akik a másét rágcsáljátok! Éhen döglönnétek, ha a sors nem hoz az ő házába. Sosem láttam még ilyen népséget, amely annyit tud falni mit ti! Azt akarom, hogyha leültök az ő asztalához keresztet vessetek az ő lelkiüdvéért.” Kipirultan mondta ezt az anyja és sirvafakadt a méregtől. Gyerekeit állandóan gyötörte ezekkel az összehasonlításokkal, egészen haláláig.

Akkor már szabad volt a föld, termővé lett a talaj. De földet csak a nagypénzü kereskedők tudtak venni. Atyim sertéseivel bibelődött, majd bejárta az erdőket Belgrád és a Duna felé.

... Egyedül volt a bíbor és aranyszínű fák között a futkározó szélben, a harmatozó esőcseppek között ... egyedül az erdővel a holddal és a madarakkal... Látja magát, amint egy bükkfa alatt fekszik, magába szívja a bőséges moha illatát. A hold csillogó tüzeket gyújt a fűvön. Atyim elbámul: Milyen nagy is az erdő és mégis minden öröme belefér egyetlen madár dalába! Mintha belőle szakadna ki a madár éneke — az ágak közül üdfeénylik a végtelen égbolt, melyre már kiültek a csillagok. Végtelen a magasság és tiszta mint az ő hite tiszta szándékában.

Azt akarja, minden úton az ő barmait tereljék, a kompok az ő gabonáját szállítsák és a kőrisfák alatt új város épüljön az ő népének...

A ház, Vaszilije háza, rombadől... Semmi se maradjon belőle... a madár csak énekeljen, az ő madara az, dalában minden kívánsága benne van... Fiatal lágyhangú asszonyok, erős csipőjűek, akik alkonyatkor friss vizet hoznak a forrásból.

Atyim új cigarettára gyujtva folytatta vándorlását a bükkök és hársak, csillagok és felhők alatt, kocsmától kocsmáig vándorolt, a gazdagság, földek és kenyér után hajszolva magát, hogy önnálló legyen és megszabaduljon anyja szemrehányásaitól, Vaszilije emlékeitől. Hogy gazda legyen végre és ne jövevény; módos gazda, ne csak fia Lukának, a szolgálégénynek. Először akart lenni a faluban, Gyorgyenak kiadni az apai jusszt, Vukasint iskoláztatni, nagy embert nevelni belőle, hadd ismerje meg esztét és hírért egész Szerbia!

Akkoriban ismerkedett meg a jagodina-i kocsmában Bogoszavlyevics Ádámmal, aki több újságot és tudós könyvet ismert a tanítónál és szebben tudott beszélni mint az öreg szerzetes. Atyim és Ádám barátok lettek. A jövő őszön Atyim már otthon maradt. Újságokat hozatott, könyveket olvasott, beszédekert tartott a parasztoknak, szidta a tisztviselőket és lehordta a minisztereket. Lázított, igazságot és szabadságot követelt a népnek. Bíróvá választották, később képviselő lett. Öblös hangja úgy harsógott az országgyűléseken, hogy meghallotta egész Szerbia!

Összerázkódott! Mire vittem és mivé lesznek ezen a gonosz éjszakán mikor idegen fattyú születik a házamban?!...

Áll az ablaknál és figyeli a sárgás fényfoltot ami Szimka szobájából világít ide... Feszülten figyeli a szél zúgását a kőrisfák felől. Most utolérte a büntetés. Az ő hibájából sok gyermek maradt apánélkül. Most bűnhődnie kell...

(Ford. D. M.)

Konyovics Milán

Kocsisok (olaj)

C s é p e I m r e

Tavaszi emlékek

Turucz György barátomnak

*Már megint tavasz van Gyurkám,
Olyan langyos mint egykor régen,
A felhők is délre szállnak,
Mint akkor ott a faluszélen,
Mikor néztünk utánuk,
Szemre húzott kalappal félig vakon
A faltövében lapítva,
Mint földi poloskák a napon.*

*Emlékszel-e még és látsz-e?
Enged-e tünődni a gond?
Hogy visszapillantás ránk a múltba,
Hol két együgyű bolond,
Színes álmokat álmodtunk,
Mit ébren meguntak mások,
Mert nekünk domb nem jutott,
Csak völgyben az árok.*

*Én még mindig látlak ott
A fal alatt, repedt sarkadon ülve,
Mint egy színes rongylabdát,
Foltos nadrágban kilónyi ingbe,
Amint kísérted az úszó felhőket,
Apád lyukas kalapja alul,
S hallom a szomszédék Rudi-ját,
Ki mormolva világ-részt tanul,*

*Látod, ő elment, mi meg maradtunk,
Ránk éhe várt e tájnak,
Ő meg kitudja, hol van már?
Melyik részén a széles világnak,
Vagy az is lehet hogy régen a föld alatt
Alussza az igazak álmát,
Egy-egy esőcseppben ülve
Látogatja akácos hazáját.*

Magamat is látom hozzád hasonlóan,
Mindig éhesen megkékült lábon,
Mint bakpulyka mérget eresztve,
Náthásan a fűtetlen szobától,
Amibe beásta magát a nyomor
Mélyen álmainkba fúrva,
Mint undok rákfekély,
Mit hiába égetsz, kiújul újra.

Enlékszel-e 'még a tökök-télre?
A fekete napokra s a kínra?
Mikor kenyeret nem láttunk,
S odúnkban nem gyúlt egy szikra,
Mert a tarisznyát meg a botot
Átölelte a putri sarok,
Mezítlábos öreg apámat farra-
Nyomták a koldust fogó zivatarok.

Mint mezei egerekre a föld
Úgy szakadt ránk az ólmos ég,
Utána fagyra dobva,
Szántottak bennünk a kinekék
S az éjszakák, mint őrült kísértetek
Csak jöttek, mentek egyre-másra
Leplük alatt öreg apám,
Lopva készült a másvilágra.

Mert ő is tüdőből indult el,
Mint előtte bús apám szegény, —
Szánalomra méltó apa-paripa
Kinek nem Té hanem Ke' volt a kenyér,
Mert nem volt az égen az a Mária
Ki sorsunkra könnyet ejtve
Kegyelmébe vont volna bennünket,
Mint mezőket a csillagos este.

Egy gödörben a dögtemető mellett,
A faluszélére voltunk dobva,
Mint egymásra hányt lim-lomok
Kikre az istennek sincs gondja,
Csak azoknak kik válogattak bennünk,
Mint nyűtt lábbelik között a gazda,
Ha a tél már fogyóban volt,
Hogy melyiket húzza föl tavaszra.

Egymáson hevertünk az iszonyat előtt,
Harminc putriban háromszáz lélek,
A nyomor színes karneválja,
S mint tüdőbajos sovány méhek,
Úgy zsongtunk a tavaszi napon,
Egymás szájából a falatot lesve,
Ritkán járt felénk a cigány is
Hogy kártyáját sorsunkra vesse.

Még azok sem bírták a szagot,
Fölfordult soknak a gyomra,
Ha néha felénk vetődtek, hol
Télen hófuvás nyáron dögszag és gomba,
Verte fel a putrik csendjét,
Hol oly kábítóak voltak az esték,
Mint nagyságos asszonyok arcán
Akkor volt a festék . . .

S amikor eljött a szent-tavas,
S fölszedte sátrát a tél a goromba,
A langyos napon a hegy alatt
Mint falak tövében a földi poloska
Úgy nyüzsgött a sok pettyes gyermek
Egymásra hányva, dobva,
S a gödör melyben a putrik álltak
Mint egy nagy szennyes kotla,

Párolgott a nap felé nyúlva,
Mint ókori áldozati oltár,
Melyben a halál főzi kotyvalékát,
Emberi tüdőt, májat sonkát,
És minden végtagot mi mozog,
Hogy feltálalja az égnek sorsunk,
Mert munkába sem kellettünk
Azt mondták, - feneketlen a gyomrunk.

Igy teltek éveink Gyurkám,
Ha emlékszel még a multra vissza?
Nincs az az itató mely jegyét
Agyamból magába fölissza,
Hogy elfeledjem a régi sebet
Mit szívemre égetett az idő,
Még akkor sem feledem talán,
Ha róna fűvével a szívemre dől.

Anyámat sem feledem ki, a padkán
Úlve kötőtűvel gyapjút szurkált,
Míg szempilláin gyémánt csüngött,
Ráncai közt a bánat bujkált,
Sem öregapám ki a kuckó mélyén
Fehér hajjal ült az árva,
Ki lapos zacskót szorongatva úgy-
Nézett ki, mint fiúisten Miatyánkja.

Most hogy itt ülök fejtegetve a multat,
Sok kínos dolog eszembe ötlök,
Bár bujnak előlem a vétkes napok,
Mikbe benyúlok feltúrt könyékig,
Papírra kaparva hogy lássák,
Borzalmait a bűnös időknek,
S téged hívlak tanúul Gyurkám,
Mert őseink mellőlünk kidőlteek.

S tudom hogy jössz is ha kell ököllel,
Mert te sem kívánod a multat vissza,
Benne égtél velem együtt,
Mint fölgyújtott kazalban a pelyva,
A lángjaink sírása messze hangzott
Rónákon, falvakon, városokon át
Ötvilágrészre szórta szét,
Koldus életünk borzalmas iszonyát.

A tűznél

Novemberelejei este volt. Sűrű, koromfekete. A sötétség puha kárpitjai a földig lógtak. És zord északi szél tombolt szakadatlanul. Mintha láthatatlan seregek száguldoztak volna visítva, süvítve, zagyva, zúrzavaros rikoltozással.

A csillagoltó sötétségben csupán egy helyen látszott világosság. Nem nyugodt, egyenletes, meleg lámpafény, hanem vörösen, szeszélyesen lobogó tűz. Csak közelebből tűnt ki, hogy egy széles, magas, sokrekeszes ablakot nyaldos a fénye.

A tűz egy pusztában álló, elhagyott gyárépület kisebb, hodályszerű helyiségében lobogott a cementpadlón. A tüzet hárman ülték körül.

Mindhárom korosabb ember volt. Legidősebb mégis a juhász. Alacsony, füstös-bajszú, kormosszemöldökű, kérges arcú ember. Tarka báránybőrsapkában s szőrét vedlető subában ült a tűznél.

A juhász után korban a vadászpuskás éjjeli őr következett. Kemény, elszántszerű, deresedő férfi. Szürke bekecsben, rossz, fekete puhakalapban, durva pokrócon hevert a tűz mellett.

A harmadik, egy gépész talán negyvennyolcéves lehetett. Térdeit átfogva, fekete bőrkabátban üldögélt. Legjellemzőbb volt rajta széles, szögletes arca, nagy, parázsló, fekete szeme s hosszúellenzős, barna posztósapkája.

Ültek, hallgattak, pipáltak. Ilyen elhagyott helyen legcélszerűbb volt a pipa. S a legolcsóbb, mert csak a gyufáért kellett pénzt kiadni. A dohány ingyen került a közeli táblákról. Idejükből bőven futotta, hogy a gondosan szárított leveleket géppel felvágják. A kevés munkáért kevés fizetés járt, úgy segítettek hát magukon, ahogy tudtak.

Ültek, hallgattak, megpiszkálták a tüzet és megrakták. Inkább csak azért,

hogy ne üljenek sötétben. Mert melegből keveset kaptak. A cementfalú hodály egy-kettőre felitta.

Hosszabban sohasem beszélgettek. Ha bele is kezdtek valamibe, hamar abba-hagyták. Örökké egymás társaságára utalva, mit is tudtak volna egymásnak mondani. Újságot nem olvastak, élő újság pedig ritkán került hozzájuk. A félreeső telepen alig érintkezhetek valakivel. Egyébként is gyérszavu emberek voltak. Ridegek, családtalanok, maguknak valók. Különösen a két idősebb.

Hosszú hallgatás után szólalt meg a barnasapkás.

— Cudar egy idő.

— Az — hagyta rá a juhász.

Az őr semmit sem szólt, csak oldalra dőlve, a pislákoló tűzbe meredt.

— Nem csoda, ha ilyen időben történik valami — vélte a barnasapkás.

— Hát történhetik éppen — bökte ki pipáját szortyogtatva egykedvően a juhász, mint aki pillanatra sem gondol arra, hogy náluk is történhetik.

— Máshol talán, de itt — szólalt meg az éjjeli őr is — Rosszul járna — tette hozzá mindenre elszántsággal, még arra is, hogy azonnal lőjjön, gyilkoljon.

— Ugyan mit keresne itt valaki — mondta a juhász — A berozsdásodott gépeket vagy a birkákat? — Legyintett.

Mert a szomszédos hodályba csukott birkákat két puli őrizte. Micsoda ribilíót csapnának — gondolta — ha valami rosszbanántikáló vetődne a közelbe.

Megint elhallgattak. Nézték, hogy parázslík, hamvadozik el egy-egy paradicsomkaró, s közben a veszettül rohangáló szélvész kintornás hangjait hallgatták. Ráér-

tek, nem volt sietős dolguk. Hosszú volt az éjszaka, bőven kialudhatták magukat. Megosztották hát magányosságukat az éjjeli őrrrel, vele virrasztottak kilenc-tíz óráig is.

A barnasapkas hirtelen felfigyelt. Mint ha a bomlottan száguldozó szélvész vi-songásából egy döbbenetes hang szakadt volna ki. Egy kétségbeesett, félelemtől eltorzult asszonyi sikoltás. Utána még egy. Erre az éjjeli őr is felkapta a fejét. De többé nem hallottak semmit. A szél elfordult, más irányt vett, mindent össze-zagyvált.

— Mi volt ez? — kérdezte a barnasapkas, akinek most sefn állt ki a der-medtség tagjaiból.

— Ki tudná? — válaszolta az éjjeli őr. — Talán a szél. Az szokott néha úgy sikoltozni. Ez is úgy hangzott.

A barnasapkas kételkedően rázta fejét.

— Ez nem a szél hangja volt. Én hal-lottam megtámadt lányokat, asszonyokat sikoltozni. Ez is úgy hangzott.

— Ugyan hol sikoltottak volna? — fe-lelte az őr. — Nem lakik a közelben senki.

— És a csatorna túlsó oldalán? — On-nan vágta ide a szél — erősködött a barnasapkas.

— Csak egyetlen tanya van annyira közel, hogy a hangot a szél ide kaphatta — vélte az éjjeli őr — Bár ezt sem hiszem. Ha még csendes éjszaka volna. De ilyen időben...

— Akkor mi lehetett?

— Mondtam, hogy a szél.

— Engemet is megkevert fiatalkorom-ban — szólt közbe a juhász. — De azóta oda se neki. Tőlem ugyan visítozhat.

A barnasapkas nem tudott mit felelni, elhallgatott. Azok il hallgattak. Szótlanul néztek a roskadozó tűzbe. A barnasapkas tovább töprengett. Bármit is mondtak a többiek, úgy érezte, neki van igaza. Amit hallott, női sikoltás volt. Rémult, két-ségbeesett, torokbaszakadt. De ha nem hitték.

.....

Lassan telt-múlt az idő. Egyikük-mási-uk olykor megszólalt, rövid beszélgetés indult, azután megint elnémultak. A hall-gatást egyikük sem érezte nyomasztónak. Hozzá tartozott rideg, elmagányosodott életükhöz.

A szél rikoltásaitól s a tűz pattogásá-tól átszőtt csendet a szomszédos hodályba csukott két puli bőfögése zavarta meg. A bőfögést néhány vakkantás, majd méltat-lankodó, felháborodott csaholás váltotta fel.

— Megyek már, megnézem, ki jár oda-künn — tápázkodott fel a tűz mellől az éjjeli őr, s kifelé indult.

Nem telt bele öt perc, újra megnyikor-dult a betámasztott, otromba hodályajtó, s belépett az őr. Egykedvűen ballagott helyére, majd elnyúlt a pokrócon. Csak azután szólalt meg:

— Valami vándorféle volt zsákkal a hátán.

— Nem állította meg? — kérdezte a barnasapkas.

— Minek? Mire kiértem, csak a hátát láttam. Biztosan a szomszéd községbe igyekezett.

— Nem tartotta gyanúsna? — firtat-ta a barnasapkas.

— Akkor mindenki gyanús lehetne, aki erre jár.

— De ilyen időben s ilyen későn...

— Biztosan sürgős a dolga — vetett véget az őr a további kérdezősködésnek.

Ismét hallgatásba süppedtek. De a gé-pézt tovább furdalta, nyugtalanította töprengése. Akaratlanul is kapcsolatot ke-resett az elhangzott asszonyi sikoly s a zsákot cipelő ember közt. Már bánta, hogy nem ment ki ő is. Ő megállította, nem engedte volna tovább, míg ki nem fag-gatta, hogy mi dolga volt arrafelé. Dehát mulasztását már nem tehetette jóvá. Ki tudja, hol jár azóta a vándor? Nem tért-e le az egyik dülőútra, nem változtatott-e irányt?

A zsákot is furcsállotta. Ha még batyu lett volna.... Mert hosszabb útra nem cipel zsákot az ember. Csak ha valami sietős ok, kapkodás nem kényszeríti. De társainak ezzel hiába hozakodna elő. Le-gyintenének. A magányos pusztai élet-ben beszáradt a lelkük. Érdeklődésük csak arra a kis körre terjedt, melyet apa-dó létük mécsese világított meg.

Tovább töprengett hát. De ha felhor-kant vagy felvijjogott a szél, feszülten fi-gyelt a tomboló éjszakába. Nem hall-e ismét asszonyi sikoltást?

Azután lassan cihelődni kezdtek. Az őr elindult, hogy körülkérkálja a telepet, a juhász átballagott a szomszéd hodály-

ba, mert ott aludt a birkák közelében, a gépész elbandukolt az üres lakások közt lévő hálókamrájába.

Mikor a sötétben levetkőzött, s a takaró alá bújt, ismét esti élményeire gondolt. Vajjon ki sikolthatott, miért, hol? Országúton érte-e a támadás vagy valamelyik tanyán? E kérdéseken rágódva aludt el. Álmában nagy vitája volt cimboráival. Azok erősködtek, hogy a rendőrség nem tudja elfogni a gyilkost. Mire nyomozni kezd, az már átjutott a vízvázstón. A hegyek s erdők közt pedig botlathatják a nyomát. Barlangok, szurdokok védik. Haragudott is rájuk, hogy annyira mellette voltak.

Reggelre megmozdult, felélénkült a puszta. A szétszórt tanyákról innen is, onnan is, egy-egy ember indult el. Valamennyien az 50. híd melletti tanya felé tartottak. Saját szemükkel is látni akarták, hogy mi történt. Mert reggelre kelve, sietve terjedt el a hír, hogy a tanyás feleségét s leányát az esti órákban megölték. Azalatt, míg ő a faluban járt. A gyilkos valószínűleg kileshette távozását. A szélviharos idő is kedvezett. Mire a tanyás visszatért, övéit vérben, zúzott sebekkel találta a padlón. A szobában ellenállás, dulakodás nyomai látszottak. A szekrények tartalma kiszórva, szétdobál-

va. A pénz s néhány értékesebb holmi eltűnt. Amit a tettes sietve összekapkodhatott s begyömöszölhetett. Batyujába vagy zsákjába. Több homályos, otromba bankanszom a híd felé mutatott. Ezért a gyártelep őrzőit is kikérdezték. A gépészt elégtétellel töltötte el, hogy neki volt igaza. (Bár ne lett volna.) Bár halgattak volna reá, s ne lettek volna annyira lomha egykedvűségbe ragadtak. Akkor a gyilkos nem sétálhatott volna el zsákkal az orruk előtt. Most persze üthetik a nyomát. Hasztalan telefonoztak a szomszéd községbe, hiába kerékpározták végig a rendőrök az utakat, hiába akartak nyomára jutni dobszó vagy hangszóró útján. Semmi hír, a falvakban senki sem látta. Bizonyára átkelt valahol hajnali virradatban a dunai réven. Átcsúszott a többi máhás, poggyászos emberrel. Elnyűtt, porszürke ruhájában valamennyi munkás egyforma. Ki sejtette volna, hogy egyikük gyilkos? Eltűnt, idővel feledésbemerrült, mint annyi más gaztett elkövetője. Ő azonban nem tudta egykönnyen elfelejteni. Ha esténként össze-összeültek a hodályba, a tűz körül, újra eszébe jutott a torokbaszakadt asszonyi sikoly. Különösen, ha odakünn szélvész tombolt, s rikkoltozva szaggatta, tépte az éjszaka nagy, fekete lepedőit. Olyankor dermedten figyelt kifelé, mintha újra a kétségbeesett asszonyi sikoltást hallaná.

Konyovics Milán

Bácskai interieur (olaj)

U r b á n J á n o s

A bácskai ég alatt

Mint a vetetlen fűszálak fogjuk
egymást, ez a sorsunk,
a táj évezrede minket örökölt
s velünk ring itt a föld,
minket dajkál, véd, miként a nemzet
a szép történelmet,
míg ódon idők álma pihen bennünk,
vidék a szerelmünk.

Nézem, a dombon százados nyárfa
viharokat állja,
hűs koronáján hiába incseleg
a lengé fergeteg,
áll az időben, titkos erővel,
miként egy örök jel,
gyökereiben a mélység nedvet érlel
s lombja játszik az éggel.

Ki tudja? Egykor nagyapám apja
pihent meg alatta,
most én látom: árnya mint az alkony
leng a gyapjas parton,
a víz sodrát szemléli, hogy nyalja
tarajzó habja
a fűzfa kócos-tövére fonódott
szürkeszép homokot.

Én az árnyak legtetején fekszem,
a Nap áll felettem,
hajításnyira tőlem ring bodrozó
titkával a folyó,
a vén munkálkodó csak hömpölyög
tiszták és ördögök
szívén s bárhova sodorjon sorsod
emlékedben hordod . . .

Nekem langy öle örök ismerősöm,
ízén annyi őszám
álmodott; gyöngyét magamon érzem
nyári verőfényben
s ha morajlik lompos vihart mormol
mint a révész a sorsról,
ha kompon rogyant összébb a válla
míg a felszint járta.

Ím emberként élünk, magunk módján,
ez a század formál
bennünket, ám őrizzük örökön
ami jó e földön:
a szerelmet, békét, szülői gondot
mit anyánk is hordott
értünk, ezerszer ölelve a rögöt
míg vénné töpörödött.

Miénk itt a multnak szépe, átka,
békés perctől áldva
a bűn kócos kontyában lángfényű
villámunk a fészű,
de nem tompán cselező vándorbot,
mely vakokat hordott,
ha bágyadt idők bánata termett
fanyar ízű epret.

Mi új termése vagyunk e tájnak,
sáros lábak jártak
rajtunk, viharban mostuk az arcunk,
de tiszták maradtunk;
s minden jószándék békét lel nálunk,
pihentet az ágyunk,
fészünk, ha gyenge vagy megterítünk
s melegít a szívünk.

Itt a mezők porhanyós összhangját
a kenyérekék adják,
mi féltjük a szegénység nyugalmát
s akaratunk várják
a bibort öltő ünnepi alkonyok
hol a nyár alkotott
erőt, célt annak ki adta hangomat
a bácskai ég alatt.

Arcot örökítő békességgel

Ismerem szíved melegségét,
tudom, hogy békít az ajkad,
tudom, hogy mindig szerettem
a szépült életet rajtad.

A tikkasztó nyári délben,
a telek fagyasztó csöndjén,
csókót teremtő csodáddal
mindenütt csak értem jöttél.

Én dacos, kócos gyermekként
egyszerű hitedet loptam,
akkor még nem is tudtam, nem,
hogyan vad magamat raboltam.

Nem tudtam és nem is hittem,
csak néha véltem, hogy késő,
hogyan arcod formáló kezemből
tompán hull ki majd a vész.

Nem hittem, hogy vad idegek,
tisztá öröm, megtépő bánat
teremti meg szemeimet,
hogyan anyás arcodig lássak.

Most már érzem, hogy az idő
ragad el tőled s ez az ének
egykor emlékünk lehet, mint
szépre váltott költői élet.

Most nem tudom kinek könnye
törli le későn írott bánatom,
versem, melyben az a másik én
élek, engesztelően rádhagyom.

Szelíd szó

Már mindent betemet a hó.
Szelíd szó, te szegény,
Szelíd szó, te didergő,
Hol egy szöglet, hol te megbujhatnál?
Más madarakkal délre nem szállhattál?

Már mindent betemet a hó.
Ma fehér, holnap piros lesz a hó.
Mit ér a nap, hogy ha te fázol?
Mit ér a föld, a hős, a győzelem,
Mit ér, ha útján terajta gázol?

Vallok én, ki harcos harci sorban,
Utánad vágyom, csak téged szeretlek,
Bősz trombitazengés, fegyvercsörgés közt
Óvó, síró tenyérrel nyúlok utánad
S lengő hars zászlók között
Gyenge szárnyad suhogását lesem.

Moszkva, 1936

Sinkó Ervin

L é v a y E n d r e

Dalolj Pájó, dalolj!...

— Hegyi történet —

Különös ez a világ és temérdek benne a szépség, az ismeretlen szépség — ... és az a kérdés úz folyton, hogy megtalálod-e?

Ilyenek a képek, az arcok, a melódiák...

A hegyek néha egészen bezárják a maguk külön kis világát. A völgyet, a katlant, a tenyérnyinek látszó erdőséget és a benne csörgedező patakot úgy veszik körül, mint valami hatalmas fal vagy lombokkal díszített természetes koszorú. Néha egészen fölemelkednek a felhőkig, raj-

tuk gurulnak végig a felhőtarajok s akkor, amikor az ég és a föld így összeér, azt hinné az ember, hogy teljesen benne rekedt az élet. Ami itt van, az csak itt él és sehol máshol. Talán egy kicsit magára hagyatottan, talán egy kicsit ismeretlenül él, mint azok a madarak, azok az erdei énekes madarak, amelyekről az ember tud, de amelyeket még soha nem látott.

Pájót gyakran fogták el ezek a gondolatok, amikor a sumádiai hegyeket járta, s főleg akkor, amikor a völgybe ereszkedett s a kőfalak eltakarták előle a tá-

volabbi világot. Jöttek ezek a gondolatok, gomolyogtak benne, mint a felhők fenn a hegyeken, de ahogy jöttek, úgy el is hessegette őket, mert elfoglalták helyüket a dalok... Tele van ez a Szerbia dallal. Az ember akárhová néz: akár a fűre, a lankásra, az ott legelésző fehér báránysra, fölötte a fák koronáira vagy egyenesen föl a hegygerince, gondolataival mindjárt érzelme is melódiába szökken.

Pájó hol dalolt, hol meg fütörészett: így járta egyedül — és mégsem egyedül — sokszor napokon át a lakatlan vidéket.

A sürgönydrótok ellenőre volt. Minden fölszerelése két lábraszerelhető póznamászó kapocs és egy vékonyka dróttal ellátott fejhallgató, amit mélyen a zsebébe süllyesztve hordott. Ezekkel járta a hegyeket, mindenütt a vonal mentén, a megjelölt szakaszon fölmászott a sürgönypóznára, bekapcsolta hallgatóját a vezetékbe és kipróbálta mind a drótokat. A kapcsológomb ide-oda került a dróton, ahol úgy vélte már, hogy nem viszi tovább a szót, hogy hátha megtalálja a hibát s a távolról jövő hangoknak útját egyengeti, hogy a hanghullámokon, a drótokon át tovább zengjenek. Ha egy-egy hang így föl szabadult és messzire továbbjutott, boldogan füttyentett és utána zengett a dal fenn a sürgönypóznák tetején...

Elhangzott a dal s ő a hegyek fölött a felhőket nézte. Fejhallgatójában ezer és ezer hang duruzsolt mindig s közülök kicsengett egy női hang:

— Dalolj Pájó, dalolj!...

Amikor ezt a hangot először hallotta, az első pillanatban nem tudta mire vélni: ki szólítja őt néven a végtelen távolból, hiszen azon a pár blaznavai emberen kívül jóformán senki sem ismeri. Nemcsak a nevét nem tudja, de azt sem, hogy a világon van. Hát még a külsejéről? Van-e bajsza vagy nincs, kék vagy barna a szeme vagy éppen fekete, egyenes vagy görnyedt a járása, hány tavasz borult itt virágba fölötte a hegyeken, s még vagy ezernyi kérdés. Mindezt legföljebb csak az anyja tudja s részben az a pár ember ott a völgyben, ahonnan ő mindig napokig tartó portyájára indul és keresi a végtelen drótokon a hibákat.

De ez a hang többször is megismétlődött.

Ilyenkor ő még erősebben odaszorította a gombot a drótra és még zengőbben fölhangzott a dal:

„Dodji mi draga, dodji...”

Valahol messze, a drót túlsó végén, a belgrádi központban Branka, a telefonos kisasszony jelentkezett és szíves hallgatónak szegődött hozzá majd minden alkalommal. És elég is volt csupán csak anyyi, hogy a biztatást hallja, ő mindjárt ráhajolt a drótra, kedvesen nevetett neki és szinte kifogyhatatlan volt a szóból, a dalból.

Pájó itt született, a szerbiai hegyek között és még ma is itt él. Olyan ember ő, akinek minden öröme és minden szórakozása az a körút, amelyet nap-nap után tesz a sürgönykarók alatt mindig vigyázva és figyelve: hogyan duruzsol odafenn a drót. A drótokkal beszélget és a dróton keresztül él együtt a völgykatlanon túl élő világgal. Brankát még soha nem látta, nem is találkozott vele, csak így a sürgönykaró tetején hallotta, hogy ott valahol a belgrádi központban dolgozik és továbbítja mindenkinek a szavát, az üzenetét.

„Valahogy úgy lehet ez a Branka is — gondolta Pájó —, mint én. Mindig ott van, ahol a dróton hívónak, keresőnek segíteni kell, alig hogy egyet-kettőt szól a hangja, máris jön helyette a hívott jelentkező, s erre ő elhallgat, helyette amazok beszédének nyomán duruzsol a drót. És ő örül, tud örülni annak, hogy mások között zavartalanul folyik a beszélgetés, röppen a hang téren és időn át föltartoztathatatlanul, mindig annál boldogabb, minél nagyobb távolságokat tud beérni, mert akkor érzi igazán, hogy a hang a legmesszebb ható emberi életjel, amelybe — s ezt ők tudják legjobban — az emberi érzelem mind belefér... Branka is ilyen nagyon szeretheti a hangot és a drótot, sokan nem is hinnék, hogy tud az ember egészen jelentéktelennek tűnő dolgokat szeretni...”

Pájó sokáig csak Brankának dalolt. És ő úgy is gondolta, amikor fölszökött a sürgönypózna tetejére, hogy a sumádiái hegyek között elhangzott dalt nem is hallgatja más csak ő és ez a táj itt ezekkel a festői szép lankásokkal, a kis erdőcskékkel, amelyek úgy festenek innen, a sürgönypózna tetejéről, mint elszórt virágcsokrok a nagy hepehupás mezőségen.

Egyszer, amikor a drótot így vizsgál-gatta, ahogy ő mondani szokta: „végezte ellenőrző munkálatait”, valahogy több női hangot is hallott. De akkor még a többire nem figyelt, csak Branka hangját kereste a duruzsolásban. Meg is hallotta egyhamar. És szólt, öneki szólt:

— Pájó! Holnap vasárnap van és én ügyeletes vagyok. Ugye, te ott nem dolgozol?

Pájó az első pillanatban nem tudta mire vélni, csak hümmögött valamit, amiből mégis kibontakozott a hangfoszlányokból összerakható kérdés:

— M-i-é-r-t?

Branka egy kicsit megszeppent, de azért mégis kimondta:

— Úgy gondoltam, vasárnap is mássz föl ott valahol a sürgönypóznára, ha nem is olyan messze, mint a munkanapon, hanem valahol közelebb a pihenőhelyedhez, szóval mássz föl holnap délután is és dalolj nekem . . .

Pájó lenyelte a zsibbadó torkába szorult nyálát és megígérte, hogy ott lesz a találkozón.

Másnap szép verőfényes vasárnap délután volt, még szebb volt a blaznovai völgy, mint amilyen lenni szokott, Pájó füttyörészve indult az erdő alá, ahol elég zavartalan helyen állt a pózna, hogy időben ott legyen a „légyotton”. Fölkapaszkodott a póznára, rákapcsolta a kis gom-

bot a drótra és se szó, se beszéd, énekelni kezdett:

„Dodji mi draga, dodji . . .”

Amikor elhangzott a dal, kevéssel utána, Bránka jelentkezett a drót másik végén. Egészen különös volt a hangja. Nem olyan, mint a hétköznapiakon. Tele volt érzelemmel, talán egy kis meghatottsággal is, az is lehet, hogy egy-két könnycsepp szorult a hangszálai közé, nem lehet azt tudni ilyen messziről, és a dróton keresztül nem is láthatja az ember, csak az az egy biztos, hogy csodálatosan megszépült a hangja, amikor azt mondta:

— Köszönöm Pájó, hogy eljöttél . . . És köszönöm ezt a dalt . . .

Pájó nem tudta akkor még, hogy ez szerelem is lehet, hogy így is lehet szeretni valamit, vagy valakit. De úgy érezte, hogy most még jobban szereti ezeket a duruzsoló drótokat, ezeket a karcsú, tépett sürgönykarókat és a tiszta, szép emberi hangot, amely úgy száll a téren és időn át, mint az a szabad madár, amely itt kering Sumádia hegyei fölött olyan magasan, hogy néha szinte beleveszik a fellegekbe.

Párnámra átnyújtott ujjpereccel...

Ne félj, nem vesznek el már tőled
az ismerős, diákkori utcák:
itt is nyomomba szegődik;
imbolygó lámpákkal előmbe vetődik
asszonyos kis tekinteted
és az oktalan szomorúság.

Ülsz otthon ölbehullt kezekkel,
les-vársz az éjszakára.
Pillantásod lankáin átfoly'
a bizonyosság végtelen fénysugára
s így ülsz, karcsúszemöldű,
szerelm's kis japáni gésám . . .
Sem szűzek, sem madonnák
így nem néztek sohasem énrám.

Ülsz otthon fehér nyoszolyádban.
Lábodnál didergő kis virágaid
kinyújtják feléd soványka karjaik' —
vagy álmatag szép királyleányka . . .

A Hold ezüst haja kihalt karaulák hegyén
leng szóltan húszévesek szuronya hegyén
s a szomszédban érte'd zokog a kaszárnya

Vársz otthon halálos dermedettel,
meleg méhedben egy szőke kisgyerekekkel.
Más senki, senki sem . . .

Fekszel, párnámra átsímult ujjpereccel,
suttogd, csak suttogd (ne eressz el!):
„Virágos kert az én szívem . . . !”

Ne félj, nem vesznek el tőled
csak örökre visszavezetnek
bohó kis verejtékgöngyök,
mik léperegnek halovány arcodon.

Ha majd gylcs jó derekad
ős kín kése hasítja át,
kínom az egekbe taszítja föl magát
s a Nap olvadt korongját
két csonka kezemmel
izzón átfogom.

Fehér Ferenc

Thomas Mann: „A megcsalt”

Thomas Mann legújabb műve (1954-ben jelent meg) alig mutatja azt a szellemi zűrzavart, amely ma Európában és külön a német irodalomban uralkodik. Elszakadva hazájától még 1933-ban, elszakadt az irodalmak örök tápláló talajától is: a mindig fejlődő, mindig változó, mindig új élettől és eredeti, Thomas Mann-i akadémizmusba vonult vissza, amelyre különös hajlama volt és amely elől már egyszer megszökött a „Varázshegy” című művében. „A megcsalt” című kisregényét olvasva senki sem hinné, hogy Thomas Mann német író, hogy vándortáskájában 21 emigrációs év lapul, hogy hazája fölött közben hatalmas pusztító vihar száguldott el, amelynek nyomán ódon városok, karcsú gyárkémények és millió és millió ember enyészett el. Thomas Mann nem ereszkedett ebbe az emberi pokolba, amelyből Borhert kapkodó lélekzettel, sípoló tüdővel hozta fel az égető, perzselő lávát mondanivalójának, stílusának lihegésében. Ő korrektil, patinásan, kimért nyugalommal, végtelenségig élezett objektivitással, elbeszélői szenvtelenséggel, tiszta, mosdatott szavakkal, gyémánttisza, kristályosan áttetsző, elegánsan lüktető mondatokkal, múlt idők, élet és halál, lélektani problémák elemzését mondja el. Amikor Európa még a nemrégén látott halál víziójától meg sem tudott szabadulni, Thomas Mann egyszerű, de mégis akadémikus hidegségű kisregényében az életbe bujt, az élet mögé rejtőző halál képét idézi, az újra az életnek örülő emberek elé. Milyen

más ez a halál, mint amit megszoktunk! A kilmaktériumát élő, ötven éves, tisztos német Junker-asszony, kinek férje, von Timber alezredes, az első világháború első napjaiban autószerencsétlenség áldozataként hősi halált halt, váratlanul szerelmes lesz egy fiatalemberbe, újra asszony lesz, ünnepli asszonnyá válását, légyottot beszél meg egy fiatal amerikaival, és ő, a sors gúnyja, nem jut el az ölelésig. Ez az új tavasz csak illuzórikus volt, látszat volt csupán, az újra felburjánzott élet a halál műve volt. Nem az újra visszatért tavasz, hanem a tél, amely egy-két derűs napjával megduzzasztja ugyan a rügyeket, hogy utána zord lehellelével megfagyassza. Itt nem lehet megkülönböztetni, mi az élet és mi a halál műve. Lehet, hogy Thomas Mann ebben a régi történetben elejtett néhány célzást korára is. Lehet, hogy soha ki nem mondott, soha meg nem fogalmazott filozófiájából következtette ki az ebből a művéből is kicsengő és a cimbe foglalt tanulságot: az élet csak látszólagos, minden a halál műve. A 80 éves Mann halált váró sztoicizmusa ez? Vagy az az igazság, amit regénye végén így fogalmazott meg: „Mert a halál csak eszköze az életnek, és ha az én kedvemért az ujjászületést, a szerelmi gyönyört öltötte magára, akkor az nem volt hazugság és ámtás, hanem jóság és kegyelem”.

Az igazság minden esetre az életet igazolja és hisszük, hogy Thomas Mann is erre gondolt.

S i n k ó E r v i n

Egy színházi élmény

Az, hogy én magam írtam (a Hid legutóbbi számában közölt költemény-ciklusban), nem ok rá, hogy ne idézzem:

„A szó dolga nem az, hogy versenyre keljen a lármával”. S idézem ezt azért, mert ezzel a sorral számomra is meglepő pontosan, kifejeztem annak az alapelvnek a lényegét, mely a két napig Zágrábban szereplő francia színészcsoporthoz művészi felfogását, egész színpadművészetét jellemzi. Nemcsak a színpadi művészet esetében, hanem minden olyan emberi tevékenységnél, mely lehetőleg széles tömegeket akar megbűvölni, megnyerni, lenyűgözni, a kérdés mindig az: hogyan lehet ezt legsikeresebben elérni? Kezdve az egyháztól, mely tömjénfüsttel, félhomálylyal, szemképrázatos szertartások pompájával igyekszik a kedélyekre hatni, egész

a wagneri operáig, mely valóságos színpadi ezermesterséggel hoz a néző elé sárkányt, hattyút és hattyútól vont csónakban énekelő ezüstpáncélos hőst, sőt egészen azokig a nagy tömegfelvonulásokig, melyek a katonazene, a zászlók tömege és az egyforma ingek, egyenruhák mennyiségével hat az érzékekre és a képzeletre — mindig a feladatot a rendező abban látja, hogy az idegekre hasson, s hogy az idegekre hatva egy bizonyos tömegkábulatot idézzon elő. Maga a modern színpad, különösen mióta feladatát abban látja, hogy versenyre keljen a mozgófénykép-színházzal, a film minden képzeletet felülmúló technikai lehetőségeivel, a legjobb úton van, hogy a különböző boszorkányos fényeffektusokkal, süllyesztőkkel és emelőkkel a színházi rendező munkáját vir-

tuóz cirkuszi mutatványok színvonalára csökkentse. Nálunk is, különösen az utolsó években, a legnagyobb színházainkban is szemmel láthatóan úrrá vált a tendencia, hogy a színpadi rendező munkájában a bűvészkedés foglalja el a színpadi művészet helyét. Csak egy példát említek: a zágrábi Nemzeti Színházban legutóbb egy egyébként kitűnő rendező, talán legjobb rendezőnk, azzal kápráztatta el a közönséget, hogy az egyes felvonások előtt és felvonások közben a zenekarban két zongora a zongorázókkal együtt a színpad szélétében vándorútra kelt valami recsegő szerkezet segítségével.

A Villard-féle francia színtársulat zágrábi vendégszereplése — a Molière „Don Juan”-jának és Corneille „Cide”-jének előadásával lázba hozta a közönséget és — ha valakit érdekelne ez a vallomás — a közönségben magát e sorok íróját is. Úgy tűnt nekem, hogy szinte elfelejtettük már s íme most, ezeken az előadásokon látjuk, halljuk, átéljük, mi voltaképpen a színész művészete. Úgy hatott, mint egy hihetetlen meglepetés: a XVII. századbeli Corneille és Molière 1955-ben Zágrábban a szemünk láttára elevenek voltak, első perctől kezdve elevenen szóltak hozzánk problémáikkal, kérdéseikkel, fájdalmaikkal s úgy magukkal tudtak ragadni, mint ha rólunk és nekünk szólnának. Hogy érték el ezt a hatást a színészek és a rendezők? Egyszerűen, rendkívül egyszerűen: azzal, hogy hittek a művészi szó, a költő szava életet teremtő, életet magában foglaló, életet árasztó erejében. Néző és színpad között nincs függöny; ami az előadás kezdetét jelzi, az a nézőtérre kialvó villany mellett csak a „zenei díszlet” („décor musical”) — néhány akkord (Corneille előadásánál XVII. századbeli motívumok), mely megteremti az átmenetet, fölébreszti a hangulatot: a nézőközönségből halló, figyelő, látó közönséget formál. Látnivaló egyébként kevés van a színpadon, ami a díszleteket illeti. A díszleteket a színész teremti meg a maga megjelenésével, a kosztümmel, a mozdulataival és a szóval. A néző szeme előtt hozzák be szintén kosztümirozott technikai munkások a trónszéket, mely körül az egész dráma le fog játszódni. És azután a néző, aki hozzászólt ahhoz, hogy a színházban a rendező bűvészmutatványain ámuljon el, most azon ámul, hogy nincsenek bűvészmutatványok. Amint a trónszék vagy akármelyik ülőhely **eljátszotta** a színpadon a szerepét, ugyanazok a hangtalanul mozgó kosztümirozott munkások a néző

szemeláttára távolítják el és a játék, az igazi, a nagy játék, melyet a kimondott szó végez el, a színpadon élő ember színpadon elhangzó szava, folytatódik. Ellenében a nálunk már-már szokássá vált homályos, félhomályos, sőt elsötétített színpaddal, a reflektor arra szolgál, hogy megvilágítsa a színteret és magát a színészt. És ezzel az intenzív külső világossággal teljes harmóniában hat a szó világossága. Valami páratlan erő van abban, ahogy a Villard-színtársulat minden egyes tagja beszélni **tud**. A zágrábi nagy színház minden zugába teljes erejével elhat minden kiejtett szó. És a hangoknak az a modulációja, melyet kísér az egész test, minden mozdulat játéka, gesztusok, amik mindig szervesen és a kimondott szóval arányban születnek! Nem elkábitanak, hanem fölfokozzák érzelmi és értelmi befogadóképességünket, részesévé tesznek egy élvezetnek, mely épúgy az érzéseknek, mint a szellemnek élvezete. S teljesen hamis képet alkotna magának a francia művészek előadásáról, aki ezek után úgy képelné azt, hogy valami aszkétikus szószékké változtatják a színpadot. A hihetetlen gonddal megkomponált kosztümök színpompája — pompa, mely azonban sohasem válik öncéllá, hanem szervesen függ össze a színpadról felhangzó költői szóval — gazdagabbá teszi a színpadot minden kulisszájánál és ál-misztikus rendezői furfangnál.

Még csak annyit: az előadások maguk nagyon sokat mondtak és mégis rendkívül érdekes volt az a beszélgetés, melyet a társulat vezetője s maga egyben a társulat legjobb színészei közül való Villard folytatott meghívott zágrábi kultúrunkásokkal. A kérdésre, hogy az ő színjátszási módjukat forradalminak tekinti-e, azt felelte, hogy igen és nem. Igen, amennyiben szakít egy hamis és művészetellenes színházi módszerrel és nem, amennyiben a legősibb, legnemesebb hagyományoknak a folytatója. A nagy spanyol dráma és az Erzsébet angol királynő korabeli dráma népi multság volt, vásárokon, pajtákbán, nyílt téren játszották azokat a darabokat a színészek. Bízni kell a költői szó erejében és aszerint választani a darabokat, hogy az első kérdés legyen: a költői szó drámai ereje és szépsége. Nem kell, nem szabad alábecsülni a közönséget: ha jól és a legjobbat nyújtják neki, ámulva fogja átélni a maga befogadóképességének nem is sejtett mélységét.

Bálint István

Az illúziók összeomlása

Majakovszki halálának 25. évfordulójára

„Lenin többé nem élt. Es a Pobjedonoszikovhoz hasonló emberek fokozatosan elfoglaltak minden pozíciót. Ezek természetesen hideg, visszautasító szavakkal fogadták Majakovszki kritikáját, mert többé nem volt szó szocializmusról, hanem bürokratizmusról.”

(Borba, április 14)

1930 április 14-én öngyilkos lett V. V. Majakovszki, az orosz irodalom legújabb korszakának legnagyobb költője. Sok mindent kellene még kideríteni, kielemezni, hogy teljes képet kapjunk: mi minden omlott össze egy emberben, aki szívvel-lélekkel, egész költői lendületével olvadt egybe az Októberi forradalommal, aki verseiben örök emléket állított ennek a forradalomnak, Leninnek. Verseiből, költői életútjából kellene megállapítani: mi minden ásta alá egyéniségének egyensúlyát, hogy végül mindenkiből kiábrándultan megszökjön a további harc elől. De Majakovszki még az újraértékelés nehezségei és akadályai ellenére is tud valamit mondani nekünk.

Oroszország forradalmi napokat él. A cári abszolutizmus megmerevedettsége alatt gyülekeznek a mindent elsöpörni készülő erők. A fiatal munkásosztály most teszi magáévá a világ átalakításának bolsevikok által közvetített eszméit, a parasztság egyaránt szenved a feudalizmus válságától és a kapitalizmus kezdeti formáinak kegyetlenségétől, a polgárság mind súlyosabb tehernek érzi a félféudalista társadalom megkötöttségét és az elégedetlenséget lefojtani akaró cári terror csak a robbanó erőket növelte, sűrítette. A közelgő kirobbanás egyik hírnöke az irodalom. Futurizmusnak hívják — szakítást jelent minden régivel. Sajátos bonyolult irány ez. Olaszországban jelentkezett, Marinetti és társai adták a nevét. Nyugaton az önmaga erejének tudatára ébredt kapitalizmus hangja volt, azé a kapitalizmusé, amelynek nincs szüksége a múlt illúzióira, elég erős már ahhoz, hogy kitöltse új tartalmát, hogy költői ne a régi költői témákról, hanem a modern kor vívmányairól — a versenyautóról énekeljenek. Oroszországban elsősorban a hagyományokkal való szakításra hatott. Kettősség volt benne. Egyrészt elégedetlenség, lázadás: „Megparancsoljuk, hogy tiszteletben tartsák a költő jogát; 1. hogy tetszésszerinti és mesterséges szavakkal növelje szókincsét, 2. hogy gyűlölje azt a nyelvet, amely előtte fennállt.” Másrészt kialakulása korszakának bélyegét viseli magán. 1905 után jelentkezik, a forradalom letörésének nyomai érezhetők benne: a forradalmi intelligencia kiábrándulása vagy magára maradása a forradalom elcsitulása

után. A forradalmi lendület a költészet terére szorul, hogy a haladó intelligencia ott élje ki, vezesse le forradalmi energiáit, vagyis bizonyos fokig elforduljon a tényleges forradalomtól. Majakovszki kitör ebből a kettősségből.

Mert ő akkor már nemcsak költő. Tizenöt éves korában (1893-ban született) már Marx „Tőkéjét” olvassa. A marxizmus könyvein nőtt férfivé és hamar bekapcsolódik a bolsevik mozgalomba is. Tizenhétéves korában tagja Moszkva körleti pártvezetőségének és többszöri letartóztatás után száműzni akarják. Nála ez a költői forradalom nem jelent elfordulást a világtól, a tényleges forradalomtól, nem öncél. A régi világ ellen indul harcba, tehát nem kímélheti a régi költészetet sem. Ezért tudja életre hívni a költészet történelmének legnagyobb forradalmát; irodalmi megfelelőjét annak a forradalomnak, amelyet a bolsevikok készítenek az egész világ ellen. Az eddigi költészet az osztálytársadalmak eszmei felépítménye volt, belesimult a régi világba. Eddig minden változás fenntartotta és új formában reprodukálta a kizsákmányolást, most gyökeresen fel kell forgatni a világot. Nem lehet foltozgatni a régi költészetet sem. El kell vetni a régi költészet egész zsongító muzsikáját, zenei elemek helyett a szónoklás elemeit hozni előtérbe; elsöpörni a nyugodtságot sokszor pótszerként jelentkező költészete ritmusának és rímjének egész fegyvertárát, helyébe tenni az induló, a menetelés ritmusát; megtagadni a régi nyelvet, stílust: „adatok rögtön polgárjogot az új nyelvnek; felkiáltásnak az ének helyett, dobpergésnek az altató dal helyett”; létrehozni egy új költőtípust, „szakítók a trubadurok és menasingerek hagyományával”, új költőt, aki nem vonul magányba az alkotáshoz, hanem ott ír a kávéházban, szerkesztőségben, séta, beszélgetés, értekezlet, billiárdozás közben, aki nem elvonuló ember, hanem népgyűlések szónoka, közéleti ember — ezt jelentette Majakovszki költői forradalma, szakítást minden hagyománnyal. Es ez sem volt öncél, hanem csak eszköz az igazi forradalom előkészítésére. „Azt mondják, valahol — talán Braziliában — van egy boldog ember” — mondja egyik versében Majakovszki, amikor felméri a körülötte lévő világot. A költészet csak eszköz ennek a lehetetlen világnak a megváltoztatására. Így olvad egybe a két forradalom: „A Nikolajevban megtanítottak: nem kell kímélni sem Puskit, sem a kormányt”. Ez a két forradalom olvad ilyen jelszóvá: „Le a szerelmetekkel, le a művészetetekkel, le a redszertekkel, le a vallásokkal” és ilyen lázadássá, aminlyenre csak a költő képes: „robbantsatok fel

mindent, amit az emberek tiszteltek és tisztelnek". Költészetében tehát egyesült: a költő, aki szakít minden előzővel, mert az irodalomban csak az új útnak van létjogosultsága, a fiatalos lendületű forradalmár, aki lázad minden igazságtalanság ellen, akinek romantikus elképzelései vannak arról, hogy másképp kellene berendezni a világot és a gondolkodó ember, aki tudja, hogy a világ megért a forradalomra, a régi ellen már ott sorakozik fel a forradalmi munkáosztály.

A végrehajtott költői forradalommal, a forradalom és a költészet teljes egybeolvadásával, várta és fogadta Majakovszki az Októberi forradalmat. Érthető, hogy ennek a forradalomnak minden nagyotakarása, illúziója olvadt egybe költészetében. Nem volt a világirodalomban még egy költő, aki annyira következetesen vette volna a forradalmár költők jelszavát: „ha nem tudsz mást, mint eldalolni saját fájdalmad és örömed, nincs rád szüksége a világnak”; aki a legszubbjektívabb valamit, a lírát annyira objektívá tette volna tenni, annyira egybe tudta olvasztani egy nagy társadalmi megmozdulással, mint Majakovszki. De sajátos korszaka is volt ez a világtörténelemnek. „Hogyan véssem agyukba a gondolatképeket: az oroszok tudnak más eszköz is, hogy a munkások feljussanak mindenhová, álmodozás, házasság és örökségvárás nélkül”, — írta Majakovszki, amikor Amerikában a kirakatban ülve látott egy lányt s arra gondolt, hogy semmi nincs az életében, legfeljebb az álmok vagy várás egy gazdag férjre, átkínlódni egymásután a napokat igazi emberi élet nélkül. És a forradalom valóban a gyökeres változást jelentette a munkáosztálynál, amelyet semmi sem kötött a múlthoz; a marxizmust, amely tudja, hogy minden eddigi az emberiség történelmének előjátéka, a dolgok uralmának történelme volt és még el kell jönnie az ember igazi uralmának, amely igazán és őszintén új világot akar, ahol nem tengődés az élet. Érthető, ha ilyen eszmékkel áthatva Majakovszki a forradalom szolgálatába állította költészetét, szílamokat írt dicséretére, ha kellett — mint ő mondta —, még költészetének torkára is lépett, hisz mindennél fontosabb volt a nagy átalakulás segítése. Egy ilyen költőben nem lehetett semmi beteges egyéni öröklétre, Parnasszusra törés.

Még senki sem énekelt meg ilyen lendülettel, örömmel az egyénnek tömegbe olvadását: „Boldog vagyok, mert ezen erő része vagyok, mert közösek a könnyek, melyek erjesztenek. Erősebben, élénkebben nem is lehet átérezni a nagy, szent érzést: osztály” és „az egyén nulla és mit ér a nulla?”.

De nem érthető-e ez, ha tudjuk, hogy a marxizmus bolsevik az egész világ ellen tudott haragra mozgósítani és amikor ebben a harcban tényleg egybe olvadt egy egész ország. A forradalommal egybeolvadásba nem volt semmi önámítás, semmi hazugság, még csak illúzió sem. Valóban meg volt az akarat, a lendület és nemcsak Majakovszki, de egy egész ország őszintén hitte, hogy megváltozik a világ.

Ezek az eszmék mégis lassan illúziókká lesznek. A nagy lenini nekilendülés elakad. Majakovszki eszméi elszakadnak a valóságtól. Ő még mindig hisz bennük; de a valóság már más irányban fejlődik, új formában ismét felülül a régi világ, amely nem nyújt semmi többet az embernek, legfeljebb új hazugságokat. Az Októberi forradalom lendülete már megállt, megszűnt a harc s Majakovszki azt hitte, még mindig minden a lenini úton halad, legfeljebb apró

zökkenők vannak. Amikor a világ és a költő eszméi így elszakadtak, amikor a valóság már nem támasztotta alá őket, lettek illúziókká a költő eszméi. Nem is gondolt arra, hogy a forradalom megtorpanhat, az elmaradottság, a felülkerekedett nyárspolgáriasság elfojthatja, hanem nagyszerű álmokat álmodott az új világról, a jövőt álmodta oda a jelen nehézségei közé, már megénekelte, hogy a szovjet munkásnak hideg-melegvizes fürdőszobája van, pedig már gyülekeztek a mult erői, hogy a győzelem után meghússák az Októberi forradalmat. Azt hitte, sikerül a tömegek közkincsévé tenni a költészetet, életének utolsó három évében több, mint 200 felolvasó estét tartott, pedig már megtorpan az a forradalom, amely kiszakíthatja volna a tömegeket a nem gondolkodás, az elmaradottság hínárjából. Elvet csinált abból, ami pillanatnyi kényszerűség volt: „jó, hogy parancsolnak nekem, de én akarom is, hogy parancsoljanak” — mondotta megrendelőinek, amikor ezek a parancsok már nem jelentették mindig eszméinek szolgálatát. Ezeket az illúziókat nem lehetett sokáig tartani. A valóság mindinkább aláássa őket és ezzel aláássa Majakovszki hitét is.

Az illúziók összeomlásának útja Majakovszki harca a forradalom fölé nőző nyárspolgáriassággal, a kifejlődő bürokratizmussal és a bürokraták harca Majakovszki háttérbe szorításáért, kritikájának elfojtásáért. Érdekes, hogy Lenin éppen egy Majakovszki verssel kapcsolatban adta legjellemzőbb nyilatkozatát az Októberi forradalom utáni helyzetről: „Mi valóban úgy vagyunk a dologgal (és meg kell mondani, hogy ez nagyon ostoba helyzet), hogy folyton ülésezünk, bizottságokat alakítunk, terveket készítünk — a végtelenségig. Volt egy típusa az orosz életnek — Oblomov. Folyton a kereveten fektet és terveket készített. Azóta sok idő telt el. Oroszország három forradalmat élt át, az Oblomovok mégis megmaradtak, mert nemcsak a földesúr volt Oblomov, hanem a paraszt is, nemcsak a paraszt, hanem az értelmiségi is, nemcsak az értelmiségi, hanem a munkás, a kommunista is. Elég megnézni minket, ahogyan ülésezünk, ahogyan a bizottságokban dolgozunk és máris megállapítható, hogy az öreg Oblomov megmaradt és sokáig kell mosni, szapulni, cibálni és verni, amíg valami hasznát lehet venni. Ebből a szempontból minden illúzió nélkül kell nézni állapotainkat”. Epp erről van szó. Az Oblomovok megkötötték a lenini nagy nekilendülés kerekét. A hétköznapi szűrkésége, az elmaradottság, a társadalmi korlátokba szorítás egész rendszere, az, hogy az emberek csak külsőleg lettek bolsevikké, lényegében megmaradtak nyárspolgárnak, az, hogy a kommunisták minden törekvése csak az volt, hogy megtartsák a meglévőt — sárba húzta ezt a magasraszárnyalást. Az élcsapat nem volt elégé felfegyverkezve az új veszélyek ellen. Lenin halála után hiányzott a megfellelő vezető is.

Majakovszkinak ennek a líraian forradalmár költőnek, aki következetesen megmarad az októberi eszmék hívének, szükségszerűen össze kellett ütköznie a megtorpanó világgal, azokkal, akik csak szavakban voltak forradalmárok, csak szílamokat adtak s nem mély tartalmat, hanem az eszmékkel ellentétes gyakorlatot. Majakovszkinak versekkel, költészetének egész fegyvertárával harcba kellett szállni a világgal, amely már nem halad a nagy Októberi útján. Ez a harc korán megkezdődött. Már 150.000.000 című poemájának kiadása akadályokba ütközött. „Ülésezők” című verse pedig, amelyre Lenin

is felfigyelt, véletlenül jelent meg, mert a szerkesztő úton volt. És Majakovszki felemeli szavát a forradalom ellen: „Nyárspolgári szálak fonják át a forradalmat, és ez veszélyesebb, mint a Vrangeli horda”.

Sokáig még azt hiszi, hogy véletlen az egész, még lehet, érdemes harcolni, lehet eredményt elérni. Ezért tud még remélni, amikor Lenin arcképének elpanaszolja, mi minden történt halála után: „Mi természetesen mindnek a nyakára hágunk, de nehéz, nehéz, mindnek a nyakára hágni”. A helyzet mind reménytelenebb, a harc mind kilátástalanabb lesz, egyre világosabban látja, hogy nem véletlen jelenségekkel áll szemben, mindabból, amit megénekel, semmi sem lesz, üres szólamokká válnak, nem valósul-

hatnak meg azon eszmék, amelyekre életét tette. És nincs kiút. Mit lehet tenni? Mit, hogyan, kivel? Válasz nincs. És ekkor minden összeomlik.

25 évvel ezelőtt öngyilkos lett a forradalom nagy költője, mert nem tudta elviselni illúzióinak szertefoszlását, a forradalom megtorpanását, mert költő volt, aki életét vitte minden leírt sorába, aki a hétköznapiak kicsinyes megalkuvásától mentesen eddig líraian vállalta a forradalmat, most líraian vállalja, hogy meghíúsultak eszméi, amikor már győzteseknek hitte őket; öngyilkos lett, mert illúzióinak szertefoszlása után nem látta hogyan lehetne mássá tenni a világot és ezt nem tudta elviselni.

Konyovics Milán

Topolyai utcarészlet (olaj)

„De hiszen azt mondják — folytatta Wilhelm —, hogy ez az általános és körültekintő művészet (a színművészet) előre viszi a többi művészetet mind?

Semmiesetre, hangzott a válasz; igénybeveszi a többi azonban elrontja azokat... S amit az élet és a művészet nyújt, felhasználja pillanatnyi céljaira, nem csekély haszonnal. A festő és művésze viszont, akik a színházból előnyt akarnak húzni, mindig hátrányos helyzetben lesznek, a zene és a zenész ugyanúgy... Az összes művészetek úgy tűnnek előttem, mint egy nagy család tagjai, akik mind takarékosak és ezek között akad egy, akinek hajlama van: könnyen elherdálni mindent. És ebben az esetben a színészet az. Származására ez (a művészet) kétséges s ezt sohasem tudja sem mint művészet, sem mint mesterség, sem mint kedvtelés elfeledtetni.

Wilhelm nagyot sóhajtott és lesütötte szemét: egyszerre világossá lett előtte, mit élt meg és mit szenvedett át ezeken a deszkákon...”

Aki ezeket a keserű szavakat a színművészettel kapcsolatban leírta, nem más, mint Johann Wolfgang Goethe: maga is majdnem három évtizeden át intendánsa a weimari udvari színháznak. Goethe, akinek az írók közül Shakespeare óta a legtöbb köze volt a színpadhoz és a színművészethez, a Wilhelm Meister második részében, a Vándorévekben mondatja el mindezt alakjaival.

Úgy tűnik, mintha egy háromévtizedes tövist húzott volna ki magából Goethe ezekkel a sorokkal a kissé utópisztikus környezetbe plántált regényében. Nem csoda, ha Petőfi (a hajdani kórista!) nem szerette ezt a másik költőóriást és szívét hideg békasónak mondta — ellentétben az egész világ osztatlan bámulatával Goethe iránt.

A „Vándorévek” keserű sorai azt mutatják: akármilyen nagy volt Goethe, a lemondott intendánsok szokott keserősége őt sem kímélte. A színész rajongva és visszavágó szívvel hagyja ott a színpadot —

az intendáns és a direktor fanyar mosollyal a szájaszélén. S ha véletlenül Goethe... meg is tudja magyarázni.

*

Ha már itt tartunk Goethenél s éppen a Wilhelm Meister második részénél, az 1829-ben megjelent Vándoréveknél, itt egy érdekes feljegyzést tartogatok. Ez a mű nagyjából Karlsbadban, a világhírű csehországi fürdőhelyen született. Idejárt a költő akkoriban majdnem minden nyáron és az itt írt elbeszéléseit, verseit fűzte nagyon laza kapcsolattal egymáshoz; ez a kötet lett a mű első részének, a Lehrlingjahre-nak folytatása. Részleteiben csupa műremek ez a hatalmas regény, de ilyen átmenetek vannak benne (még ha százszor is oldott saruval kell a költőóriás elé lépni, idézem): „Itt azonban ugyancsak belekerültünk a kutyaszoritóba; kénytelen vagyok ugyanis az olvasónak páréves hézagot bejelenteni s szívesen látnók, ha nyomdászati megoldással az egész kötetet is befejezhetném ezen a ponton. Azonban talán a két fejezet közötti tér is elegendő lesz az idő tovatűnésének érzékeltetésére, mint ahogy hozzászoktunk, hogy a függöny felhúzásával vagy leeresztésével személyes jelenlétünk ellenére szinte érezhetjük az idő múlását.” Milyen egyszerű mód egy szerkezeti fogyatékosság leplezésére!

Szóval Goethet ezekben az években Karlsbadban találjuk. Micsoda kúrlista is lehetett az, milyen csodálatos ma már a költőfejedelem testi mivoltának emléke (mint ahogy az a feljegyzés, amely szerint a Byron-szobor felállításáért elindított gyűjtőíven J. W. Goethe úr egyszáz tállel szerezte). De hát ott volt a vendégek közt évtizedeken át, mint ahogy ott találjuk a karlsbadi fürdővendégek névsorában 1828-ban Paganinit is. Az „Ofen-Pester Zeitung” (itt van egy bekötött régi évfolyam előttem) így ír erről az eseményről: „Karlsbad, Sept. 1. Bár az ezévi időjárás nem-igen kedvezett a vendégek száma május elsejétől mégis elérte a 3580-at.

Néhány nap előtt a világhírű Paganini adott hangversenyt, egy belépőjegy ára 6 forint volt. Paganini úr egészségi állapota nem a legjobb, epegörcsökben fekszik“.

Dehát mindez — az egész kúrlista eset — csak olyan intellektuális borzongás.

A szenteknek az égben a helyük, a kísérteteknek a koporsóban!

A zseniké a Parnasszus magassága s onnan nehéz leszábadulni vissza a földre, csak egy-egy ilyen árulkodó újságlap hasábjain.

De az már nem kísértetjárás, nem a személynek és a zseninek szóló áhitat, amit kissé odébb olvastam ugyanebben a régi kötetben. Egész egyszerű híradás: Két terv — ezt a címet adhatjuk neki, de odaírhatjuk szárazon azt is, hogy angol politika. Arról van szó, hogy 1828 május 15-ikén a franciaországi Toulouse-ban meghalt Sir William Congreve angol tűzérési tábornok, a róla elnevezett gyújtórakéta feltalálója. 57 éves volt és a Moniteur azt írja róla, hogy a generális háború esetére két tervet dolgozott ki anakidején, London megbízásából. Az egyik terv azt tartalmazza, hogyan lehet megvédeni Konstantinápolyt, a másik pedig, hogy lehet ezt a várost legkönnyebben elfoglalni aszerint, hogy az angol kormány a Török Birodalom mellett vagy ellene foglal állást.

Erre mondták valamikor, hogy Őfelsége külügyminiszterének zsebében minden elfér.

Az íróember legnagyobb rémének, az invenció hiányának, sőt a kiapadásnak megrázó sorait vetette papírra egyszer Jules Lemaitre francia költő, regényíró és műbíráló: „Ebben a pillanatban még fogalmam sincs róla, mivel fogom betölteni azt az ötszázsortnyi helyet, ami a penzumom; csak azt tudom, hogy az ötszáz sor meglesz a kiszabott időre. De mennyi töprengést és aggodást állok ki addig! Hátha semmit sem találok? Vagy jobban mondván, minthogy nincs semmi mondanivalóm, hátha hirtelen kivész belőlem az a képesség: ezt a semmit kifejtetni — ezt a semmit a szóknak hosszú sorozatával fejezni ki? Alapjában véve, azt hiszem, nincs súlyosabb munka, mint az emberé, aki kénytelen bizonyos napon a leírt szónak bizonyos mennyiségét állítani elő. Boldog az útkaparó, aki követ vág a nyárfával beültetett nagy úton, vagy a vincellér, aki

fűzfahajtással köti meg a szőlő finom venyigéjét. Boldogok azok, akik cukrot mérnek vagy szövetet árulnak. Boldogok azok, akiknek munkája csak apró materiális cselekedetek sorozata, olyan kis cselekedeteké, amelyek már ismereteseek, mindig ugyanazok s amelyekről bizonyosak, hogy teljesíthetők. Belefáradnak néha, de sohasem aggódnak miatta.

Boldogok még a plasztikus művészek művelői, a festők és a szobrászok is. Ezek kétségtelenül nyugtalankodhatnak, érezhetik, hogy munkájuk alatta áll annak az álomnak, amelyet megtestesíteni akartak, de munkájukban van jelentékeny mesterségi rész, melynek biztosan megfognak felelni. Mindig lesz erejük — már akárhogy — felrakni a festéket a vászonra, s gyúrni valamit a nedves agyagból. Ha nem bizonyosak is benne, hogy jót fognak alkotni, tudják, hogy csinálhatnak fognak valamit. Mert munkájuk anyaga, az agyag vagy a festék látható és megfogható: itt van előttük, tudják, hogy nem fog eltűnni ujjaiuk elől. Ellenben az író olyan valamivel végzi a munkáját, amiben nem biztos és ami mindig megtagadhatja a szolgálatot. Mindent agyából kell meríteni, pedig nem tudja, hogy mi van az agyában. Nemcsak hogy azt nem tudja, jó lesz-e, ami belőle kikerül, arra sem fogadkozhatik, hogy egyáltalán ki fog-e kerülni belőle valami.

Míg ezt a mondatot írom, nem tudom, mi lesz a következő, sőt azt sem, hogy tudok-e majd írni ezután új mondatot? Valami ismeretlennel dolgozom. Az értelmi működés, mely bennem gondolatokat produkál s mely aztán szókkal fejezi ki ezeket a gondolatokat, mintha nélkülüm történnék; mintha jelen sem volnék ennél a működésnél; félek, hogy az öntudatlan, rejtelmes munka hirtelen megszűnik és tollam a levegőben marad. Ez bizonyára megtanít bennünket arra, milyen hívősgos az irodalmi dicsőség, megtanít, hogy ne faragjunk belőle érdemet, ha tűrhető dolog adja magát elő a fejünkben. Kétségtelen, hogy ez nagyon üdvös lecke, de mindamellett ez a belső munka miatt való folytonos bizonytalanság csupa aggodalommal és szenvedéssel jár. Vajjon végét értem-e most a munkámnak? Nem érzem magamban csak útszéli megzavaró gondolatok egymásra nyüzsgését. Rendbe hozhatom-e zavaros eszméimet? Nem szorulok-e rá az útszéliekre? S végre találok-e szóösszetételeket, már akár közönségeseket, akár ritkákat, amelyek majd kifejezik ezeket a gondolatokat? Nem, nem fogok találni. Érzem, hogy mindjárt

vértólulást kapok... Semmi, semmi... fekete foltok a fehér papíron... cigaret-
támnak csigaalakban felszálló kékes füst-
je... a kemencéből áradó hőség... és
egy gondolat sem, csak ez a roppant erő-
ködés: gondolni akármit, akárhogyan. Ah,
hogy megértem Musset sorát: „láthatni
semmitevőket, akik túrják a földet“.

Ha talán meg is kérdőjelezhetjük itt-ott
Lemaitre vívódásainak sorait — a képző-
művészek mindenesetre vastag nagyplaj-

básszal teszik fel ezeket a kérdőjeleket —
s levonjuk belőle egy tárcacikk szükséges
pózát — az agyából szavakat elővarázsoló
betűvető meztelen kétségei mégiscsak
megmaradnak.

„Ének, hajolj ki ajkamon” — így szól
az örök költői invokáció s néha mégis Ba-
bits Atlantiszának bűvára kapkod levegő
után a költői sisak alatt: fuldoklik és ke-
resi a szavakat, de sohasem biztos, hogy
megtalálja őket.

Majtényi Mihály

Konyovics Milán

Heverő nő (olaj)

Radován Lálícs

A szovjet írók második kongresszusa

A szovjet írók második kongresszusát tavaly decemberben tartották, teljes két évtizeddel az első kongresszus után. A szovjet írók szövetségének statútuma határozottan kimondja, hogy a kongresszusokat három évenként kell tartani. Ha tehát a szovjet írószervezet vezetősége betartotta volna a statútum rendelkezéseit, akkor a tavalyi kongresszusnak a hetediknek kellett volna lennie, feltéve, hogy egy kongresszus a háború miatt elmaradt. Szükségtelen e tény magyarázatába bocsátkoznunk. A Szovjetszövetség legutóbbi időkben végbement társadalmi-politikai történéseinek körülményei közepette ez teljesen érthető. Ismeretes dolog, hogy a Szovjetszövetség Kommunista Pártjának 18. és 19. kongresszusa között teljes 13 esztendő múlt el. Szemmel látható, hogy a szovjet írók szövetségének igazgatósága nem sok gondot fordított a demokratizmusra a reá bízott szervezet irányításában. A kongresszust végre mégis összehívták, mégpedig nem azért, hogy végetvesse-nek annak a kínos helyzetnek, amelyet a statútum ily flagrns megsértése teremtett, hanem egy más, sokkal fontosabb ok miatt.

A szovjet irodalom kezdetétől fogva a második kongresszusig, a fejlődésnek egy különleges útját tette meg. Történelmének első korszakát, amely főleg a huszas évekre esik, egyrészt az alkotó kutatások, azok a törekvések jellemzik, amelyek oda irányulnak, hogy művészi formát adjanak az új valóságnak. Elsősorban ki akarták fejezni a forradalomban született új ember arculatát, másrészt viszont az irodalmi alkotás új felfogásáért harcoltak, amely telítve van időszzerű társadalmi tartalommal, át van itatva a munkásosztály ideológiájával. Új művészi kifejezést kerestek, ellensúlyul a különféle burzsoá dekadens áramlatoknak, amelyek az Októberi forradalom után sem hagyták el hadállásaikat. Ebben a korszakban a szovjet irodalom jelentős sikereket ért el az írók egész sorát adta, akiket az olvasóközönség világszerte is elismert és megszeretett. A Szovjetszövetség társadalmi-politikai rendjében végbement változásokkal párhuzamosan az irodalom is fokozatosan veszíteni kezdte aránylag önálló társadalmi szerepét, s mindinkább a szovjet párt és államvezetőség agitációs propaganda eszközévé vált. Ez egyidejűleg a szovjet irodalom válság-korszaka is, amelyet a harmincas évek közepén már erősen érezni lehetett, amely azonban csúcspontját közvetlenül a második kongresszus előtt érte el.

Az irodalom alárendelése a párt- és az államgépezetnek nem ment könnyen és fájdalom nélkül. Folytonosan súlyos megrázkódtatások kísérték, amelyek nem rajzolódtak ki mindig világosan a szovjet irodalmi élet felszínén, de sok jelenség kétségtelenül arra mutatott, hogy ezek a megrázkódtatások léteznek. Ezeknek az irodalmi földrendéseknek igen sok tehetséges szov-

jet író esett áldozatul. Mert a szovjet irodalom, ilyen vagy olyan formában, állandóan és nagyon szívósan szembeszállt azzal, hogy az uralkodó csoport szűkkeblű, pragmatikus céljai alá rendeljék. Harcolt a társadalomban betöltött haladó szellemű szerepéért; harcolt, hogy a nép és az emberiség képviselője lehessen, amint Belinszki mondotta.

A szovjet párt- és államvezetőség, amely egyébként nagyon sokat foglalkozik az irodalom kérdéseivel, a két kongresszus között eltelt legutóbbi húsz esztendő alatt több ízben is megkísérelte, hogy a maga módján oldjon meg bizonyos irodalmi (és művészeti) vitás kérdéseket. Nem az irodalom érdekében tette ezt, hanem azoknak a feladatoknak az érdekében, amelyeket rá akart kényszeríteni az irodalomra. Ezenkívül, mivel az irodalom folytonos, végzettszerű ellenállást tanúsított, területén gyakran jelentkeztek olyan jelenségek, amelyek igen veszedelemessé válhattak volna, ha nagyobb arányokat öltenek. A szovjet vezetőségnek, különösen a második világháború után, igen sok gondja volt az irodalom (és a művészetek) körül. A háború utáni első néhány esztendő folyamán a bolsevista párt központi vezetősége egész sor határozatot hozott az irodalomra és a művészetekre vonatkozóan, amelyek nem csupán tartalmuk, hanem számuk miatt is szembetűnők (összehasonlítva a második világháború előtti időkben hozott határozatokkal). Feltűnő, hogy milyen jelentéktelen problémákkal foglalkozik egyik-másik ilyen határozat, ami rámutat arra, hogy milyen mértékben avatkozott bele a pártgépezet és az államhatóság az ország irodalmi életébe. Az 1946 augusztus 14-én megjelent, a „Zvezda” és „Lenyíngrád” folyóiratokra vonatkozó hírhedt határozat mellett a bolsevik párt központi vezetősége a következő határozatokat hozta az irodalmi és művészeti kérdésekre vonatkozólag: „A drámai színházak műsorkeretéről és a repertoár javítására irányuló intézkedésekről (1946 augusztus 26)”, „A nagy élet című filmről (1946 szeptember 4)”, „V. Muradeli Nagy Barátság című operájáról (1948 február 10)”, „A Krokodil című folyóiratról (1948 szeptember)”, „az Ogonyok című folyóirat feljavítását célzó intézkedésekről (1948 október)”, „a Znanja című folyóiratról (1949 január 11)”, „a szöveg durva politikai eltorzításáról Mamjan Bedni műveiben (1952 április 24)”, és „a Cskalovi és Csitinszki kiadóvállalat által elküvetett hibákról M. I. Mihajlov műveinek kiadásában (1952 május 22)”. Ezenkívül a sajtóban gyakran folytattak kampányt a tudományban, az irodalomban és a művészetben előforduló elhajlások ellen (Alekszandár Veszeloovszki komparativista irodalomtörténeti iskolája ellen, a „kozmozopolitizmus” és a Nyugat előtti „meghajlás” ellen, a színműbírálók csoportja ellen, a „konfliktus-nélküliség elmélete” ellen, és így tovább).

Ezek a közbelépések azonban nem sokat segítettek. A válság továbbra is mélyült és 1953 meg 1954 folyamán olyan jelenségek mutatkoztak, amelyek miatt a szovjet vezetőség komoly gondba esett és kénytelen volt újra közbelépni. Ezuttal a Központi Vezetőség nem adott ki újabb határozatokat, valószínűleg azért, mert az ilyen határozatok már túlságosan hitelüket veszítették és nem oldhatták volna meg a kérdést. Ehelyett az említett jelenségek ellen éles kampányt indítottak a párt szócsövében, a Pravdában, valamint a többi lapokban és folyóiratokban, s egyidejűleg elhatározták, hogy összehívják a szovjet írók második kongresszusát. A szovjet írók szövetsége nagyon tevékenyvé vált, s nagyon erősen látott hozzá a kongresszus szervezett előkészítéséhez. A lapokban és folyóiratokban megkezdődött a kongresszust megelőző vita, amely tavaly egész nyáron és egész őszön át tartott. Az előkészületek keretében tartottak az íróknak azok a nemzeti kongresszusai is, amelyeket a múlt év folyamán az egyes köztársaságokban tartottak meg. A szovjet írók szövetségének különleges intézkedései körül meg kell említenünk a szövetség elnökségének határozatát, amely a Novij Mir folyóirat hibáira vonatkozik. Mindebből látható, hogy a kongresszusnak az volt az előzetes célja, hogy oldja meg, ha nem is a válságot (amelyet a Szovjetszövetségben nyíltan nem is ismernek el, hanem megjelölésére az „elmaradás” kifejezést használják), legalább bizonyos számú fontos elvi kérdést, amelyek a bolsevik párt központi vezetőségének határozatai ellenére is megoldatlanok maradtak, továbbá azokat a kérdéseket, amelyek az új körülmények között jelentkeztek. A kongresszusnak célja volt az is, hogy szabályozza a Szovjetszövetség irodalmi életének folyamatát és hogy egyensúlyt teremtsen a szovjet irodalomban, mivel ez az egyensúly az irodalom fejlődésének legutóbbi szakaszában meglehetősen mértékben megingott.

Megoldotta-e a kongresszus ezt a feladatot? Milyen eredményeket ért el, s mit jelentenek ezek az eredmények a szovjet irodalomra nézve?

Hogy legalább úgy-ahogy kielégítő jellemzést adhassunk a kongresszusról, vissza kell pillantanunk a rajta megtárgyalt elvi és szervezési kérdésekre. Itt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy tekintetbe kell venni nemcsak maguknak a kongresszuson résztvevőknek a véleményét, hanem azokat a véleményeket is, amelyek a kongresszust megelőző vita keretében, tehát előbb kaptak kifejezést. A szovjet írók második kongresszusa körüli tevékenység elválaszthatatlan egészet képez.

A szovjet írók második kongresszusán, sőt a kongresszus előtt is egy kérdésről vitatkoztak, amely lényegesen fontos minden irodalomra (és általában minden művészetre), de a szovjet irodalomra és művészetre különösen. Ez az irodalmi alkotás viszonya az élethez, a társadalmi valósághoz. Vörös vonalként húzódik végig ez a kérdés az egész kongresszus előtti és kongresszusi vitán, minden bírálaton, a szovjet irodalomról írott és a kongresszussal kapcsolatos minden cikken. Az orosz irodalomban ennek a kérdésnek hosszú és gazdag története van. Ezt azzal lehet magyarázni, hogy az orosz irodalom mindig közel állott az élethez és szükségleteihez. Mindig nagy társadalmi, politikai és erkölcsi ideálokat prédikált. Ahogyan egy alkalommal Alekszandr Hercen megjegyezte, az irodalom az a tribün volt, ahonnan az orosz nép a magaelkiismeretének hangját hallgatta. Más irodalmakban az irodalmi alkotás és a valóság viszonyát gyakran tisztá esztétikai problémákkal fá-

tyolozták el. Csernisevszki, a nagy orosz bíráló és forradalmi harcos nem véletlenül írta meg már a múlt század közepén „A művészet esztétikai viszonya a valósághoz” című értekezését. Ezt a kérdést újra nagyon éles formában vetette fel a forradalmi munkásmozgalom a huszadik század kezdetén, amikor a különféle dekadens áramlatok ellen küzdött, mivel ezek az áramlatok tagadták az irodalom társadalmi jellegét. Érthető, hogy ez a kérdés az Októberi Forradalom idején is és utána is folytonosan előtérbe került. Közben azonban abban az időben, amelyről itt szó van, a hivatalos szovjet teoretikusok ennek az annyira világos tételnek olyan magyarázatot adtak, amely ellentétben áll a művészi alkotás lényegével és az irodalomnak, mint társadalmi tényezőnek a szerepével.

Közvetlenül a második kongresszus előtt és magán a kongresszuson is a művészi alkotás élethez való viszonyának problémája a szovjet irodalomban több formában jelentkezett. Egy ilyen forma az úgynevezett „konfliktus nélküli elmélet”. Mivel az uralom állandóan nyomást gyakorolt az irodalomra és mivel azt követeli, hogy az irodalom a szovjet kormány gyakorlati politikai intézkedéseinek a hírvörje legyen, a szovjet irodalomból eltűnt minden bíráló állásfoglalás a szovjet élet iránt. Az írók kezdték megkerülni azokat a tipikus társadalmi jelenségeket, amelyek a belső ellentmondásokat fejezik ki. Nem foglalkoztak a konfliktusokkal, amelyek nélkül nincs és nem is lehet meg még a szovjet társadalom sem, nem ábrázolták az élet negatív oldalát. A valósággal szemben elfoglalt ilyen álláspontra megfelelő magyarázatot is találtak. E magyarázat szerint a Szovjetszövetségben, amelyben — állításuk szerint — felépítették a szocializmust, s megteremtették az alapot arra, hogy fokozatosan áttérjenek a kommunizmusra, az ellentétes osztályokat megsemmisítették, tehát ezek szerint a szovjet társadalomban nincsenek összeütközések, mint a burzsoáz társadalomban, ahol szakadatlanul adáz osztályharc folyik. Ha tehát magában a társadalomban nincsenek összeütközések, akkor nem lehetnek az irodalomban sem. A dolog e logikája szerint az összeütközéseket maguknak az íróknak kellene kiagyalniuk. Egyes bírálók azt állították, hogy a Szovjetszövetségben minden konfliktus csak a „jó” és a „jobb” között állhat fenn. Ezen az alapon olyan művek kezdtek keletkezni, amelyekben az élet-valóságot émelygős idillel helyettesítették. Az efajta művek különösen a drámai irodalom terén váltak jellegzetessékké.

Végül azonban a „konfliktus nélküiség elméletét” hivatalos részről is el kellett ítélni. Először már 1952-ben kampányt indítottak. A támadásra a jelzést a Pravdában 1952 április 7-én megjelent „Legyűzni a dráma elmaradottságát” című cikk adta meg. A „konfliktus nélküiség” kérdéséről ugyanebben az értelemben Georgije Malenkov is beszélt 1952 őszén a Szovjetszövetség Kommunista Pártja 19. kongresszusán. A kampány ezután még inkább fokozódott és utóhangja a szovjet írók kongresszusán hangzott el. A „konfliktus nélküiség elmélete” olyan probléma, amely lehetővé teszi, hogy megértsük, milyen helyzetben van az irodalom a Szovjetszövetségben és hogy meglássuk, milyen folyamatok mennek végbe benne. Ez semmi más, mint az irodalommal szemben elfoglalt hivatalos állásfoglalás végső logikus kifejezése; annak a helyzetnek a következménye, amelybe a legutóbbi húsz esztendő alatt a szovjet irodalmat belekényszerítették. A „konfliktus nélküli” műveket

ugyanazokról a pragmatikus állásokról ítélték el, amelyekről azelőtt ajánlották őket. Amint majd látjuk, ez az elítélés egész sor következetlenségben szenved. Az ilyen művek, amelyek szépitik — vagy ahogyan a Szovjetszövetségben mondják: „lakkozzák” — az életet, szükségtelemek voltak, sőt még károsak is, mert említett tulajdonságaik folytán nem voltak kiadások, nem lehetett olyan gyakorlati értékük, amilyenre számítottak, nem elégitették ki „a párt és az állam” (pontosabban mondva: az uralom) igényeit. A „konfliktus nélküli” műveket nem tették ki tehát éles bírálatnak, mivel realizmus-ellenesek voltak, mivel elleplezték és hamisan mutatták be a valóságot, mivel a művészet tagadását jelentették. Nem úgy ítélték el őket, mint rossz irodalmi műveket, hanem mint rossz agitációt, rossz hírverést.

Ebben a megvilágításban kell szemlélnünk a szovjet irodalomban a szatíra kérdését is, amely szorosan hozzákapcsolódik a „konfliktus nélküli” elméletéhez.¹⁾ A Szovjetszövetségben nem ellenzik a társadalmi jelenségek minden bírálatát, hanem csak azokat, amelyek veszedelmessé válhatnak az uralkodó kormányzatra nézve, amelyek túlságosan erős megvilágítást vetnek a szovjet társadalmi viszonyokra és megmagyarázzák a mai szovjet társadalmi-politikai rend lényegét. Ott a kritikát „a népnevelés egyik legkiadósabb eszközének” tekintik.²⁾ Más szóval a szovjet párt- és államvezetőségnek jóindulatú, lojális, engedelmes és nem nyílt, igazi bírálat kell. Ez az, amit a Szovjetszövetségben „bírálatnak és önbírálatnak” neveznek és amit a hosszú gyakorlat teljesen világosan meghatározott. A fent említett határozatok után a szovjet szatírában teljesen urrá lett a „konfliktus nélküli” elmélet, mert kétségtelen, hogy irodalmi területen ez volt a hivatalos politika is. Egy időben propagálták az úgynevezett „pozitív szatíráról” szóló elméletet,³⁾ vagyis az olyan szatíráról szólót, amely dicséri a szovjet valóságot és kizárólagosan a nyugateurópai és amerikai társadalmi rendet, vagy, pontosabban mondva, a nyugati nagyhatalmak politikáját bélyegzi meg.

A „konfliktus nélküli” elmélet és a szatíra elleni kampány megkezdésével formailag megváltozott a viszony. A Pravda „a konfliktus nélküli” elméletéről a drámai irodalomban” című említett cikkében érintették a szatirikus művek kérdését is. Hangsúlyozták, hogy a szovjet társadalomban a szatirikus számára sok anyag van. „Drámaíróinknak — mondja a cikk — le kell leplezniök és irgalmatlanul meg kell vesszőzniök a kapitalizmus maradványait, a politikai lanyhaságot, a bürokratizmust, a renyheséget, a szolgalelkűséget, a beképzeltséget, a gögőt, a mohóságot, a munkavégzésnél mutakozó lelkiismeretlenséget, a szocialista tulajdonnal szemben megnyilvánuló gondtalanságot, fel kell fedezniök mindent, ami közönséges, ami hátrafelé húz, ami akadályozza a szovjet társadalom előrehaladását.”⁴⁾ Amint látjuk a szovjet társadalom tökéletlenségeinek jegyzéke meglehetősen nagy, még annak ellenére is, hogy ott — amint állítják — a szocializmust tökéletesen felépítették. „Nekünk Gogolyokra és Scsedrinekre van szükségünk” — mondotta az említett cikk írója. Ezeket a szavakat Malenkov ismételte a Szovjetszövetség Kommunista Pártjának tizenkilencedik kongresszusán és mint jelmondatot,

mint formulát, igen sokszor idézték őket, valahányszor a szovjet irodalomról volt szó.

De vajjon ilyen komolyan gondoltak-e a Szovjetszövetségben a Gogoly és Scsedrin típusú szatírákra? Az erre a kérdésre vonatkozó összes tények és az egész vita, a Pravda cikkétől kezdve a kongresszus előtti vitákön át, a kongresszuson 1954 decemberében megtartott utolsó beszédekig azt mutatják, hogy a Gogolyokról és a Scsedrinekről szóló jelmondat csupán szép frázis volt. Már a Pravda cikkében van egy lényeges korlátozás, amely a szovjet társadalom negatív oldalainak ábrázolására vonatkozik. Azt mondja ugyanis a cikk, hogy „a pozitív hősökre nem szabad a negatív egyéneknek árnyékot borítaniok s ezeket az egyéneket nem szabad kidomborítani, kifejezőbb eszközökkel ábrázolni, mint a pozitív alakokat”. Egyébként egy pillanatban talán valóban a szovjet társadalom hiányosságainak gyökeresebb bírálatát követelték. A „konfliktus nélküli” elmélet elleni említett cikket elég erőlyes kifejezésekkel írták és a fenti korlátozás nem is volt nagyon észrevehető. A „konfliktus nélküli” elleni kampányt továbbra is elég éles formában folytatták. Azonban — amint már hangoztattuk — illúzió volt arra gondolni, hogy a fennálló körülmények között a szovjet „bírálat és önbírálat” határain belül igazi szatíra fejlődhet.

A szépités, az élet „lakkozása” elleni erős támadásoktól felbuzdulva, amelyek olyan drasztikus módon jutottak kifejezésre a „konfliktus nélküli” elméletben”, illetőleg az ennek az „elméletnek” a hatása alatt írt művekben, a szovjet írók kezdtek napfényre tánni gazdag életmegfigyeléseiket, mégpedig éppen azokat amelyek az élet negatív oldalára vonatkoznak. Új regények, elbeszélések és drámai művek jelentek meg, amelyekben teljes mértékben alátámasztották azt a megállapítást, hogy a szovjet emberek „szolgalelkűek, közönségesek, lelkiismeretlenek, mohók”, akikről Zsdanov egyébként azt állította, hogy „egy egész fejlett magasabbak”, mint a világ többi emberei. Így mutatták be a szovjet embereket I. Gorodecki „Közeleti munkás” (Dejatel) című drámájában, amelyben a szerző a „városi tanács elnökének állását betöltő bürokratát” ábrázolta; Anatolij, Marijenhof „Trónörökös” című művében, ahol „egy csoport fiatal naplopót és haszontalankodót” mutatott be, L. Zorin „Vendégek” című darabjában, ahol szintén egész sor erkölcstelen típussal találkozunk. Fjodor Panfjorov, ismert szovjet író „Volga — a folyók anyja” című regényében egy magasrangú pártfunkcionárust sötét színekkel merészelt ábrázolni. Regényének egyik főhőse, Malinov, tagja a párt kerületi vezetésének. Panfjorov kapcsolatba hozza Gogoly Manilovjával. Szinte mondhatnánk, hogy szándékosan adott neki hasonló vezetéknevet.

Hasonló módon egyes kritikusok is merészkedtek a szovjet életnek és negatív oldalainak rendszeres bírálatába kezdeni, nevetségessé téve azokat az írókat, akik dicsőírnusokat zengenek mindenről, ami szovjet. B. Platonov bíráló kedvezően nyilatkozva Fjodor Panfjorov említett regényéről, azt mondja Malinovról, a regény hősről: „Malinov alakja — igaz, hogy bizonyos túlzásokkal és indokolatlan részletekkel — F. Panfjorov alkotó sikerét képviseli ... Ennek az alaknak az a konkrét feladata, hogy reális, időszéri környezetben bemutassa azt a magas párttiszttséget betöltő kommunistát, aki úgy viselkedik, mint valami nagyúr.”⁵⁾ Mark Scseglov,

¹⁾ V. Ivanov. Iz istorij borby za vysokuju idejnost sovjetskoj literatury, Moskva, 1953, 16—17 oldal.

²⁾ Preodolet otstavanie dramaturgii, Pravda, 1952 április 7.

³⁾ B. Platonov: Novoe v nasej zizni i literature, Zvezda, 1954, 4. sz., 155. oldal.

a fiatal szovjet kritikus Leonov „Orosz erdők” című regényének negatív alakját. Graciánszkit elemelve, és bemutatva őt, mint a szovjet környezet képviselőjét, rámutat arra, hogy ez a haszontalan karrierista az idegenszerűség elleni harcot hogyan egyszerűsíti le arra, hogy Newton képét kidobhatja az iskolai szertárból, vagy pedig arra, hogy vitatkozik, ki találta fel a kerékpárt.⁴⁾ Különösen érdekes M. Lifsic bíráló cikke Marietta Saginyan „Az író naplója” című könyvéről, amelyben ez a szovjet író a Szovjetszövetségben megtett utazásairól és mint riportert, tapasztalatairól számol be.⁵⁾ Lifsic meggyőzően bizonyítja, hogy ez a neves és oly nagyon dicsért író mennyire felületes, amikor a szovjet gyárakat és kolhozokat írja le, másrészt pedig könyve elejétől végéig a szovjet élet kritika nélküli dicsőítménye. Irónikusan összehasonlítja Marietta Saginyánt Borodin „Igor fejedelem” című operájának zenészeivel, aki csak annyit tud, hogy idejében üt rá a harangra és énekl: „Örvendezzünk”. F. Abramov, a bíráló lesújtó kritikát mondott a szovjet falu életével foglalkozó regények egész soráról és rámutatott, hogy a bennük szereplő alakok mesterségesek, nem igaziak.⁶⁾ A szovjet irodalom bírálatában és annak hangoztatásában, hogy a szovjet irodalomban hazug módon mutatják be az életet V. Pomerancev ment legmesszebbre (Az irodalmi ösztönösről?) című cikkében). A hivatalos kritikusok a kongresszus előtt is és a kongresszuson is őt támadták leginkább.

De az írók, akik olyan szívesen és oly gyorsan tettek eleget a felhívásnak, hogy írjanak a szovjet élet rossz oldalairól, meg a kritikusok, akik az írókat ebben támogatták, a mostani körülményekhez képest túlnagy szorgalomról tettek tanúságot. A műveikre való reagálásból ítélve ekkora szorgalmat nem követeltek tőlük. A „konfliktus nélkülség” elleni küzdelem kezdeményezői és a szatira barátai azt akarták ugyan, hogy írjanak az írók a szovjet valóság negatív oldalairól, de ne éppen ilyen nagyon igazat... Alekszej Szurkov a kongresszuson tartott beszámolójában rámutat arra, hogy a szovjet irodalomban a végletekbe menő „konfliktus nélkülségből” áttértek az ellenkező végletekbe és a valóság jelenségeit kizárólag csak komor megvilágításban mutatják be. (Alighanem azt akarta mondani, hogy komor színében.) Ezeknél az okoknál fogva a kongresszust megelőző és a kongresszusi vita arra irányult, hogy kijavítsák a „hibákat”, és az „elhajlásokat”, továbbá, hogy „szabályszerűen” fejlesszék a szatirát. G. Alekszandrov a kongresszuson tartott beszédében megmagyarázta, hogyan kell értelmezni az összeütközéseket a szovjet társadalomban. Véleménye szerint a szovjet társadalomban osztályösszeütközések nincsenek, mert az osztályokat megsemmisítették. A szovjet társadalomban tehát csak életkonfliktusok vannak. Ezzel azonban nem magyarázott meg semmit, mert hiszen az osztályösszeütközések is élet-konfliktusok. Viszont a magyarázat értelme egészen világos. Valami indokolást kellett találni a most végrehajtott eltérésre. Így kell magyarázni azt az állítását is, hogy egyesek összeütközéseket agyalnak ki az „egyszerű emberek és a nép meg az államszervezet között”,

vagy pedig konfliktusokat „idősebb és ifjabb nemzedékeink között” és így tovább. „Nem kell a valóságot szépitni, de konfliktusokkal sem kell kedveskedni nekünk!” — kiáltja G. Alekszandrov.⁸⁾

Szemmel látható, hogy ha kellene is Gogolyok és Scsedrinek a szovjet irodalomnak, akkor is csak megváltozott és nagyon korlátozott meghatalmazással. VI. Bahmetjev meghatározta a szovjet szatira és Gogoly meg Scsadrin szatirája között fennálló elvi különbséget: „Gogoly és Scsedrin a szatira csapásait mérve a feudális kormányzat bürokratizmusára, maga az államrend ellen küzdöttek. Mi pedig a kényelemszeretet és a formalizmus ellen küzdve, a mi berendezésünket védjük”.⁹⁾ A szatirát tehát besorozzák a többi szovjet apologétikai irodalomba. De a szatira természeténél fogva nem lehet apologia, mert ez ellentétben áll magának a genre-nak a lényegével. A szatira teljesen negáció, noha ez nem azt jelenti, hogy nincs pozitív programja. Ha nem így volna, akkor elveszítene minden értelmét és minden értékét. Ez továbbá nem jelenti, hogy a szatira mindent tagad, hogy azt is tagadja, ami egészséges és haladó. De a rothadtnak és a maradnak a tagadásával kiemeli a pozitív emberi ideálokat.

Tehát minden maradt a régi. Az említett szatirikus színművek írói rágalmozókka nyilvánították, azokat a kritikusokat pedig, akik támogatták ezt a vonalat, nemcsak egyes cikkekben bélyegezték meg, hanem a szovjet írók szövetségének egy külön elnökségi határozatában is.¹⁰⁾ Fjodor Panfjorov ellen bizonyos adminisztratív intézkedéseket is foganatosítottak, s ugyanígy jártak el más írókkal szemben is. Panfjorovot, az Oktjabr folyóirat főszerkesztőjét leváltották állásáról, sőt mint egyszerű tag sem maradhatott ennek a folyóiratnak a szerkesztőségében, amelyet éveken át ő szerkesztett. Az írók kongresszusán nem hallatta hangját. Valóban mondhatjuk, hogy az írók ebben a helyzetben nem lelhetnek magukra és hogy nem könnyű a helyzetük. Még Szergej Mihalkov is, aki pedig rendkívül módon bókol a szovjet hatalomnak, tiltakozott az irodalomra vonatkozó álláspontok ilyen változtatása ellen. V. Mink egy vígjátékával kapcsolatban, amelyet először dicsértek, azután pedig nagyon leszidtak, Mihalkov a következőket mondja: „Ugyanannak az íróknak ugyanazon mű miatt hol hideg, hol pedig melegvizbe mártása, amint ismeretes, a véredények görcséhez vezet, a véredények görcse pedig sem szószertinti, sem pedig átvitt értelemben nem segíthet az íróknak, hogy teljesítse odairányuló kívánságát, hogy folytassa munkáját az irodalomnak ezen a „veszedelmes” szektorán.”¹¹⁾ Mint a Gogolyról és a Scsedrinekről szóló jelmondat előtt, a szatira nagyon „pozitívva” vált. Ismét kezdték előírni, mit szabad és mit nem szabad kigúnyolni. Ebben nagyon komikus fogalmazásokhoz jutottak. Egy író korábban feljegyezte azt a véleményt, hogy a szovjet szatirának nem volna szabad kigúnyolnia az olyan embereket, akiknek örnagynál magasabb rangjuk van. Kétségtelen, hogy ezt az álláspontot makacsul tartják, hiszen a kongresszuson egy író (F. Szopko) kénytelen volt megemlíteni, igaz, hogy elitelés-for-

⁴⁾ Mark Scseglov: Ruskij les Leonida Leonova, Novyj mir, 1954, 5. sz., 237. oldal.

⁵⁾ M. Lifsic: Dnevník Marietty Saginyan, Novyj Mir, 1954, 2. sz.

⁶⁾ F. Abramov: Ljudi kolhoznoj derevni v poslevoennoj proze. Novyj Mir, 1954, 4. sz.

⁷⁾ V. Pomerancev: Ob iskrennosti v literature, Novyj Mir, 12. sz.

⁸⁾ Kongresszusi beszéd (Literaturnaja gazeta, 1954, dec. 25).

⁹⁾ VI. Behmetev Neresenye zadacsí (Literaturnaja gazeta, 1954, okt. 14).

¹⁰⁾ Ob osibkah surnala Novyj Mir, Novyj Mir, 1954, 9. sz. 4. oldal.

¹¹⁾ Kongresszusi beszéd (Literaturnaja gazeta, 1954, december 22).

mában: „Akadtak olyan karrieristák... akik azt kezdték hangoztatni, hogy nem kell bírálni azokat a személyeket, akik magas állásokat töltöttek be, mert az ilyen személyek hiányosságai nem tipikusak, hanem csak azokra az emberekre nézve tipikusak, akik a ranglistán legfeljebb a második, vagy harmadik helyet foglalják el, alulról számítva”.¹²⁾

A „bírálat és önbírálat” különféle formái mellett, a határozatok és utasítások mellett a Szovjetszövetségben a szatirikus irodalom ellen közönséges adminisztratív intézkedéseket is használnak. Közülük egyeseket mellékesen megemlítettünk. Ismeretes, hogy Mihail Zsocsenko, a leghíresebb szovjet humorista, akiről 1934-ben az első kongresszuson teljes elismeréssel szóltak, és akit akkor beválasztottak a szovjet írók szövetségének igazgatóságába, már régóta teljesen elhalgatott. Ilj és Petrov elhunyt írók műveit nem adják ki többé, úgyhogy kitűnő szatirikus regényeik: a „12 szék” és „Az aranyborjú” a Szovjetszövetségben úgyszólván bibliográfiailag ritkaságnak számítanak. Ezekkel az adminisztratív intézkedésekkel kapcsolatban A. Talvir csuvas író a kongresszuson nagyon érdekes nyilatkozatot tett: „A Szovjetszövetség kultuszminisztériumának fő könyvkiadó vállalata nemrégiben elküldte hozzánk Cseboksáreba Kozlov inspektor, aki a terepre érkezése után megtiltotta a Csuvas könyvkiadó Vállalatnak a szatirikus művek kiadását...”¹³⁾ Semmiképpen sem állíthatjuk, hogy ez a tiltakozás valamit segít.

Hogy a szovjet irodalomban hogyan fogják fel az irodalmi alkotás és az élet viszonyát, az még világosabbá válik az úgynevezett pozitív kérdésben. Erről a kérdéstről vitakoztak majdnem a legtöbbit a kongresszus előtt is és a kongresszuson magán is. Mondhatjuk, hogy tulajdonképpen ez általában véve a szovjet irodalom egyik központi kérdése. Ezen a kérdésen kísérhetjük figyelemmel leginkább a szovjet irodalom fejlődési vonalát — buja virágzását a kezdetben, hanyatlását később és mai válságát. Konstantin Fedin úgy véli, hogy „az új ember alakjában, ahogyan legjobb könyveink ábrázolják, egyenesen megtestesült a szocialista realizmus módszere”.¹⁴⁾ Mi hozzáfűznénk: és megmutatta teljes tarthatatlanságát (abban a formában, amelyben a mai szovjet irodalmi gyakorlatban alkalmazzák). A huszas s némiképpen a harmincas esztendőket szovjet irodalma az új (és valóban új!) emberek impozáns képtárát adta, akik a forradalomban születtek és áthatja őket az a hősi lendület, amellyel az új társadalmi rend építéséért és a szabad, merész, aktív és értelmes ember formálásáért küzdenek. Az írók új embereket, hőseket, az új humanizmus és az új erkölcs hordozóit ábrázolták, mert az ilyen embereknek határozott helyük volt az életben is. Mikor azonban az új erkölcsi és emberi tulajdonságok hordozóját az életben a legutolsó helyre szorították hátra, s helyette a talpnyaló, a karrierista és önző jött, a pozitív hős az irodalomban elvesztette előző jelentőségét. Akkor az új ember való alakját az ideális hős kigondolt képzetével helyettesítették. Ennek az ideális hősnak a receptjét az irodalom a bolsevik párt központi vezetőségének határozataiban, a Pravdában megjelent utasító cikkekben, a szovjet

írók szövetségében lefolytatott különféle „alkotó vitákban” kapta. Ezt az eljárást pontosan megfogalmazták egy cikkben, amely a kongresszus előtti vita keretében jelent meg. „A szocialista realizmus módszerét fejlesztve a határozatok rámutattak, mennyire rendkívüli fontos a szovjet irodalomra nézve a pozitív hős bemutatása és gazdagították a szovjet irodalom pozitív hősről alkotott elképzeléseinket”.¹⁵⁾ Itt mindent a feje tetejére állítottak. Az életre (vagy ebben az esetben a pozitív hősről ami egyre megy) vonatkozó elképzelések gazdagságát a vezetőség egy határozatának tulajdonítják, nem pedig az irodalomnak, amely pedig mindig segített feltárni az élet titkait. Az irodalmat a vezetőség határozataiban kifejezett eszmék illusztrátorává züllesztették.

A szovjet irodalom tehát ebben a kérdésben is sikertelenséget szenvedett. Ez az irodalom a második világháború után nem volt képes megteremteni a szovjet ember művészileg meggyőző alakját. Receptek szerint nem lehet művészi emberalakokat kidolgozni. Az írók könyvekben holmi papír-tökéletességeket nyújtottak, amelyeknek azonban semmiféle hasonlóságuk sincs a reális szovjet polgárokkal. A „konfliktus nélküliség elmélete” ellen folytatott kampány idején belátták, hogy az ideális hősek régi receptjei gyengék és érvénytelennek nyilvánították őket. Megállapították, hogy a pozitív hősek nem meggyőzőek, mivel túlságosan ideálisak és semmiféle hibájuk sincsen. Most azután elkezdődött a kampány az igazi hősek alkotása céljából. Csakhogy megint mindent receptek alapján készítettek. Egy cikkíró úgy véli, hogy a pozitív hősnek fel kell lelkesülnie, amikor a város ünnepi kivilágítását látja, tüzes szerelmesnek kell lennie és esőben, fagyban ott kell állania kedvese ablaka alatt.¹⁶⁾ Nehogy hibát kövessenek el, az írók nagyon vigyázva adagolták hőseiknek a gyarlóságokat és az erényeket. A szovjet könyvek hőseinek pozitív és negatív tulajdonságaival foglalkozó vita a középkori skolasztikus vitákra emlékeztet, amikor azt találgatták, hány ezer angyal fér el egy tű hegyén...

A kongresszus előtti vitában egy E. Protopopova nevű író a „Komszomolszka Pravda”-ban „a pozitív hős ereje” cím alatt cikket jelentetett meg.¹⁷⁾ A cikk nagy vitát idézett elő. E. Protopopova tételeit nagyon támadták, elsősorban mint a „konfliktus nélküliség elmélete” való visszatérését. Valóban E. Protopopova felfogása semmi más, mint ennek az „elméletnek” egyik formája. Protopopova azt követeli az irodalomtól, hogy valósítsa meg „az élő formában megtestesült ideált”. Gúnyolja azokat az írókat, akik azt állítják, hogy az életben nincsenek hiba nélküli emberek és hogy az ilyen emberek unalmasak, az irodalomnak pedig olyannak kell tükröznie az életet, amilyen. Azzal a számtalanszor ismételt gondolat-állással áll elő, hogy a szovjet művészek kötelessége szemügyre venni „hogyan születik az eszme a társadalomban, hogyan bocsátja életgyökereit, amelyek nem látszanak valamennyien”, és hogy „tehetségének erejével, az élet mélyreható tanulmányozásával és a szocialista társadalom fejlődésének ismeretével felfegyverezve élő alakokba öntse az eszmét, s úgy tárja a társa-

¹²⁾ Kongresszusi beszéd (Literaturnaja gazeta, 1954. december 26).

¹³⁾ Kongresszusi beszéd (Literaturnaja gazeta, 1954. december 24).

¹⁴⁾ Kongresszusi beszéd (Literaturnaja gazeta, 1954. december 26).

¹⁵⁾ A. Dementev, S. Sutockij, Partija — rukovoditel sovjetskoj pečati i literatury, Novyj Mir, 1954. 9. szám, 223–224. oldal.

¹⁶⁾ Vera Ketlinszkaja: Geroi i konflikty nasego vremeni, Literaturnaja gazeta, 1954. augusztus 14.

¹⁷⁾ E. Protopopova: Sila polozitel'nogo geroja, Komszomolszkaja Pravda, 1954. július 13.

dalom elé, mint valami új politikai feladatot". Protopopova követeli, hogy az írók teremtsenek „ideális hőst”, akinek egyetlen egy hibája sincs.

Konsztantin Szimonov, a szovjet írók szövetségének egyik titkára a kongresszus előtti vita keretében egy cikket jelentetett meg amelynek a jellegzetes címe: „Miről lehet és miről nem lehet vitatkozni”.¹⁸ Szimonov a pozitív hősről és ellenlábásáról, a negatív hősről szólva azt mondja, hogy egyes írók a negatív hősöket bizonyos keserűséggel léptetik a színre, mások viszont azt elégedetten teszik. Ezek az utóbbiak a pozitív hősöket csak azért mutatják be, hogy — amint Szimonov mondja — „teljesítsék kötelezettségüket” (a Szovjetszövetségben tehát ez az írók kötelezettsége). Nem bocsátkozik abba a kérdésbe, hogy az író, ha valóban tehetséges író, megkerülheti-e a negatív típusokat, ha már az életben találkozunk velük (de még Szimonov sem tagadja, hogy ilyen típusok, valóban vannak a szovjet életben). Csak azért elégedetlen, mert az írók szeretik leírni az ilyen típusokat, a pozitív hősökről pedig csupán azért írnak, nehogy szemrehányásnak tegyék ki magukat, vagy pedig, hogy ne legyen valami kellemetlenségben részüik. Szimonov helytelenül magyarázza, hogy miért szeretik az írók a negatív hősöket. Az írók a negatív hősöket nem azért szeretik, mert torzak és maradiak, hanem azért, mert rajtuk keresztül, ha a tagadás útján is, de kifejezik a jó és a haladás ideálját, humánus ideáljuk szépségét. Természetes, hogy az írók ma nem szeretik az úgynevezett pozitív hősöket, hiszen azok nem is az ő hőseik, hanem különféle határozatok és utasítások „hősei”. Rajtuk keresztül nem mondhatnak semmit. Az ilyen hősök nem elégíthetik ki az írók művészi alkotás iránt érzett szükségletét. De Szimonov hiába mérgelődik. Határozatokkal, utasításokkal és más eszközökkel rá lehet kényszeríteni az írókat, hogy „pozitív hősökről” (vagy bármi másról) írjanak, de arra nem, hogy ezeket a hősöket szeressék is. Az orosz közmondás szerint „parancsszóra nem lehet szeretni”.

De vegyünk egy másik példát. Sz. Geraszimov „A művész és a hő”¹⁹ című cikkében a többi között az ifjú Oleg Kosevojról, A. Fadejev „Ifjú gárdájának” egyik hősről beszél. Az ifjú szovjet hős szavai, amelyeket a Hitler-hőhérok előtt mondott, nincsenek összhangban korával (hiszen csak 16 éves). „Éppen ez — mondja Geraszimov — hogy éppen ezekkel a szavakkal beszél, a kifejezés lapidáris durvaságától megtisztított szavakkal, véleményem szerint ez az író érdeme, aki itt hősenek bolsevik intonációt adott, s ezzel felemelte a maga gondolkodásának, életfelfogásának, meggyőződésének, a maga emberi szenvedélyeinek a szintjére. Éppen ezzel a jelenettel jut az olvasó közvetlen közelébe Kosevojnak és rajta keresztül Fadejevnek, az írónak is, a legközvetlenebb, a legrövidebb vonalon. „Geraszimov azt állítja, hogy „az író magas célja” ebben az esetben indokolja a hihetőség „látszólagos” megcsorbítását és hogy emiatt „az igazság ereje” nem vész el. Csakhogy S. Geraszimov indoklása egy cseppet sem meggyőző. Miért kell Kosevojnak, a suhancnak Alekszandar Fadejev szavaival szólni? Nem volna természetesebb, ha Kosevoj a hitleristákhoz a maga gyermeki szótárával szólna? Nem volna ez művészileg meggyőzőbb, emberileg megrázóbb, s végül eszei szempontból helyesebb? Ha a szovjet írók A. Fadejev

módszerét használják (a kritikusok pedig neyleslik ezt), akkor vagy mint művészek tehetetlenek, vagy pedig különleges okuk van olvasóiknak nem mondani igazat az életről, vagy pedig — ami még rosszabb — ehelyett olyasmit nyújtanak, ami egyenesen ellenkezik az igazsággal.

A valóság tökéletesítésének ugyanezt a módszerét követeli Sz. Geraszimov akkor is, amikor a pozitív hős ellenlábásának — a negatív típusnak — az ábrázolásáról beszél. Ugyanabban a cikkben Jurij Janovszki ukrán író „Az államügyész lánya” című művének a művéti értékét tagadja, mivel ebben a műben — túlságosan sok a romlott ember. Geraszimov azon nem haborodik fel, hogy az államügyész lánya „züllött teremtés”. Megengedi, hogy lehetnek negatív típusok is, tehát ilyeneket lehet is ábrázolni. De nemcsak az ügyész lánya „züllött teremtés”, hanem ilyenek a szülei is és ilyen az ügyész egész családja is. Ez pedig már sok. De nemcsak az ügyész lánya „züllött teremtés”, hanem ilyenek a szülei is és ilyen az ügyész egész családja is. Ez pedig már sok. De nemcsak ez. „Ennek a műnek az a hibája — mondja Geraszimov —, hogy egyáltalán nincs benne olyan reális életkörnyezet, amelyben az államügyész torz családja olymódon domborodna ki, hogy mint jelenséget, meg lehetne bélyegezni.” Geraszimov nem tette fel magának a kérdést: „És ha talán nem is egészen természetes, hogy senki sem bélyegzi meg ezt a torz családot? Hátha a környezet, amelyben ez a család él, ugyanolyan?” Ma még azt is állíthatnánk, hogy ennek így kell lenni, mert különben a mű hőse abban a környezetben nem lenne államügyész.

Azt hiszem, ezekből a példákból világosan látható, hogy az említett cikkek írói ugyanazon az állásponton vannak, amelyen E. Protopopova és az úgynevezett „konfliktus nélküliség elméletének” követői is, noha az ellenkezőt igyekeznek bebizonyítani. Valamennyiüknek ugyanaz a művészetről alkotott felfogásuk, ugyanúgy vélekednek az irodalom lényegéről és feladatairól. Eszerint végül is nem lehet valami más irodalomszemléletük, mint azoknak, akik Protopopovát és a hasonló gondolkozásuakat képviselik. „Az irodalom bírálatában ránk nézve az első, a fő kritérium az a haszon, amelyet az irodalom kommunista ügyünknek nyújt és a művészi érték semmiféle elvont felfogása nem mentesíti azokat a műveket a szigorú bírálat alól, amelyek eszmeileg idegenek nekünk, s amelyek segítségükre lehetnek a mi ügyünk elérésének” — mondja Konsztantin Szimonov.²⁰ Ha elvetjük a „kommunista ügy”-re vonatkozó frázist, ami csak azért mondódott, hogy lehetőleg leplezze az író igazi szándékát, a többi szó nagyjából véve pontosan fogalmazza meg az irodalomra vonatkozó mai hivatalos szovjet fölfogást és azt a politikát, amely a társadalmi tevékenységnek ezen a területén folyik.

A többi kongresszusi anyag ezt a felfogást és ezt a politikát teljesen alátámasztja.

A hivatalos definíció szerint a szocialista realizmus irodalma — márpedig a szocialista realizmus uralkodó módszer nemcsak az irodalomban, hanem a szovjet művészet minden más ágazatában is — igaz módon ábrázolja a társadalmi valóságot, forradalma fejlődésében. Az eddig felsorolt tények nem az illel jellemzés javára szólnak. A szovjet irodalom teljesen alá van rendelve az uralkodó gépezetnek, teljesen

¹⁸ K. Szimonov: O diskussionnom i nediskussionnom, Znamja, 1954, 7. szám, 169. oldal.

¹⁹ S. Geraszimov: Hudoznik i geroj. Literaturnaja gazeta, 1954, augusztus 31.

²⁰ K. Szimonov: O diskussionnom i nediskussionnom, Znamja, 1954, 7. szám, 167. oldal.

a rákényszerített feladatok végrehajtásának útját járja. Az irodalomnak kell népszerűsíteni, propagálnia a szovjet kormány intézkedéseit, védenie kell a kormány bel- és külpolitikáját, egy meghatározott irányban kell hatást gyakorolnia a szovjet polgárok öntudatának alakítására, mégpedig olyan irányban, amely a szovjet hatalmon levők számára kívánatos. Nem az a feladata, hogy a társadalmi valóság jelenségeit tükrözze, hogy e jelenségek lényegét és törvényszerűségét feltárja és megmagyarázza, hanem az előre megteremtett, rájuk vonatkozó képzeteket kell szuggerralnia. Jelleget nézve ez az eljárás nemcsak realizmus-ellenes, hanem mély ellentétben áll a művészi alkotásnak a lényegével is. Ez az eljárás a szubjektív idealista világnézetből ered. Ezért a szovjet irodalomban tulajdonképpen mindent a meghatározott előírások alá rendelték. Minden író és minden bíráló előre tudja, milyennek kell lenni annak a műnek, amelyet „a szocialista realizmus” módszerével írtak.

Az irodalomnak ezt az egy irányba terelését, ezt a csatornázását, ezt a szabályozását nemcsak a „hibás” művek bírálatával, új határozatokkal és utasításokkal hajtják végre. Erre a célra számtalan más módszer is van, amelyeket nagyon szorgalmasan alkalmaznak. Egyik ilyen módszer az író „nevelése”. Erről a kongresszuson nagyon sokat beszéltek és éppen ezt a kifejezést — a „nevelés” szót — használták. Az írókat nagyon gondosan készítik elő az eléjük tűzött feladatokra. Ezt az előkészítést szintén különféle módokon végzik. A Szovjetszövetségben még irodalmi intézet is van, amelyben az ifjú írókat iskolázzák. Nem kell azonban azt hinni, hogy csak a kezdőket, csak a fiatal írókat „nevelik”, csak velük „foglalkoznak”, csak nekik nyújtanak „segítséget”. A Szovjetszövetségben minden író „nevelnek”. Az íróknak nyújtott „segítség” igen gyakran nagyon kellemetlen formákat nyer, mert általában gyámkodással, rákényszerítéssel. I. Ehrenburg a kongresszuson az írók „megsegítésének” e módjára egy nagyon érdekes szövegezést említett meg. „**Irgalmatlanul** segíteni fogunk társainknak” — mondta az író, akit Ehrenburg idézett. Ezután Ehrenburg hozzáfűzte: „Véleményem szerint irgalmatlannak az ellenséggel szemben kell lennünk, nem pedig társainkkal szemben”.²¹ Az írókra rákényszerítik azokat a témákat és azt a munkamódszert, amelyeket az írók nem szeretnek, s amelyek nem felelnek meg hajlamaiknak. „Nálunk Lenyíngrádban — mondja Olga Bergholz kongresszusi beszédében — A. Prokofjev örömszerű alkotása divék. Prokofjev csak a saját maga tónusában tud írni. És ıme, már néhány éve más témákat kényszerítenek rá, amelyek neki nem felelnek meg és szidják, hogy nincs egyéni intonációja. De, sajnos, ez nem csupán Prokofjevvel történik”.²² Másrészt az írók képezik a Szovjetszövetség egyik legkedvezményezettebb foglalkozási ágát. Nagyon jól fizetik őket, s azok, akik szót fogadnak és teljesítik a „párt és a kormány” által eléjük szabott feladatokat, összehasonlíthatatlanul jobban élhetnek, mint a Szovjetszövetség többi polgára. Ez nem az irodalomról való gondoskodás, hanem a korrumpálás egy fajtája, amelyet szintén a szovjet irodalom „irányítás” rendszerével lehet magyarázni.

Az irodalmi munka irányításának és az irodalmi alkotás szabadsága korlátozásának egy másik formája az, hogy az írók műveiben, mielőtt a folyóiratokban, vagy külön könyvekben kiadnák őket, megváltoztatják a szöveget. A szövegváltoztatást gyakran a szerző beleegyezése nélkül végzik, sőt néha maguk a szerzők kénytelenek megváltoztatni szövegüket, mert különben művük sohasem láthat napvilágot. Néha a könyvek szövegét megjelenésük után is változtatják, de szintén nem alkotói művészi okok miatt, hanem azért, mert „hiba” van bennük. Ismeretes, hogy a Szovjetszövetségben az elhunyt írók szövegeit is változtatják. Még Maxim Gorki egyes műveinek újabb kiadása alkalmával is kihagytak néhány mondatot. Alekszandar Jasin, a költő azt mondta a kongresszuson, hogy Vladimir Majakovszki versgyűjteményéből még ma is „kihagyják az elutasított szerelemre vonatkozó megrázó és erejükben tragikus verssorokat és költeményeket”. „Még a Literaturnaja gazeta is betold néha a szerző tudta nélkül egy-két új verssor — a költeményekbe” — folytatta Jasin.²³ A jövőbeli irodalomtörténésznek sok dolga lesz, ha meg akarja állapítani a szovjet írók hiteles szövegét és biztos, hogy ebben a munkájában nagyon érdekes dolgokra bukkan. Az említett módon több élő szovjet író műveit dolgozták át. A legtöbb esetben a művekben rejlő politikai „hibákról” volt szó, nem pedig az irodalmi hiányosságot akarták kijavítani, mert ha vannak is ilyenek, sokkal kisebb mértékben fordulnak elő. Vaszilije Grosszmann nagyon sokszor és nagyon élesen támadták „Az igazságos ügyért” című regénye miatt. Azután a regényt átdolgozták és Fadejev kongresszusi beszédében a legutóbbi évek legjobb szovjet irodalmi művei közé sorozta. Ez azt jelenti, hogy a művet politikai okonál fogva támadták és miután politikai „hibáit” kijavították, nemcsak jóvá vált hanem az egyik legjobb. Az is ismert dolog, hogy Fadejev „Ifjú gárda” című regényét átdolgozta, miután a kritika kifogásolta, hogy nem domborította ki eléggé a párt szerepét Krasznodon ifjúságának megszervezésében. Az más kérdés, hogy ezek a művek az átdolgozás után tökéletesebbekké, történelmi hűség szempontjából jobbakká váltak-e. Sok mindenből ítélve, ezt nem igen állíthatjuk.

Ilymódon a szovjet irodalom folytonosan a határozatok és utasítások Prokrusztész-ágyán fekszik és ugyanolyan műtéteknek vetik alá, mint ez a híres ókori rabló a maga áldozatait. (Amint ismeretes, Prokrusztész azoknak, akik az ő ágyához mérten túl rövidke voltak, kinyújtotta a lábukat, azoknak pedig, akik túl hosszúaknak bizonyultak, levágta a lábait).

Az irodalom irányításának és a pillanatnyi politikai, meg állami célok alá rendelésének egyik leghathatósabb eszköze az irodalmi szervezet, a szovjet írók szövetsége. A szövetség 1934-ben az első kongresszuson alakult meg ebben a formájában, de időjárástól társadalmi és professzionális szervezetből holmiféle állami intézménnyé változott, amelynek igen nagy befolyása van az irodalomra, sőt maguknak az íróknak az életére és munkájára is. Az írók szövetségének sajtószervei — újságai és folyóiratai — vannak, s ilymódon nagy mértékben hatást gyakorol a könyvkiadó-vállalatok munkájára és milliós alapokat kezel. Az írók nagy mértékben függnek tőle, anyagi tekintet-

²¹) Kongresszusi beszéd, Literaturnaja gazeta, 1954, december 24.

²²) Kongresszusi beszéd, Literaturnaja gazeta, 1954, december 24.

²³) Kongresszusi beszéd, Literaturnaja gazeta, 1954, december 24.

ben is és könyvük megjelentetésének tekintetében is. Az írók szövetsége óriási hivatalnokgépezetet teremtetett, és amint a kongresszuson Vera Ketlinszka mondotta, valóságos irodalmi minisztériummá alakult át. Napról-napra látogatják az írók, ott várakoznak a várótermekben, s könyörögnek, hogy ügyüket intézzék el. A kongresszus előtti vitára vonatkozó egyik cikk érdekesen írja le az írószövetség légkörét: „Ha belépünk a Vorovszki utca 52-es számú épületének bármelyik szobájába, sokan nagyon is érezzük, hogy nem alkotószervezetünkben vagyunk, hanem inkább egy irodalmi ügyekkel foglalkozó irodában. Ha toll-bajtársaiddal akarsz beszélni, akik az irányítás funkcióját végzik, előzőleg írásban kell jelentkezned, s néha hetekig kell várnod, míg fogadnak”.²⁴ Mintha Mihailo Koljcov első kongresszuson mondott tréfás jóslata valóra vált volna. Koljcov akkoriban, a jövődöbéli szövetségről szólva, szellemesen ezt mondta: „Az írók formaruhába öltöznek majd és a formaruha irodalmi műfajok szerint különböző lesz. Körülbelül ilyen: vörös zsinórt kapnak a prózaírók, kéket a költők és feketét a kritikusok. Bevezetik a jelvényeket is: a prózaírók jelvénye a tintásüveg lesz, a költőké a líra, a bírálóké pedig egy kisebb pálcá. Ha a kritikus kabátgomblyukába tűzött négy pálcával végigmegy az utcán, minden író „vigyázz” állásban köszönti”.²⁵ Az írók talán nem viseltettek ilyen isteni félelemmel a kritikusok iránt, de tény, hogy a Szövetség funkcionáriusai néha valóban megfélemlítik őket.

A szovjet irodalomnak ez az állapota pontosan tükröződött a kongresszuson elhangzott beszámolókon. A fő referensek és segédek sokkal kevesebbet törődtek azzal, hogy híven bemutassák a szovjet irodalom fejlődését az elmúlt húsz esztendő alatt, mint azzal, hogy indokolják és védjék az ezen a területen folyó szovjet politikát. A referensek a tényeket nem úgy válogatták és rendezték, hogy milyen a jelentőségük a szovjet irodalomra nézve, hanem aszerint, hogy mennyire voltak alkalmasak a szovjet vezetőség felfogásának bizonyítására és intézkedéseinek igazolására. Az így megválogatott és csoportosított tényekkel igyekeztek a szovjet irodalomról olyan képet alkotni, amely nem felel meg sem a szovjet irodalom történelmi fejlődésének, sem pedig mai állapotának. Ha megtekintjük a referátumokat és korreferátumokat, látjuk, hogy vannak köztük jobbakké és rosszabbakké, irodalmibbakké és kevésbé irodalmiak. Mindegyikből hiányzik azonban egy nagyon fontos tulajdonság, amelyet az effajta dolgokban mindig megkövetelünk: a tárgyilagosság. Sok fontos jelenséget, amelyek az elmúlt húsz esztendő szovjet irodalmát jellemzik, elhallgattak, vagy pedig csak elmosódó képet adtak róluk. Egyes írókat, akiknek az irodalomban megvan a maguk — nem is jelentéktelen — helyük, meg sem említettek, viszont másokra, akik kevésbé tehetségesek és kevésbé jelentősek, sokkal több figyelmet fordítottak. Ami pedig a legrosszabb, a felhasznált tényeket nem kapcsolták össze kellőképpen, a véleményeket nem elemezték, a tételeket nem bizonyították. A referátumok és korreferátumok gyakran gyengén, vagy sehogyszem indokolt állításokból állnak. Ezért lényegükben teljesen történelemellenesek, nem látszik bennük a szovjet irodalom fejlődési vonala, hiányzik belőlük a tények és jelenségek

logikus, okszerinti összekapcsolása. Mindent összevetve, a szovjet irodalom nem pontos, egyoldalú, sőt mondhatnánk, szándékosan elferdített képét adják.

Ez a megállapítás elsősorban Alekszej Szurkov „A szovjet irodalom állapotáról és feladatairól” című beszámolójára vonatkozik. Szurkov azt a feladatot kapta, hogy a kongresszuson ismertesse a szovjet irodalmat. Mindenek előtt ez a tény magában véve is jellegzetes és mutatja, hogy ennek a kongresszusnak a szintje az elsőhöz viszonyítva mennyire lesüllyedt. Az első kongresszuson a szovjet irodalomról a fő beszámolót Maxim Gorki adta, aki nemcsak nagy író, nagy alkotó volt, hanem eredeti irodalmi felfogásai is voltak. Most is találhattak volna írókat, akik az irodalomról sokkal többet mondhattak volna, mint Szurkov. Ezáltal azonban tiszta bürokrata vonalon haladtak. Szurkov ugyanis az írók szövetségének egyik funkcionáriusa. A referenstől ezen a kongresszuson nem követelték, hogy a szovjet irodalom ismertetését egyéni módon végezze. Egyszerűen hivatalnok-módon el kellett mondania azt, amit a hivatalos tényezők gondolnak és mondanak. Ehhez a munkához Alekszej Szurkov elegendő volt. Valentin Ovecskin, arra célozva, hogy a beszámolóban nincs egy eszméje, amely az egész referátumot áthatná, pontosan mondotta: „Alekszej Szurkov beszámolójából nekem az tűnt szembe, hogy az írók húsz esztendő munkájának eredményeit egy halomba dobálta össze. A referens irodalmunk alkotásait a közép-számok elve alapján ítélte meg”.²⁶ Szurkov szerint a szovjet irodalom története tulajdonképpen egyes kiemelkedő — gyakran mesterségesen kiemelt — írókból és művekből áll. Ebben nem látszik az egész, mert Szurkov a határozatok és utasítások vonalán, nem pedig az irodalom tényleges fejlődési vonalán jár. Ugyanilyen módon ismertette a szovjet irodalom mai állapotát is. Ebben a tekintetben még jellemzőbb Nikolaj Tihonov „A világ időszerű progresszív irodalma” című beszámolója. Ennek is az a fő jellegzetessége, hogy nincs álláspontja. Ő is — ahogyan Ovecskin mondotta — mindent egyhalomra hányt. Csakhogy amíg Szurkov, mint orosz, a szovjet irodalmat ismeri, vagy pedig megismerhette volna közvetlen tapasztalatból (mert a szovjet irodalom legjelentősebb része kétségtelenül a szovjet-orosz irodalom) — addig Nikolaj Tihonov időszerű világirodalomra vonatkozó ismereteit másod-, harmad-, sőt negyedikézből szerezte. Magából a szövegből látszik, mennyire elveszett az anyagban, amelyet áttekintenie, rendeznie és értékelnie kellett volna. Tihonov beszámolójának vonala sem egyéb, mint a Szovjetszövetség külpolitikájának védelme és agitálás a béke-világtanács mellett. Még Tihonovnál is elképesztő a tárgyilagosságnak a hiánya és az az elvszerűtlenség, amely beszámolójának minden sorából előtér.

Az egyes írók és műveik értékét Tihonov aszerint ítéli meg, hogyan gondolkoznak a Szovjetszövetségről. Ha egy író valaha dicsérte a Szovjetszövetség politikáját, de most már nem dicséri, művei automatikusan művészi szempontból rosszak. „Másképp azt látjuk, hogy egyes írók, akik nemrégiben még igaz könyveket írtak, miután átléptek a reakció táborába, alkotás tekintetében zsákutcába jutottak. Ez különösen meggyőzően látszik az olyan írók pél-

²⁴) Nikolaj Panov: Tvorčeskij sojuz dolžen byt tvorčeskim, Literaturnaja gazeta, 1954. október 28.

²⁵) Pervyj Vsesojuznyj sezd pisatelej. Stenograficeskij otčet, Moszkva, 1934, 222. oldal.

²⁶) Kongresszusi beszéd, Literaturnaja gazeta, 1954. december 23.

dáján, amilyenek Pristley, Steinbeck, Diamel"²⁷ — mondja Tihonov. Nem vitatjuk azt a lehetőséget (de csupán a lehetőséget), hogy egy író művészi alkotóereje csökken ideológiailag, vagy politikai nézetének megváltozása után, de Tihonov köteles lett volna állítását megindokolni. Ezt azonban egyetlen egy szóval sem tette. Egy más eset még festőibb módon mutatja, hogyan változik egy író értéke és jelentősége, attól függően, hogy „a szocializmus táborából a reakció táborába” lép át és fordítva. Jean-Paul Sartre, a francia existencialisták vezérének a szovjet sajtó éveken át támadta, mint a dekadens, rothadt, maradi irodalom legtipikusabb képviselőjét, mint az európai burzsoázia reakciós szellemének kifejezőjét. Mikor azonban a világhelyzetre vonatkozó politikai nézetei közeledtek a szovjet álláspont-hoz, illetőleg mikor 180 fokos fordulatot tett, Tihonov természetesen besorolta a haladó szellemű írók közé, igaz ugyan, hogy nagyon szégyenlősen.

Tihonov beszámolójában megadta hozzájárulását Jugoszlávia és a Szovjetszövetség viszonyainak normalizálásához. Beszámolója elején a fasiszmus elleni harcok írók között megemlítette Auguszt Cezarecet és Iván Gorán Kovacsicsot, de ezt kiküldöttjeink közbelépésére tette. Ebből a példából is látható, hogy vagy nem nagyon értette beszámolójának tárgyát, vagy pedig szándékosan figyelmen kívül hagyott néhány lényeges dolgot. Nikolaj Tihonov beszámolója a korszerű progresszív világirodalomról, ugyanolyan, — ha nem nagyobb — mértékben, mint A. Szurkov és munkatársainak korreferátumai, azt mutatja, milyen irodalmi és eszmei színvonalon mozgott a szovjet írók második kongresszusa. Hangsúlyozza a kongresszus hivatalos jellegét, s olyan elemeket emel ki, amelyek idegenek a klasszikus orosz és szovjet-orosz irodalomhoz, ez utóbbinak fejlődése első szakaszában.

Ha azonban mindazok mellett, amiket elmondottunk, a két kongresszus közötti szovjet irodalmat annak az iránynak az alapján ítélnék meg, amelyet mesterségesen rákényszerítettek és olyan külsőségek alapján, amilyenben a kongresszuson a „vezetői” be akarták mutatni, nem kapnánk róla teljes képet, s ezek szerint ez a kép egyoldalú, sőt hibás lenne. A szovjet irodalomnak emellett a hivatalos oldala mellett van egy másik nemhivatalos oldala is. A mindenféle határozat, utasítás, előírás halmaza alatt folytonosan megvolt az alkotás egy élő áramlata, amely azt bizonyította, hogy a szovjet irodalomban nem minden halott. Ezt az élő áramlatot nem lehetett minden pillanatban eléggé érezni. Egyszer erősebb volt, máskor viszont annyira elgyöngült, hogy úgy látszott, teljesen el fog tűnni. De mindig megvolt. Ez egyrészt abból látszik, hogy a szovjet irodalomból nem tűntek el teljesen az igazi művészi értékű művek. Ilyen művek, igaz, napról-napra kevesebben vannak és amelyek meg is jelennek közülük, gyakran erősen el vannak torzítva a bennük előforduló „hibák” kijavítása miatt. Másrészt ez a tény abban az ellenállásban mutatkozik, amelyet a szovjet irodalom tanusított, sőt ma is tanúsít a hivatalos utasítások megölő szelleme ellen.

Ilyen ellenállást tanúsított a szovjet irodalom a második kongresszuson. Erről úgy — ahogy az eddig ismertettek alapján is meggyő-

ződhattunk. A szovjet irodalom különleges körülmények között él, ezért az állandó gyámkodás ellen kifejtett ellenállását nem mindig lehet pontosan felismerni. Néha nem tudja az ember, vajjon „bírálatról és önbírálatról”, vagy pedig igazi tiltakozásról van-e szó. Az ember, még ha általában jól ismeri is a szovjet stílust, nem tud könnyen kiigazodni teleírt papír áttekinthetetlen tömegében, ahol mindenki ugyanazt az állítást ismétli, ugyanazokkal a kopott szálammakkal, ahol valóban nem tudni, melyik gondolat kitől származik és ki kit idéz. Az irodalmat nemcsak az írók nézik kritikus szemmel, akik valóban nincsenek megelégedve az irodalmi állapotokkal, hanem találni ilyeneket még a legbürokratább bürokraták között is, úgyhogy valóságos erőfeszítésre van szükség, hogy az igazi bírálatot a hamistól megkülönböztessük. A kongresszuson az összes referensek támadták Protopopovát, a „konfliktus nélküliség elméletét”, a szatíra ellenzőit és azokat, akik „lakkozzák az életet”. Konsztantin Szimonov annyira „radikális” volt, hogy még Maxim Gorkinak a szocialista realizmusra vonatkozó felfogását is bírálta, rámutatva arra, hogy a szocialista realizmus nemcsak a szovjet valóság afirmációját, hanem a kritikáját is tartalmazza, márpedig Gorkinál ez a kritikai elem nincs hangsúlyozva. Szimonov azonban a fent idézett cikkben²⁸) jelentősen figyelmeztet, hogy vannak dolgok, amelyekről nem lehet vitatkozni, márpedig éppen ez az, ami a valóság igazi bírálatát kizárja. Ezzel ellentétben azok az írók, akik valóban bírálni akarnak és akiknek van mit bíráltniok a szovjet valóságban, kénytelenek tekintettel lenni különféle elhatárolásokra, nekogy a Szovjetszövetség ellenségévé nyilvánítsák őket. A szovjet irodalom állapotának igazi kritikáját eszerint gyakran ezekkel a kötelező szólamokkal takargatják, amelyekkel minden írónak meg kell fizetnie az uralom számára az adót. A rákényszerítés és a gyámkodás politikáját ugyanígy leplezik a realizmusra, az élet igazi ábrázolására, a hibák megbélyegzésére és a többire vonatkozó nyilatkozatokkal. Az igazi kritikát legjobban arról lehet megismerni, hogy a hivatalos tényezők nagyon erőiesen reagálnak rá. Mégis hangsúlyoznunk kell, nagyon nehéz megállapítani, hol szűnik meg az „önkritika” és hol kezdődik az elvszerű kritika; a Szovjetszövetségben nincs lehetőség az álláspontok differenciálására. Végül is egyetlen olyan író sem élgedhet meg azzal a helyzettel, amelybe a szovjet irodalmat juttatták, aki becsüli a munkáját és nem vált egészen irodalmi hivatalnokká. Még I. Ehrenburg is, aki az uralom iránti hűségéről ismeretes, nagyon kritizált egyes irodalmi kérdéseket.

A kongresszuson és közvetlenül a kongresszus előtt a szovjet irodalom állapotának komoly bírálatát néhány író megadta, akik emiatt „valahogy nagyon is kiváltak a többi közül. (Nem mondhatjuk, hogy egy írócsoport, mert ezek az írók nem képeznek csoportot). Ehhez hozzájárult A. Fadejev is, aki beszédében külön kitért rájuk. Az említett írók: Valentin Ovecs-kin, Margarita Aligej, Olga Bergholc, Venjamine Kaverin, különösen pedig Mihail Solohov. Azok közül az írók közül, akik a kongresszus megtartása előtti kritikájukkal tűntek ki, meg kell említenünk Iljija Selvinszkit, akinek a cik-

²⁷) Sovremennaja progressivnaja literatura mira, Literaturnaja gazeta, 1954. december 23.

²⁸) Znamja, 1954. 7. szám.

ke körül nagy vita kerekedett,²⁹⁾ és azoknak az íróknak a csoportját, akik a Literaturnaja gazeta-ban közölt levelükben a szovjet írók szövetségének átszervezését követelték (V. Kaverin, Em. Kazakevics, Mih. Lukonin, S. Marsak, K. Pausztovszki, N. Pogodin)³⁰⁾, de ezek az írók nem maradtak magukra. Annak ellenére, hogy a kongresszust jól „előkészítették” és hogy lojális nyilatkozatokban egy csöppet sem szükkölködött, mondhatjuk, hogy éppen azok az írók nyertek a kiküldöttük körében legszélesebb körű támogatásra, akik a leggyökeresebb bírálatokat adták.

Az említett írók bírálatukban két dolgot állapítottak meg: a szovjet irodalom műveinek aggasztó leromlását művészi érték tekintetében és a szovjet irodalmi élet teljes bürokratizálását. „A kritika kirohanásaitól félve munkánkat és az irodalmi állapotokat sohasem a művészi kritérium szerint értékeljük” — mondotta Olga Bergholc, lenyíngrádi író. V. Kaverin ezt a gondolatot még jobban kiélezi: „Az író fáradt fejfel jön erre vagy arra a gyűlésre. És az írók egyik a másik után tartják a beszédeket, amelyekben az irodalomról, mint olyanról egy szó sem esik”³¹⁾. Olga Bergholc beszédében ugyanazt az eszmét hangoztatja, amelyet a kongresszus előtti és a kongresszusi vita folyamán más írók is kiemeltek. Azt ugyanis, hogy a szovjet irodalomból úgyszólván eltűnt az ember és az emberi érzés. Az embert „exkavátorokkal, szkreperekkel, csatornákkal” helyettesítették. Ez különösen a lírában látszik. Nincs és nem is lehet lírai költészet — mondja O. Bergholc — ha a költőnek nincs lehetősége, hogy valóban szabadon fejezze ki gazdag egyéniségét (amelyet ez a lenyíngrádi költőnő nem különít el a társadalmi környezettől). A szovjet kritikusok (értsd: az irodalom hivatalos képviselői) — folytatja Bergholc — esküdöznek égreföldre, hogy minél több „jó és különféle” költőt szeretnének látni (V. Majakovszki ismert szavai szerint), de cikkeiből ítélve azt kívánják, hogy csak egyetlen egy költő maradjon és az is „lehetőleg megboldogult legyen”. O. Bergholc bírálatát kiterjesztette a művészet többi ágára is. „A lírából majdnem egészen eltűnt a szerelem — mondja — ahogyan a festészetből a meztelen test, a filmből pedig a mozgás...”³²⁾

Solohov kritikája még lesújtóbb. Igaz, hogy beszédében ő is tartotta magát bizonyos korlátokhoz és megemlítette a szovjet irodalom elmúlt húsz esztendejének sikereit, felsorolva azoknak az íróknak a neveit is, akiket a legjobbaknak tart. De a szovjet irodalom általa adott kiértékelése nagyon általános és egészbe véve nagyon negatív. „Mindemellett — mondotta — mint óriási kellemetlenségünk, ittmaradt ennek a szintelen, közepes irodalomnak a szürke áradata, amely a folyóiratok oldalairól hömpölyög elő és elönti a könyvpiacot”. Majd így folytatta: „Ideje már utját állni ennek a zavaros áradatnak. Közös erőfeszítéssel biztonságos gátat kell építeni ellene, különben az a veszély fenyeget bennünket, hogy elvesztjük olvasóink becsülését, amelyet hosszú éveken át a komoly írók nagy erőfeszítései árán értünk

el”. Solohov azt mondja, hogy szavai nem vonatkoznak az ifjú irodalmi erőkre, akik „beömlenek az irodalomba és egyik könyvtől a másikig növekszenek”, hanem éppen az idősebbekre, a már ismert írókra, akik közönséges iparosokká alakultak át.

Ami pedig M. Solohov beszédében a legfontosabb, a rossz irodalomnak erre az áradatára megfelelő magyarázatot is ad. A hivatalos kritikusok a szovjet irodalom „hanyatlását” magyarázva az egész ügyet az írók szubjektív hiányosságaira vezették vissza. Solohov ennek a „hanyatlásnak” mélyebbre ható okait kereste. Beszédének értelme és egyes kifejezett állításai alapján a szovjet irodalom mai súlyos helyzetét csupán azzal a bürokrata rendszerrel és bürokrata szellemmel lehet magyarázni, amely ezt az irodalmat csúcsától a gyökeréig átítatja. A szovjet irodalomban irodalmi hierarchia keletkezett, melynek a legmagasabbrangú képviselői úgyszólván szentek és sérthetetlenek. Ha egy író, aki már „nagysággá” vált — s még hozzá nem is mindig irodalmi tehetsége folytán — gyenge, vagy teljesen értéktelen irodalmi művet hoz nyilvánosságra, a kritika nem meri az illető művet érdeme szerint elbírálni, sőt „meg nem érdemelt, mértéktelenül bátorító bököt” mond neki. Ezzel kapcsolatban Solohov V. Ovecskint támogatva megtámadta az irodalmi jutalmazási rendszert. Véleménye szerint az irodalmi jutalmak elvesztették minden létjogosultságukat. Egyéni ízlés alapján, nem demokratikus módon osztották ki őket. Nagyon gyakran majdnem teljesen értéktelen műveket részesítettek jutalomban és mellőzték azokat a könyveket, amelyek az olvasók körében méltán nagy sikert értek el. „Ilyen rendszer mellett — mondja Solohov — elszoktunk attól, hogy megkülönböztessük az aranyat a bronztól és a tökéletesen irányvesztett olvasó bizalmatlanul néz majd a következő megjutalmazott író könyvére”. Gúnyolva azokat, akik érdemrendekkel szeretnek cifrázkodni — és ilyenek az írók között is vannak — Solohov ezt mondja: „Nem, elvtársak, ragyogjunk inkább könyveinkkel, ne pedig az érdemrendekkel!”³³⁾

A szovjet írók szövetségének munkáját, amely a szovjet irodalom egy fájó pontját képviseli, szintén éles és nagyon alátámasztott bírálatnak vetették alá. A munkára vonatkozó részletek, amelyeket a kongresszust megelőző cikkekből és a kongresszusi vitában ismertettek, nagyon erős benyomást keltettek. Nem csoda tehát, hogy a szövetség irányítói nagyon is találva érzik magukat. Ilja Szelvinszki az említett cikkben kikel három költőnek — A. Tvardovszkinak, M. Iszakovszkinak és A. Szurkovnak — a meg nem érdemelt, de minden esetre jól megszervezett feldicsérése és reklámozása ellen. A legrövidebbi öt esztendő alatt A. Szurkov verseiről több mint húsz cikk és bírálat, A. Tvardovszkiéről ötven, M. Iszakovszkiéről pedig körülbelül negyven jelent meg. Szemmel látható, hogy a cikkeknél ez a száma nem áll megfelelő arányban a költő értékével és jelentőségével. Más költőkről, akik nemcsak hogy nem rosszabbak, hanem még jobbak is, mint a felsoroltak, összehasonlíthatatlanul kevesebbet írtak. Így ugyanabban az időben Sz. Kirszanovról négy cikk jelent meg, I. Szelvinszkiéről egy, N. Aszejevről pedig csupán egy „mérgező figyelmeztetés”, hogy egyik költeményében a fűzfa nem ott nőtt ki, ahol nőnie kellett volna. Szelvinszki hat esztendőig nem

²⁹⁾ I. Szelvinszki: Nabolevszjij vopros. Literaturnaja gazeta, 1954. október 19. Lásd továbbá S. Golovanovszki: Učit a ne komandovat. Literaturnaja gazeta, 1954. november 25. továbbá P. Brovka (Literaturnaja gazeta, 1954. december 22) és Musztaj Karim (Literaturnaja gazeta, 1954. december 24) beszédeit.

³⁰⁾ Literaturnaja gazeta, 1954. november 15.

³¹⁾ Kongresszusi beszéd, Literaturnaja gazeta, 1954. december 22.

³²⁾ Kongresszusi beszéd, Literaturnaja gazeta, 1954. december 24.

³³⁾ Lásd: Literaturnaja gazeta, 1954. december 26.

volt képes kinyomatni egyik tragédiáját, s mikor végre mégis kinyomatták, a kritikusok „nagyon szervezetten... nem vettek róla tudomást”. Szelvinszki ezeket a szokásokat és módszereket összehasonlítta azzal az idővel, amikor még nem volt „irodalmi minisztérium”.³⁴ A szövetség telibetalált funkcionáriusai gyorsan és nagyon epésen válaszoltak, de akadtak írók, akik támogatták Szelvinszkit. Száva Golovanijszki idézi Gorki szavait, hogy „a párt és a kormány elveszi tőlünk a jogot, hogy egymásnak vezényeljünk”.³⁵ Sz. Kirszanov pedig rámutat arra, hogy „az írók szövetségében nem szabad fölötteseknek és kérvényezőknek lenni, sőt olyan körülményeknek sem, amelyek ezeket is, azokat is szülik”.³⁶ Solohov beszédében nagy figyelmet fordított erre a kérdésre és támadásait különösen K. Szimonov és hű segítőtje, Rjurikov ellen intézte. Azoknak az íróknak a csoportja, akik aláírták a már említett nyílt levelet, követelte, hogy vizsgálják meg a szovjet írók szövetségének mostani szerkezetét. Fölösleges megemlíteni, hogy ezt az indítványt nem fogadták el. A kongresszus azon a véleményen maradt, hogy „gyökeresen fell kell javítani a munkát” az írók szövetségében, de a szövetséget továbbra is erősíteni kell.

Azt hiszem, most lehetne felelni arra a kérdésre, amelyet e cikk elején felvetettünk. A szovjet írók második kongresszusának nem sikerült megoldania azokat az ellentmondásokat, amelyekbe a szovjet irodalom került. És nem

sikerült kihúznia a szovjet irodalmat már régóta tartó súlyos válságából. A kongresszus csak még világosabban rámutatott arra, hogy ez a válság fennáll. M. Solohov esete ebben a tekintetben nagyon jellemző. A kongresszust ugyan nagyon gondosan szervezték meg, különösen pedig a rajta lefolytatott vitát, de azért a meglepetéseket mégsem lehetett elkerülni. A szovjet irodalom hivatalos szóvivőire Solohov beszéde nagyon kellemetlenül hatott. A dolog annyival súlyosabb, mivel Solohov ma kétség kívül a legnépszerűbb és legismertebb szovjet író, nemcsak a Szovjetszövetségben, hanem világsszerte is és mivel kritikáját nagyon szuggesztíven mondotta. Hivatalos részről megkísérelték Solohov beszédét úgy bemutatni, mint személyes leszámolást. De minden tény az ellenkezőjét bizonyítja, azt, hogy ez komoly bírálat volt, még akkor is, ha epésen és temperamentumosan mondotta el. Ezért aztán felszólították a legismertebb írókat, hogy feleljenek Solohovnak. És ami még fontosabb, abból ítélve, ahogyan beszédét a kiküldöttek fogadták, szemmel látható, hogy nincs magára hagyva.

Az eredeti terv szerint a szovjet írók második kongresszusának meg kellett volna mutatnia, hogy a szovjet irodalom eddigi hivatalos vonalát egy szívvel-lélekkel helyeslik. Ezt az egyöntetűséget azonban nem mutatta meg a kongresszus. Csak azt mutatta meg, hogy szófogadó, sőt még azt sem állíthatjuk, hogy ezt is a maga jószántából mutatta. Mindennek ellenére is ez fontos jel, amely arra mutat, hogy a szovjet irodalom válságát a jövőben meg fogják oldani.

(Fordította Hornyik János)

³⁴) Lásd: Literaturnaja gazeta, 1954, november 25.

³⁵) Literaturnaja gazeta, 1954, november 25.

³⁶) Kongresszusi beszéd, Literaturnaja gazeta, 1954.

Konyovics Milán

Tájkép (olaj)

LÖRINC PÉTER

A vajdasági nagybirtok és harc a földért

Nincs társadalmi formáció nagybirtok nélkül, persze ez különféle társadalmi rendszerekben, különböző jellegű — hol rabszolgatartó latifundium, hol hűbéri, hol tőkés nagybirtok, vagy végtére, állami birtok, vagy pedig termelő szövetkezet a szocialista társadalomban. Ezért tévednek, akik Vajdaság multjában, hűbérrendszert látnak mindenütt, ahol bármilyen jellegű nagybirtokot vesznek észre. Ezt feltétlenül szem előtt kell tartanunk, amikor a vajdasági nagybirtokról és felosztásáért vívott harcról akarunk beszélni, mert annak már a XVIII-ik századtól kezdve nem volt tisztán és kifejezetten feudális jellege, hanem már attól kezdve tőkés nagybirtokká alakult át.

Sokan tévednek akkor is, amikor a vajdasági polgárság fejlődésével kapcsolatban, mindég és kizárólagosan városaink iparának és kereskedelmének fejlődéséről beszélnek, vagyis a kereskedelmi tőke és céhiparosság fokán lévő városi polgárságról, szemelől tévesztve a kapitalizmus fejlődését falvainkban, pusztáinkon, habár e folyamat jóval nagyobb méreteket öltött és nagyobb jelentőséggel bír kapitalizmusunk és polgárságunk számára, mint városainkban a céhmesterek, vagy a kereskedelmi patriciátus. Végére, patriciátusunk szállásainkon, mint földesúr vagy mint a birtokosok hitelezője volt érdekelve. Az első pénztőke a XVIII-ik században a puszták — a gulyák tulajdonosainál volt, övéké voltak az első jelentékeny betétek és depozitok és az akkori „bankokban”, mondjuk a szabadkai Ferencrendi kolostorban. A XVIII-ik században, a törökök kiverése után, amikor a pusztákat újból felosztotta az úgynevezett neo-aquistica bizottság, területeinken az újból keletkezett nagybirtok, nem volt többé a régi értelemben vett feudális birtok, mert a munkaadó — földesúr és a munkavállaló — paraszt között a közjogi viszonyok helyébe egyre inkább olyan magánjogi viszonyok lépnek, melyek a kapitalista rendszerre jellemzőek. Ezekbe a viszonyokba a parasztot nem erőszak és törvény kényszerítette mint jobbágyot, hanem mint kontraktualista maga kötötte meg szerződését a földesúrral. Ezzel persze nem szűnt meg a feudális rendszer, tehát a paraszt rá volt kényszerítve arra, hogy a földesúrnak járadékot adjon munkában, pénzben vagy természetben, de ezek magánszerződések eredményei. Mindenféleképpen, átmeneti időszakról volt szó a feudális birtok burzsoá, kapitalista birtokká való átváltozásáról. Ennek megértése nélkül — nem érthetjük meg az 1848–49-es forradalom igazi jelentőségét sem.

A kapitalizmus fejlődése Vajdaságban, különben, nagyon lassú volt; meglassították a feudális keretek és a Habsburgok merkantil ab-

szolutizmusa, habár meg kell jegyezni azt is, hogy egyrészt maguk a birtokosok is kapitalistákká lettek, tehát, maguk is részeseivé váltak a kezdődő és fejlődő kapitalizmus szektorának, ugyanakkor, amikor a Habsburgok maguk is rajta voltak, hogy kifejlesszék a vajdasági nyersanyag termelést, mind a földművelés, mind a bányászat terén.

A falusi árútermelő pénzgazdaság fejlődése és az élelmiszer és a nyersanyag termelés a polgári nyugat részére magával hozta az állattenyésztésről a földművelésre való áttérést. A feudális földtulajdon korlátlan burzsoá tulajdonná vált, miáltal a parasztnak nem volt többé semmiféle joga a föld termésére, a legelőkre, erdőkre. Ezzel keresetté vált a birtok, mert az árú kitermelése mind több jövedelmet hozott és a tulajdonosok azon voltak, hogy gyarapítsák azokat, tehát megkezdődik egyúttal a parasztgazdaságok „kikerekítése”, vagyis kisajátítása. Ezzel megindul a parasztok proletarizálódása. Az árútermelés folyamatában épp az ilyen proletár, épp az ilyen szabad paraszt munkája lesz mind keresettebbé, mert hamarosan rájöttek, hogy munkájuk sokkal produktívabb a jobbágy munkájánál, a robotnál. Így a parasztok és a földesurak érdekei részben egyeztek, részben ellentétben álltak egymással. Mint az egyiknek, mint a másiknak érdekében állt, hogy a paraszt felszabaduljon, ne legyen többé jobbágy. De amíg a paraszt az elragadt birtokok visszaszerzéséért, saját földjéért harcolt, hogy ne váljon proletárrá, a birtokos azon volt, hogy birtokát még inkább gyarapítsa, s ezt azután a földjétől megfosztott paraszt — a proletár, a szabad bémunkás művelje meg. Ezek az érdekek, ezek a törekvések nem jutnak ilyen tisztán kifejezésre a tömegek tudatában, nem ilyen világosak.

A paraszti birtokok elragadását megkönnyítették a törvények is, először Werbőczy jól ismert Hármaskönyve, valamint Mária Terézia urbáriuma is. Az árútermelő pénzgazdaság fejlődésének folyamán, valamint a föld erőszakos kisajátítása által, egyre növekedett a nagybirtok és — a zsellérek száma, s így 1848-ban már a parasztok 60 százaléka vagy földnélküli, vagy pedig kontraktualista dohánykertész („dohányos”) volt. Ezek szerződés által jutottak földhöz, s így azt bármikor el is vesztették.

A parasztok ellenállást tanúsítottak a proletarizálódás eme folyamatát ellen és gyakoriak voltak a parasztfelkelések, kezdve a XV-ik században történt Bogumil–Huszita mozgalomtól Szerémségben és Bácskában egészen 1848-ig. Már a XVI-ik századtól (Jovan Nenád) voltak közöttük szabad parasztok is — szökött jobbágyok, hajduk, határőrök — kik azért harcoltak,

nehogy újból jobbágygá törjék őket, míg a jobbágyok fölszabadulásukért küzdöttek. (Defenzív és offenzív felkelések). A kétfajta paraszt gyakran együtt harcolt, sőt különböző nemzetiségű parasztok is összefogtak ezekben a harcokban. A parasztok egyidőben (1660–1735) nemzeti vonalon harcoltak a Habsburgok ellen is. Esetleg szövetségbe is a nemességgel, habár az osztályharcot továbbra is folytatták. (Kuruc mozgalom). Érdekes, hogy a vajdasági parasztmozgalmak már a XV-ik századtól kezdve — majdnem kivétel nélkül szabadságharcok is voltak. Így harcolt már Jován Nenád a törökök és a magyar nemesség ellen is, szabad szerb paraszt államért. Szabadságharc jellegűek voltak a XIX-ik század (1806—1808) elején vívott parasztmozgalmak is, melyek talán, először tűzték ki világos céljukká: harcolni a földreform akkor aktuális formájáért, ahogy azt az akkori körülmények megkövetelték. Ugyátszik, hogy a feudalizmus ellen egyúttal a nemzeti szabadságért folytatott harcok folyamán történt meg először, hogy a falu két táborra szakadt: az úrbéri telkesjobbágyok és a falusi szegénység táborára. Abban az időben (1807), amikor az osztályharcokra bomlás falun, már régen folyamatban van, már világosan észlelhető. Tícián, mint a falusi szegények vezetőjébe lép fel.

Az osztályokra-bomlás és a falusi proletariátus megjelenése annyira szembetűnő a XIX-ik század első felében, hogy 1840-ben helyzetüket már törvények szabályozzák, így pl. betiltják sztájkjaikat. Hasonló előírásokat hozott 1745-ben már a szabadkai rendőrség is.

A parasztok a XIX-ik században, tehát már 1848 előtt is két fronton harcolnak: a telkes jobbágyosság a robot és egyéb kötelezettségek megszüntetéséért, a földjét vesztett pedig az elproletarizálás ellen, vagyis a földreformért, földért, vagy legalább is a munkafeltételek megjavításáért harcol. A nagybirtokosok érdekei tulajdonképpen egyeznek a parasztok törekvéseivel, amennyiben a jobbágyosság, a robot és más kötelezettségek megszüntetésére irányultak, viszont a földbirtokos azon van, hogy a parasztot, mint szabad munkást, mint proletárt tartsa meg, hogy megőrizze birtokát. Ezen a téren nem egyeznek a birtokosok és a parasztok törekvései. A jobb módú parasztok nem is gondolnak földreformra, így tehát, egy táborban lehetnek a birtokosokkal, a falu szegényei ellen, amennyiben szabad parasztok lehetnek és tulajdonosaivá válhatnak azoknak a földeknek, melyeket bizonyos kötelezettségek mellett műveltek. Közös érdekeik tehát csak a feudalizmus megszüntetésére szorítkoznak. Habár a birtokosok valódi érdekei a jobbágyosság megszüntetését követelik, a nemesek jórészt még sincsenek ezzel tisztában; így csak akkor látnak hozzá az úrbéri viszony rendezéséhez, különösképpen végleges megszüntetéséhez, amikor erre őket a paraszt-lázadásoktól, paraszt-agrárforradalomtól való félelmük rákényszeríti. Már a XVIII-ik század uralkodói is mindig valamilyen parasztlázadás után rendezték ezeket a viszonyokat. A pozsonyi diéták törvényhozó munkája 1832 és 1848 között is az őket megelőző parasztlázadásokkal függ össze; még 1848 márciusának gyors és radikális törvényhozó munkájára is a 48-as forradalmaktól és a parasztmozgalmaktól való félelem készítette a rendeket. E törvények lényege a feudalizmus eltörlése, a robot és a tized megszüntetése. A felszabadult volt telkes jobbágyok pedig valóban tulajdonosaivá váltak földjeiknek. Ezek a törvények nem vonatkoztak a kon-

traktualistákra és a dohánykertészekre. A parasztok nem kapták meg az úgynevezett regáliákat — a makkoltatást, legeltetést, kocsmák, mézszárszékek jogát és álmodni sem mertek arról, hogy a régebben elragadott földeket visszakapják — mégkevésbé arról, hogy mint zsellérek vagy más földnélküliek földhöz jussanak. Tehát egyedül a jobb módú parasztok voltak megelégedve — az egykori telkes jobbágyok. A többiek folytatták a harcot végig 1848—1849-ben most az új forradalmi kormány ellen, mely cserben hagyta őket. A falusi proletariátus tovább harcol és ellenállást fejt ki a birtokos polgársággal szemben, mely azon van, hogy megakadályozza földhözjutását.

A terepen a birtokosoknak eszébe sincs, hogy tartsák magukat a nemrég meghozott forradalmi törvényekhez, hanem továbbra is maguk ítélkeztek egykori jobbágyaik felett, továbbra is robotra vagy egyéb kötelezettségekre kényszerítik őket. A parasztok fellázadtak az ilyen törekvések ellen. Ilyenkor együtt harcoltak a jobb módú parasztok a földnélküli szegényekkel. De amikor a proletariátus a kontraktualisták jogaiért és földért harcolt, a jobb módú parasztok ellenük, az úgynevezett kommunista törekvések ellen foglaltak állást. Így keletkezett a már rég elpolgárosodott nemesek és jobb módú falusi gazdák közös burzsoá frontja, mert mindkét csoport földjét a proletárok, bér munkások, nap-számosok, szolgák művelik meg, ezek viszont nem akarnak proletárrá válni, hanem maguk is földet követelnek. Ez az értelme és lényege az 1848—1849-es vajdasági agrármozgalmaknak, különösen a kikindai és tiszai disztrikt, a Provinciális és Sajkásvidék paraszt mozgalmainak, mivel a határőrök csak ennek polgári tulajdonjogát követelték. Követeléseik a következők: a császári vagyis tiszti robot és a szövetségbe kényszerítés megszüntetése és földjük polgári tulajdonjoga. Ebben a parasztszabadságért és földért folytatott agrármozgalomban részt vesznek a kolostori parasztok is, a fruskagorai kolostori birtokok jobbágyai, valamint azok a jobbágyok és földnélküli szegények is, kik a dályai uradalomban dolgoztak, mely Rajacsics patriarcha-mitropolita tulajdonát képezte. A dályai uradalom különben is ismert harcairól már 1806-tól egészen 1938-ig. Ez utóbbi esetben a szlavóniai agrárproletariátus mozgalmának központjává vált.

A falusi szegénységnek helyenként sikerült hatalomra jutnia és ezt tudatosan felhasználni arra, hogy forradalmi céljait elérje, hogy felossza a földeket. A forradalmi módon való hatalomra jutásnak jellemző eseteivel Bánátnak például Vránjevón találkozunk. Ezek a harcok különben eltartanak hónapokig, így a császári reakció még 1849 végén is rendkívüli állapotot hirdetett ellenünk és rögtönítélő bíróságot — „a hatalom és a magántulajdon megsértése címén”. Érdekes, hogy ezekben a harcokban, habár a szerbek és magyarok között javában állt a háború, vállvetve harcoltak a szerb és magyar falusi proletárok és kontraktualisták. Mindennek dacára gyöngék voltak még s így továbbra is föld nélkül maradtak.

A vajdasági hűbéri birtok tőkés birtokká változott, habár ez, még sok hűbéri csökevényt mutathatott fel. Ez volt nálunk mégis a tőkés rendszer megszilárdulásának útja. Mégis, az ilyen porosz junkeri módon képződött tőkés birtokok mellett, volt elég oly paraszti és polgári birtok is, melyek a tőkés birtokra jellemző tiszta és világos formákban jelentkeztek minden hű-

béri maradvány nélkül. Gyakran előfordult, hogy a grófi birtokot nagybirtokba adták a tőkés polgároknak. Ez a birtok különböző módokon továbbra is gyarapodott, így még a XIX. század második felében is, az eredeti tőkefelhalmozás egyes alakjainak, a tagosításnak és elkülönülésnek útján is. Ezért e különben haladó intézkedések ellen a parasztok ellenállást fejtettek ki, mert megvalósításuk módja megcsontította birtokaikat. Mivel ebben az időben a földmunkások már korszerű mozgalmak keretében harcoltak a munkafeltételek megjavításáért és a földért — a tagosítás és a legelő-elkülönülés, valamint a parasztok ellenállása helyenként a leghevesebb osztályharcok bevezetésévé váltak az agrár-burzsoázia ellen, a szocialista-marxista párt keretein belül.

Ezek a harcok a múlt század kilencvenes éveiben kezdődtek. A 90-es évekig ugyanis akadt munkája a meggazaporodott proletáriátusnak, mert a fejlődő kapitalizmusnak sok munkászkézre volt szüksége mint a mezőkön, mint az utak, vasútvonalak építésénél, töltések emelésénél stb. Igaz ugyan, hogy szántóföldjeinken az első gép még a múlt század ötvenes éveiben a legnagyobb birtokon: a baranyai bélyei Habsburg-birtokon jelent meg. Azért még a nyolcvanas években is túlnyomólag kézi eszközökkel művelték meg a földet, úgyhogy az aratás és a cséplés eltartott egészen december végéig. Ellenben a kilencvenes években, a nagyobb kukkos munkák megszűnésével és a gépesített munka előretörésével, a munkások mind nagyobb számban maradtak munka nélkül, a napszám pedig állandóan csökkent. Mindez egy új forradalmi helyzet megérésére vezetett. Így kezdődött Vajdaságban a kilencvenes években, pontosan 1889-ben a földmunkások szervezett, marxista, osztályharcos mozgalmak és pedig Zenta-Csőka vidékén (Léderer-uradalom). Abban az időben Vajdaságban negyedmillió mezőgazdasági munkás volt, a legjobb földek nagyrésze pedig a maroknyi nagybirtokosé. A Csekonics (43.000 hold körül), Nákó, Bissingen, Chotek grófok, az Odeschalchi herceg (Ilok), oly polgárok, mint Fernbach, Leibach, Gayer, Dungyerschky és mások voltak urai a tőkés nagybirtoknak, valamint a tőkés termelés városi szektorának is. Ugyancsak szövetségben voltak a banktőke képviselőivel is, mely a maga részéről már 1900-ban szövetkezett az ipari tőkével és finánc-tőkévé lett. A falusi és városi polgárság szövetsége nemcsak az állami, hanem a megyei hatalmat is átvette, ahol is egy Csekonics vagy Dungyerschky nevezte ki a szolgabírókat, sőt a főispánokat és alispánokat is, szórahajló, megbízható lakájai közül. Ily módon lett a proletáriátus harcából egyúttal hatalom elleni politikai mozgalom is, míg a kormány, természetesen, már kezdettől fogva a nagybirtok mellé állt, nemcsak fegyvereivel és törvényeivel, hanem tartalék gép és tartalék munkás, azaz sztrájk-törő táborok szervezésével is.

A gazdasági harc kezdetben főleg az élet- és munkafeltételek megjavítását célozta, a tőkés társadalom keretein belül, de már az első percekől fogva a földreformért, ahogy akkoriban mondták: „földosztásért” folytatott harcot is jelentett egyúttal. A régi Magyarország keretein belül folytatott harcot a következő szakaszokra lehet osztani: 1) A szervezkedés kezdete és az első harcok ideje 1889—1896. 2) A mozgalom hősi korszaka, a legfontosabb csaták kora 1897—1906. 3) A mozgalom elhalása és megújódása 1907—1914, melyet a háború szakított félbe. A

negyedik szakasz a forradalmi erjedés ideje (1917—1920) már a régi Jugoszlávia idejébe esik. 1919—1920-ban megalakul Jugoszlávia Kommunista pártja és ezzel a falusi proletáriátus harcának új korszaka veszi kezdetét.

Minket, természetesen, a mozgalom ama időszakai érdekelnek mindenekelőtt, amelyekben a földreform utáni törekvés leginkább jut kifejezésre. Ezek a szakaszok különben egybeesnek a mozgalmak leghevesebb időszakaival: a hősi korszakkal (1897—1906) és a forradalmi erjedés korszakával (1917—1919 és 1920). A proletárok tömeges felkelésének ideje ez, amikor jogaikért, a jobb életre és emberi méltóságukra való joguk megvédéséért küzdöttek. Mivel a hatalom ezekben az időszakokban fegyveres kézzel védekezett, tömeges vérontásra, szinte polgárháborúra, csatákra került sor. Csak néhány adat: a zentai és elemiri csata 1897-ben, a bókai, kinkindai, többi összeütközés 1898-ban, az ittebei, szontai harcok 1904-ben, a kikindai mozgalom 1906-ban, ahol helyenként néhány órára vagy napra a proletáriátus még a hatalmat is magához ragadta. A földnélküli proletáriátus így jutott hatalomra Omoravicán is, ahol néhány hétig meg is tartotta azt, de a leghevesebb harcok a bánáti „vörös köztársaságban” voltak (Melence, Elemir, Vranjevo, Taras, Kumane), valamint a Sajkásvidéken, Becse körül. Ezeken a vidékeken a nép több ízben maga látott hozzá a nagybirtok kisajátításához és felosztásához, vagyis a földreform megvalósításához.

*

Vajdaság földnélküli parasztjai már 1781-ben harcoltak a földért. Ugyanis ebben az évben követelik a kikindaiak a distrikt hatóságától, hogy juttassanak nekik is az „überlandi” (maradékföld) réti földekből, melyeken a városatyák egymásközt osztottak, ha ugyan nem a gazdagoknak engedték át azokat. E harcnak 1848-ig különleges, sajátos jellege van és lényegesen különbözött a szociáldemokrata, később a kommunista párt keretei között folytatott harc jellegétől. Habár a polgárok kommunista törekvéseknek minősítették e föld utáni vágyat; erről szó sem lehetett. Ezek a parasztok polgári forradalom útján akartak földhöz jutni. Tehát nem voltak kommunisták, habár mozgalmuk falusi proletár mozgalom volt is. Ellenkezőleg, 1889-től a földmunkások Magyarország Szociáldemokrata Pártjának keretein belül harcoltak, 1919-től pedig (pontosabban 1920-tól) a Jugoszláv Kommunista Párt keretein belül, ami azt jelenti, hogy a földhöz jutást a proletár, szocialista forradalomtól várták.

1890 és 1923 között mégis nagy különbségek mutatkoztak, egyrészt a M. Sz. Sz. M. (Magyarország Szociáldemokrata Pártja) vagy a J. K. P. programja, másrészt a terepmunkásainak törekvései között. Míg a munkások — a munkafeltételek megjavítása és a szocializmus mellett — földet is követeltek, addig az említett pártok programja csak a nagybirtokok társadalmasítását vette tervbe, nem egyúttal a földreformot is. A „földosztás” mellett némileg a disszidens Várkonyi állt — de a nagybirtokosoktól kisajátított földeket ő is csak bérbe adta volna a földnélkülieknek (1897) —, ezt akarta valószínűleg Pelagics is, aki ugyanaz időben működött Szérmeségben. Ellenben az adatai földmunkások lapja, a „Zemljodelac” (1897) kimondottan „földosztást” követelt, 1904-ben pedig a magyarítte-

bei mezei munkások erőszakkal is megszállták az „orgoványi” pusztát (Jenovai földbirtokosát) az aratás közepette és hozzáfogtak annak felosztásához; csak kétnapos harc után tudták őket a csendőrök és katonaság eltéríteni szándékuktól.

A földmunkások harca a jobb munkafeltételekért, földért, szocializmusért olyan lendületet vett, hogy gyakran elbántak a csendőrökkel és egész zászlóalj gyalogsággal és huszárral is. Ezért némely polgári párt, természetesen a nagybirtokos polgársággal karöltve, azon volt, hogy a proletárokat szétválasszák, egy részüket („egészségesek”) a maguk részére nyerve meg, a másik öntudatosabb résszel szemben, többek között azzal is, hogy földet ígértek nekik. Ezt részben meg is adták, de pénzért, eladás útján, vagy pedig bérbe. Ők tehát a nagybirtok egyes részeinek — elsősorban az állami és egyházi birtokoknak kisajátítása mellett törtek lándzsát, hogy azok parcellázása után földnélkülieket telepítsenek. A szerbek közül különösen Jása Tórnics radikális pártja volt egy ilyen program híve, mert azon volt, hogy a fruskagorai kolostorok birtokait adják bérbe a falu szegényeinek. A magyar pártok közül a 48-as függetlenségi párt, Vajdaságban például Váradi szintén ez úton kívánta megnyerni a proletárokat az urak politikájának. De a szabadelvűek (liberálisok) is lehetővé tették az ilyen politikát bizonyos törvények hozásával — leginkább a sikeres „arató” sztrájkok után. A gyakorlatban azonban kevés földet osztottak fel, de azt a keveset is olyan súlyos feltételek mellett, hogy a proletáriátus nem is juthatott hozzá, hanem gazdák bérelték vagy vásárolták azokat hosszú lejáratú lefizetésre. Habár az agrárpolgárság azon volt, hogy a mezőgazdasági proletáriátus harcát megfossza fegyvereitől, még inkább felverte és kiélezte az. Az 1914-es háború forradalmi mozgalmat szaktított meg Vajdaságban, hogy azt ugyanakkor 1917-ig, még inkább kiélezze.

Az 1918—1919-ben megkísérelt forradalom falvainkban ezeket a jelmondatokat tűzte ki céljául: békét és kenyeret, szocializmust és földet. Nem érhetett célt, mert a városi és falusi proletáriátus között nem volt meg a kellő kapcsolat, mert általában elszigetelt mozgalmakról volt szó, melyeket nem kovácsolt össze egy egészé semmiféle pártszervezet, semmiféle központi irányító szerv, sőt — amellett, hogy a burzsoázia ellen kellett harcolnia — saját, régi, megalkuvó szocialista vezetősége ellen is fel kellett vennie a harcot — mivel az már akkoriban nyíltan átpártolt a burzsoázia oldalára. Tehát a szociáldemokrata vezetőség a burzsoázia mellé szegődött saját tömegei ellen, a JKP pedig még meg sem alakult, a Pelagics hívek kommunista csoportja szintén csak a szervezkedés kezdetén állt. Mindez az 1918-ban megkísérelt forradalom vereségének és sikertelenségének főbb okaivá vált. Csak helyi és ideiglenes sikereket értek el, igen csak azokon a helyeken, ahol a forradalmi tömegek élén egy-egy helybeli öntudatos forradalmár állt. Mint már említettem, a moravica munkások néhány hétre magukhoz ragadták a hatalmat, de szociáldemokrata vezetőségük ellenezte a földreformot. Ellenben a „vörös szegletben”: Debelyacsán, Ilandzsán, a Sajkásvidéken, Becsén stb. megkísérelték a föld elfoglalását és felosztását a földnélküliek között.

A burzsoázia ezúttal is hol terrorhoz, hol pedig az engedmények, a koncessziók politiká-

jához folyamodott. Ilyen engedmény volt az úgynevezett földreform is, mely most is csak ideiglenes használatra, ideiglenes bérletbe, adta a földet minden tulajdonjog nélkül. Jása Tórnics, a szociálopportunisták, Alexandar, a régens; tudatában voltak annak, hogy földreformjuknak csak az a feladata, hogy lefegyverezze a földnélküli proletariátust és elválassza azt a városi munkásságtól. Céljukat nem is titkolták. Maga a régens felhívást intézett a forradalmi földmunkásokhoz, hogy ne foglaljanak maguk földet, hanem várják be nyugodtan míg ő oszt közöttük földet az új törvény alapján. Nem lehet célunk, hogy ezen a helyen bőven és kiemerítően ismertessük az úgynevezett földreformot, mely Vajdaságban 500—1000 hektáros maximumot hagyott, habár volt rá eset, hogy még sokkal nagyobb komplexumokat engedélyezett — mintagazdaság, ipari növények termesztése stb. címén. Általa nem jutottak földhöz a nemzeti kisebbségek, valamint a kommunista forradalmárok sem, míg a helybeli szerbeknek 2—2½ hold jutott, a dobrovoljacoknak viszont 8½ hold. Mindezt kártérítés ellenében és leltár nélkül. Ezután a földreform után, számos nagybirtok maradt meg: így a szabadkai katolikus püspök 18.000 holdas nagybirtoka, a 4000—5000 holdas Léderer uradalom Csókán stb. Különben 90.000 család mindössze 336.000 hold földben részesült.

Ilyen földreform után, az agrárviszonyok még rosszabbak, még elviselhetetlenebbek lettek a mezőgazdasági proletáriátus számára, mint régebben: ahogy nőtt a nagybirtok, úgy nőtt a proletárok száma is. Az 1935-ös adóstatisztika szerint, egész Jugoszláviában a 78,5% kisbirtokos félproletár mindössze a földnek 28,6%-át s a jövedelem 16%-át bírta, míg az 5% nagybirtokok 51% fölött és a jövedelem 55,5%-val rendelkezett. Ehhez az 5%-hoz tartoztak a falusi gazdák (4,5%) és az igazi nagybirtokosok (mindössze 0,05%) akik az ország földjeinek 29 százaléka vagyis 7.000.000 hektár felett rendelkeztek. Tehát nekik még a földreform után is több maradt, mint a parasztok óriás többségének, mert ők birtokolták a föld 29 százalékát, míg a 78,5 százalékos „földbirtokosok csak a föld 28,6 százaléka felett rendelkezett. A Vajdaságban hasonló volt a helyzet: míg a birtokosok 61 százalékának a föld 14 százaléka volt birtokában, addig a nagybirtokosok 6,3 százaléka a föld 49 százaléka felett rendelkezett. Míg 1900 körül a Vajdaságban 250.000 földmunkás volt, 1938-ban már 450.000-en voltak. Az ilyen helyzet természetesen további harcot követelt az igazi földreform eléréséért.

Míg a földműves szegénység — úgy mint régebben is már 1897-től, sőt még előbb is — 1923-ig is földet követelt, a maga földjét, addig az újonnan alakult J. K. P. továbbra is a föld társadalmosítása mellett foglalt állást — az előző szociáldemokrata pártok hagyományos vonalán. Ellenben, 1923-tól a Párt állásfoglalása a földreform kérdésében, valamint a nemzeti kérdés megoldásában is helyes útra terelődött. Az 1923-ban megtartott harmadik országos pártkonferencia határozatot hozott az agrárkérdéssel kapcsolatban is, amely a „burzsoá” földreform bírálata után, feladatul tűzte ki a parasztbizottságok megalakítását a nagybirtokok felosztása céljából: „... a nagybirtok kisajátítását (követelte) minden kártalanítás nélkül... amely nem lépheti túl a 30 hektárt és a parasztok földhözjuttatását... vallásukra, nem-

zetiségükre való tekintet nélkül és pedig teljes leltárral . . .

Hasonló állást foglalt a J. K. P. III. kongresszusának határozata is 1926-ban, mely élesen bírálta úgy a „földreformot”, mint a Párt előző politikáját is az agrárkérdéssel kapcsolatban. E határozat megállapította azt is, hogy a burzsoázia azon van, hogy liquidálja a tessék-lássék „földreformot” és hogy a földeket visszajuttassa a nagybirtokosoknak. Ezért feladatul tűzi ki az agrárkérdés forradalmi úton való megoldását és e célból a munkások és parasztok egységes frontjának megszervezését.

A J. K. P. IV. kongresszusa 1928-ban szintén élesen bírálja a burzsoázia agrárpolitikáját és megállapítja, hogy az agrárkérdés helyes megoldása egyedül forradalom útján lehetséges, amely kisajátítaná az összes nagybirtokokat és felosztaná azokat a földmunkás szegénység között leltárral és kártalanítás nélkül.

A pártkongresszusok eme határozatai alapján, a Szabadkán székelő Földmunkás Szövetség, amely tagja volt a független szakszervezeteknek (Jugoszlávia központi munkás szakszervezeti tanács — C. R. Sz. O. J.) tehát, a Párt vezetése alatt állott, nagyon élénk tevékenységhez látott, nagy agitációs és szervezési munkát fejtett ki a földreformért is, a munkás-paraszt szövetség síkján. Az erős terror ellenére, amely különösképpen a falun dühöngött, sikerült megnyernie e harcnak a földmunkásság nagy részét. E harc irányvonaláról és erejéről néhány megmaradt okmány és sajtótermék mellett, híven tanuskodik az 1926-ban kiadott „Agrárreform sírja felett” című kis röpirat, mely lényegében, az ugyanabban az évben megtartott pártkongresszus határozatainak tételeit dolgozza fel és népszerűsíti.

Érdekes, hogy a burzsoáziával együttműködő szakszervezetek (U. R. Sz. Sz. J., O. R. Sz.) körül csoportosuló megalkuvók is kénytelenek voltak elismerni, hogy az amúgy is igen kislétszámú vezetőség útjától eltérő irányba haladjon. A vajdasági falvakban mindössze 2-3 helyi csoportjuk volt, de még a szrbobráni csoport is az új földreform mellett foglalt állást, habár tájékozatlan volt mert nem volt összeköttetésben a Párttal. Ezért 1926-ban követeléseinek 4. pontjában, azoknak a nagybirtokosoknak megadóztatását követeli, kiknek birtoka meghaladja a 30 lánc földet „és hogy senkinek ne lehessen 150 (!) láncnál nagyobb földje, az azon felül levő földeket és az egyház földjét vegyék el, hogy az agrárreform célját szolgálja . . .” Így, Szrbobrán munkássága, habár nem ismeri a Párt követeléseit, elhagyja vezetőségét és elindul azon a hagyományos úton, amelyen azelőtt is járt, már az 1890-es évek óta, amikor a dicső Szrbobrán, a Dungyerszkyak Szrbobránja, Bácska illegális, de forradalmi földmunkás proletáriátusának élén állt, a különféle Dungyerszkyak ellen.

1929 január 6. liquidálta a Földmunkás Szövetséget és a Független Szakszervezeteket is. Valamivel előbb szervezte meg az U. R. Sz. Sz. J. a maga külön Országos Földmunkás Szövetségét, melynek székhelye Noviszád volt. Ez január 6-odika után is folytathatta munkáját, de mint a burzsoáziával együttműködő egyesület — tagság nélkül maradt. Így január 6 után egyrészt ott állt a szövetség — a tábournok katonaság nélkül — míg a tömegek szervezet nélkül maradtak. Ebben az időben 1929 és 1934 között, csak helyenként került sor egy-egy akcióra egyes még szabadlábbon lévő, vagy már szabad-

lábra került párttag vezetése alatt. Különben borzasztó gazdasági válság és munkanélküliség ideje volt ez, a munkaadók ideje egyúttal a bér, a 8 órás munkaidő és a szakszervezeti harcok egyéb vívmányai ellen, amikor a látástól valószínűleg végzett munkáért 6-7 vagy 10-12 dinárt fizettek s az év folyamán pedig csak 60-70 napon át dolgoztak. Habár az U. R. Sz. Sz. J. együttműködött a hatósággal és a burzsoáziával, nem volt képes arra sem, hogy a munkaadókat és hatóságokat rákényszerítse legalább saját törvényeinek és rendeleteinek tiszteletben tartására. 1933-ban csak helyenként kevés földműves lépett be az U. R. Sz.-ba az eddigi üres keretek közé. Viszont 1934—1935-ben tömeges lett a beözlönés, mivel a J. K. P. IV. konferenciája határozatba foglalta az U. R. Sz. tömegesítését és hogy ezt a szakszervezetet osztályharcos szervezetté alakítsák a forradalmi tömegeknek az U. R. Sz. keretein belül folytatott harc által az opportunista vezetőség ellen. Egyben elhatározták, hogy a parasztokhoz legközelebb álló követelésekkel kezdjék meg a harcot: válasszák meg a parasztbizottságokat, majd forradalom útján sajátítsák ki a nagybirtokokat és osszák fel azokat tulajdonjoggal a földműves szegénység között.

Igy kezdetét vette az erős és kiélezett osztályharc új szakasza, mely Vajdaságban 1936—1937-ben, Szlavóniában pedig 1938-ban érte el tetőfokát. Bánátban a leghevesebb harcok Melencén, Kikindán, Zrenyaninban voltak, Bácskában pedig Becsén, Szabadkán és Moravicán, Baranyában a belyei, Szlavóniában pedig a dályai uradalomban. Hiábavaló volt a hatóságokkal és a burzsoáziával továbbra is együttműködő megalkuvó vezetőség árulása is, hiába igyekezett liquidálni ezt a kiélezett osztályharcot. A központi vezetőséget kivéve, a J. K. P. a szakcsoportokban mindenhol átvette a mozgalmat irányítását, mert a tömegek a Párt forradalmi politikáját követték. Ekkor a megalkuvó szövetségi vezetőség, a hatóság segítségével feloszlatta a kongresszust (1937), amely osztályharcos vezetőséget választott volna, hogy továbbra is megtarthassa magának a hatalmat, a nagybirtokos burzsoázia javára. Egyes párttagokat sőt egész szakcsoportokat zárt ki a Szervezetből. A Szakszervezetben új belső harc kezdődött, s ezzel gyengült a harc a burzsoázia és a fasisztabarát kormány ellen, egyúttal a függetlenség, szocializmus és a földreform érdekében vívott harc is.

Mivel ez a harc nagyon éles volt, különösen 1937-től kezdve, nem csupán az U. R. Sz., de a Jugorasz sem tudta ezt ellensúlyozni a fasisztabarát hatalom javára, ezért a kormány 1940 végén megszüntette az URSZ-ot s vele együtt az Országos Földmunkás Szövetséget is.

A harcot a Szövetség keretein belül és azon kívül is, amíg az opportunista U. R. Sz. vezetőség ki nem zárta — a néphős Szvetozár Markovics-Toza a J. K. P. Vajdasági Tartományi Pártvezetőség tagja, majd titkára, irányította, aki a szövetségben az opporunista Hadnagyev titkár mellett, mint hivatalnok dolgozott. 1937-ben a kongresszus után ezt az állását is elvesztette.

Ebben az időben az új, igazi földreformért folytatott harcot is Szvetozár Markovics-Toza irányította, egybekötve azt a demokráciáért és a szocializmusért harcoló általános forradalmi mozgalommal, a fasiszmus és a fenyegető háború ellen. Nevezetes és közismert munkájában: „A földmunkásság problémái”-ban (1939), de külön-

ben is a földreformért harcolt, mely a földet leltárral együtt és kártalanítás nélkül, azoknak adja, akik azt művelik. Többek között, ezeket írja: „Továbbá, gyökeres földreformot kell végrehajtani, mely a nagybirtokosok földjei, a kolostori, egyházi és püspöki birtokok ellen irányulna, sőt a nagyobb paraszt birtokokat is csökkenteni fogja”.

Szvetozár Markovics-Toza tisztában volt az-
zal, hogy nincs elegendő földünk a célra, hogy
minden földnélküli annyi földet kaphatna,
amennyire szüksége van. Ezért tervbe veszi a
mocsarak lecsapolását, az öntözést és mindenek
előtt az iparosítást. Mindezt, csak a munkás-
osztály hatalomrajutása után lehet, persze meg-
valósítani, forradalmi harc útján, mely a mun-

kások és parasztok szövetségére támaszkodna.
Ez 1939-ben volt, amikor a Párt már megsejtette
a fenyegető fasizmus közelgő veszélyét, de tud-
ta azt is, hogy az eljövendő napok egyben dön-
tőek lesznek, mert a győzelem magával hozza
a szabadságot is és megteremti a szocializmus
kiepítésének és az igazi földreform megvalósí-
tásának feltételeit. Ezért is írja Toza: „Ezek-
ben a napokban, egy arcvonalon kell találkozn-
iok a földmunkásoknak a többi munkással...
Fel kell gyűrekezni, mert közelednek a sors-
döntő napok...”

A földmunkások Pártjuk vezetésével való-
ban harcba indultak és kiharcolták az igazi
földreform lehetőségét.

Kundera Milán

Tehénpásztor (olaj)

Sinkó Ervin: Szörnyű szerencse

Amikor a múlt század második felében a német irodalomelméletben felülkerekedett az a tétel, hogy a költőben van valami végtelen — etwas Unendliches und eine Unendlichkeit —, amely homályos megfogalmazás csak azért volt jó, mert mindent belemagyarázhattak, Carlyle vitába szállt ezzel a zűrzavaros elmélettel és inkább a régi, közhasználatú, görög-római meghatározást fogadta el arról, hogy a költészet metrikus, zenéje van és maga a költői mű: ének. Kifejti persze, hogy nem a költemény ütemére, ritmushullámzására, hanem a zene mélyebb értelmére, arra gondol, hogy a zene az, amely szavakkal pontosan meg nem határozható, szabatosan meg nem fogalmazható érzéseket, hangulatokat, indulatokat és — gondolatokat fejez ki, tehát a költői szavaknak, mondatoknak, gondolatoknak éppen úgy melódiájuk van, s bennük ugyanúgy fellelhető a dallam pontosan szavakba nem önthető belső lényege, mint a zenében. A költeményt zenei gondolatnak nevezi Carlyle, de — és éppen ez a legmeglepőbb és leginkább mába is beleillő gondolatmenetében — nem verseket idéz, hanem Shakespeare drámáit és Dante Divina Commediájának nevezetesen az Infernonak drámai erejű részleteit. Anélkül, hogy kimondaná, a drámaköltészet belső zenéjét keresi és a váteszi muzsikát leli meg a drámai mondatokban.)

Annyi más egyéb bizonyíték mellett most Sinkó Ervin Szörnyű szerencse című legutóbbi színműve is arra mutat, hogy alighanem Carlylenek van igaza az Unendlichkeit zűrzavarával szemben, noha a legtöbb zenével nem foglalkozó ember számára a meghatározás, hogy a költemény: zenei gondolat, szintén minden tetszés szerinti belemagyarázást megtűrő fogalomnak tűnhet. De ha arra gondolunk, hogy a musicoes egyszerűen csak előadóművész volt, a poetos volt az, aki verset és zenét alkotott, ha a szöveg és dallamának erre a szoros összefüggésére figyelünk végig az évezredek irodalmában, különösen a drámai irodalomban, akkor a költészetben a zenei gondolat mindig megellelhető volt és marad; és ha a mai, a korszerű dráma felmérhetetlen távol esik is az ő tragostól és a kecskejátékoktól, a tragoediáktól, örök belső törvénye a drámának nem változhatott meg, mondatainak belső zenéjük van, e mondatoktól pedig olyan idegszálak rendülnek meg, olyan gondolatsorok indulnak el, amilyeneknek felkelésére a költészetben, s különösen a drámaköltészetben kívül csak a zene képes közönségesen léleknek nevezett ideg-, érzék- és agysejtrendszereinkben.

Ez a zenei gondolat rezdül a „Szörnyű szerencse” prózájában szövött mondataiban is. Hiszen a dráma már abban is rokon a zenével, hogy ugyanúgy csak művészi közvetítéssel hat. Az olvasásra szánt könyvdráma sohasem igazán dráma és talán nem is egészen igazi költészet, mert egy önmagával, belső törvényeivel ellenkező, az életrekeléstől és az epikus szabadság-

tól, a széles hömpölygéstől egyaránt megfosztott műfaj. Csak az életrekelésre szánt dráma és zene teljesértékű, mely nemcsak arra való, hogy elgondolkoztasson, hanem arra, hogy emóciókat váltson ki. Különben maga az anyag is tanuskodik arról, hogy a prózában írt dráma is a vers zenei gondolatokkal teli szövetéből szövődik, mert a dráma két-három órás játékban ad jellemzést, bemutatja alakjait, megismertet belső lényegükkel, ellentmondásaikkal, életörvényeikkel, világszemléletükkel, apró és nagy hibáikkal és erényeikkel; a valóság látszatát kelti, sűrít, tömörít, olykor egész emberréteget összefog, s ugyanakkor egy pillanatnyi megállást nem tűrön elmondja történetüket, amely egy az általuk kimondott szavakkal mindvégig szoros összefüggésben álló költői gondolatot fejez ki; feszültséget teremt, emóciókat vált ki, lebilincsel, gondolkodásra késztet, felzaklat; és mindezt a szigorúan megszabott időtartam keretében, gyakran annyi mindent mondva, hogy annak elmondására regényben csak egy nagyon vaskos kötet lenne elegendő. A szigorúan megszabott, szétfeszíthetetlenül zárt keret költői tömörségre kényszeríti a drámaírókat akkor is, ha prózában ír, s ennek a prózai szövegnek is lélekbe rezdülő belső zenéje van. A mondanivalót pedig, amelyet a dráma kifejez, sohasem lehet egyszerű, hétköznapi szavakkal, sohasem lehet olyan közvetlen erővel elmondani, ahogyan a dráma éppen költői erejénél fogva a gondolat-társítás, a vizualitás és a tömegpszichózis a hatóeszközeivel, új gondolatok keltésével és gondolatsorok elindításával megvilágítja, és ekkora emóciók kiváltására a drámán kívül egyedül a zene képes. (Valószínű, hogy a filmdráma ezért nem tud annyira a lélek mélyére hatni, mint az eleven játék, viszont éppen vizualitása és tömegpszichózisa révén hat sokkal erősebben a rádiódrámánál.)

A drámának ettől a belső költői lényegétől, a zenei gondolatok finom eszközétől nem tud és nem is akarhat szabadulni a korszerű dráma sem, a költői mondatoknak ez a belső, a lélek mélyéig hatoló muzsikája rezdül Sinkó Ervin drámájában is, habár a legkorszerűbb tárgyról, a forradalmi átalakulás nagy megrázkódtatásairól beszél. Vallja és meggyőző róla, hogy ezek a megrázkódtatások örök emberiek, bármi váltja ki őket és az egyéni tragédia-tragédia marad akkor is, ha az az osztály, az a réteg, az a csoport, amelyhez tartoznak, egyáltalán nem szánalomra és sajnálatra méltó. Abban, hogy roppant társadalmi átalakulásunk közepette is, ennyire át tudjuk érezni mindazt, ami emberi, abban, hogy hőseinek önmagukban hordozott bukását az emberi tragikumában tudja megmutatni, ebben érzékelteti Sinkó Ervin most kiteljesülő életünk egyik lényegét és szépségét szemben az előtünk járt korok és időszakok, rendszerek és társadalmak érzélgőség és könyörtelenség hullámverése között vergődő szakaszaival, amelyek lényegükben így is, úgy is embertagadók voltak.

Sinkó tudja, látja és költői érzékenységgel érzi, hogy arról, ami most megy végbe az emberekben, ahogyan a mult terhes nyúgei a többségben építőerővé, egyesekben viszont tragikummal alakulnak át, arról, ahogyan a forradalom a lelkekben, az ezernyi mindenféleképpen terhes idegrendszerben felépül, arról nagyon sok mondanivaló lenne. A legtöbbet a dráma mondhatná, a dráma érzékeltethetné legigazabban éppen a költészet zenei gondolatának finom eszközeivel. Sinkó tudja, látja, érzi ezt, ezért fordul ismét a dráma felé — ez a hatodik színműve — és ebből a szándékából, az emberi feltárási gondolatából, de a költészet zenei gondolatának eszközeivel született meg a Szörnyű szerencse. Az emberi és az embertelen nagy összeütközése ez a tragédia; tele van csupán érzékeltetett, a költői gondolatátársítással, szinte zenei ütemmel, fokozással és kirobbanásokkal idegeinkbe sugárzott mondanivalókkal, tele van nyugtalan és nyughatatlan lüktetéssel, nagy igazságok leegyszerűsítésével és apró történések nagy összefüggéseivel, eszmék és érzelmek harcával, a valóság és való felettség egymásba fonódásával, mindazzal, amiben a mult, jelen és jövő kavargásában vergődünk. És csak ha a költészet zenei gondolatának szemszögéből tekintünk Sinkó Ervin drámájára, csak akkor érthetjük meg igazán, csak akkor érzékelhetjük a mondatok, gondolatfűzések mögött rejlő, szavakkal pontosan ki sem fejezhető érzéseket, hangulatokat és gondolatokat, amelyekben a valóság feletti a költő váteszi feladatából, időközön és pillanatokon túli meglátásaiból, a kíváncsi valóságnak érző jövőbelátásból ered. Csak így, a zenei gondolat útmutatásával halhatunk az érzések és érzelmek mélyére, hogy felfogjuk azokat a gondolatokat a szavak mögött, amelyek nem férnek szavakba.

Viszont csak így foghatjuk fel azt is, csak a szándék és a valóságfeletti összefonódásának prizmján keresztül pillanthatjuk meg azt is, hogy e dráma alakjainak gondolatmenete nem mindig az, ami természetes, emberien egyszerű, hanem az, ami a költői gondolathoz illő, s hogy a cselekmény nem mindig a valóság önként adódó menetéhez, hanem olykor a mondanivalóhoz igazodik. Ezek az emberek intellektuálisan reagálnak mindenre, a költő intellektuálisan, nem az életösztön erejével, bátorságával, önvédelmi harcrakésztségével. Ez alighanem a szándékából ered, abból, hogy a költő a mondanivalójából indul ki és ahhoz igazítja a sorsokat, a cselekményt, nem pedig fordítva: a cselekmény konkludál megátóleretődően a mondanivalóba. Ez a fordított módszer nem feltétlenül célravezető, nem mindig hat egyformán meggyőzően, nem mindig válik általa megcáfolhatatlan igazsággá az, amit a költő mondani akar.

Mert ha a sorsokat az elindítástól a tragikus végig nemcsak a költő szavak belső zenéjén át figyeljük, hanem természetes emberi ösztöneik tükrében, akkor néhány felelet nélkül maradó kérdés bukkan elénk. Kovácsné, aki a szó klasszikus értelmében magában hordja elbukásának belső okait, a fasiszta rémuralom idején elkövetett egy bűnt. Hogy gyermekét megmentse, megtagadta kintpadra hurcolt férjét, akinek emléktábláját éppen másnap akarják leplezni, és hogy hűségét bizonyítsa, feljelent egy zsidót, aki összeköttetésben állt a mozgalommal. Abban a pillanatban követte el súlyos bűnét, amikor mind a két ember sorsa eldőlt és számukra mindegy volt, hogy az asszony mit tesz. Jóvátételül rejtegette és felnevelte, anyaként szerette, fiának feleségül szánja a felje-

lentett zsidó leányát. Az ünnepség előestéjén megérkezik a leány, Eszter, magával hozza Váry Andrást, annak az intézetnek a szakemberét, amelyben dolgozik és egyszerre nemcsak a feljelentő, a leány apját halálba küldő nevelőanya és a valót felismerő nevelőleánya kerülnek szembe egymással, hanem a szerelmi vetélytársak is. Az asszony egyszer régen, egy futó pillanatban, egy kalandban Váry szeretője volt, s a leány most szeret bele Váryba, aki keményebb, merészebb, bátrabb, mint Kovács Tamás, Eszter vőlegénye. Szípkázó szavak, mély értelmű gondolatok, költői zenéjű mondatok villannak és cikáznak a feszültséggel telt, lebilincselő párbeszédekben, de csak szavak, gondolatok, mondatok maradnak, elröppennek a levegőbe, mert Kovácsnéból hiányzik a természetes életösztön, ugyanaz az ösztön, amely bűne elkövetésére készítette és amely most nem jelentkezik, nem működik, hogy harcoljon életért, szerelemért, vagy legalább a fia boldogságáért. Bűnét inkább újabb bűnnel tetézi, megöli magát, hogy tragédiája beteljesüljön. És ha ebben mégis Sinkónak van igaza, az csak a mondanivalóból következik, többek között abból, hogy nem lehet büntetlenül bűnözni sem élők, sem holtak ellen, nem lehet egy pillanatra sem szövetkezni a legvadabb ellenséggel, mert ez megfoszt minden erőtől, minden ellenállóképességtől, még a természetes életösztön harckészségétől is. Ezzel a tudattal fel kell adni a harcot, a harcot szerelemért, boldogságért, életért, utódok örömeért. De ez csak ebben a cselekményben igazolt, az életben nem természetes, mert az élet nem egysíkú, fegyelmezett és pontosan kiszámított és kiszámítható célokhoz vezet. Mint ahogyan Váry András szerepe és útja sem természetes. Gonosztevő, aki tudott szédületet vinni a férje politikai harcai mellett háttérbe szoruló vidéki szépasszony életébe és ezért erősebben hatott az asszonyra, mint férje, aki sem feleségére, sem fiára nem tudott hatni, nem tudta beléjük önteni harci készségét és erejét. Váryban erős az életösztön, s ez az ösztön gerinctelenné teszi; készségesen kiszolgál minden uralmat, azt az uralmat is, amely felhasznál ilyen embereket arra, hogy merénylőknek, rombolóknak, bomlasztóknak elküldje őket idegenbe. De előbb Ausztriába megy, onnan jön el hozzánk. S ebben a pillanatban már csak az állati szűkülő ösztön marad meg benne. Nem követi tízezrekre menő társa sorsát, a volt fasiszták példáját, akik abban a pillanatban, ahogy a számukra rokonszenvesebb nyugati világba kerültek, mentesnek érezték és érzik magukat minden alól, ami egykori hazájukhoz fűzi őket és csupán romantikus ábrándokkal ápolják gonosz hazafiságukat. Váry azonban nem ilyen. Nem szökik tovább, minél távolabb attól a hatalomtól, amely torkán tartotta a kést, hanem elvégzi az elvállalt feladatot, revolverekkel, bombákkal felszerelten eljön hozzánk, hogy romboljon és a felfedeztetés elől menekül csak Kovácsnéhoz, segítse át a határon. Az író ezzel alighanem azt akarja érzékeltetni, hogy ezekben a volt fasisztákban, akik gerinctelenül az új uralom szolgálatába szegődnek, erősebb a romboló ösztön, vadabb az irtó, pusztító szándék az élet és menekülési ösztönnél is. Voltak és vannak ilyen emberek, de hogy az olyan intellektuális emberek között is akadnak-e ilyen féktelenek, amilyen Váry András, azt csak azért látjuk valónak, mert az utolsó jelenetben Váry valóban inkább a halált választja, s nem keres időhaladékot. Eszter alakjában mutatkozik meg leginkább az intellektuális sokrétűség. Nem iszondódik el az asszonytól, aki felnevelte, akit

anyjaként, gyermeki emlékekkel és rajongással szeret, akkor sem, amikor megtudja, hogy ez az asszony segédkezett apja meggyilkolásában. Az idő elmúlt, az apa emléke távoli, elmosódott, csak a borostás arc, s néhány apró, gyermeki meglátással megfogott kép él még belőle, róla. Most, ebben a pillanatban a leányban a nő kerekedett felül, szerelmes és féltékeny és ez az érzés állítja szembe az asszonnal. Csak nehezen, lassan jut tudatáig az asszony bűne, s nem is bizonyos, hogy csakugyan az robbantja ki az összeroppanását, talán inkább az, hogy az asszony erősebb nála, a férfi nemcsak a maga életéért harcol, hanem az asszonyért is, és ezt nem tudja elviselni. Visszamenekülne még vőlegényéhez, de az nem támasz, nem segítség. Hogy valóban csak a fiatalos kiforratlanság teszi-e ilyen határozatlanná, kissé puhánnyá és a dolgokat olykor feleslegesen boncolgató, marcangoló kétkedővé Kovács Tamást, a hős egyetlen fiát, erre nehéz feleletet lelteni. Ahogyan nem a darabot, hanem az életből kapunk csak feleletet arra, miért olyan megbékélő, mindent eltűrő és semmi ellen nem lázadó, az öreg Schwarz, az elárult és meggyilkolt zsidó apjának alakja, hogy nem izzik fel benne a gyűlölet, nem szorul ököbe a keze, amikor ott áll előtte Váry, a gyűlölt fasiszták egyik tudva tudatos képviselője, vagy miért olyan laza, jelentéktelen és a fiatal leánynak semmi segítséget nem nyújtó a kapcsolat Eszter és nagyapja között? Igen, az élet felel arra, amit az író nem mond meg, vannak, akik nagyon is hamar megbocsátanak, felejtnek, s nem gyűlölnék, nem gyűlölködnek olyan vadul, féktelenül, engesztelhetetlenül, ahogyan a fasiszták és a fasisztákat gyűlölni kellett, kell és kellene fog mindig. Mindebben az élet igazolja a szerzőt, elsősorban pedig a mi kiteljesedő életünk; a mindennapokban megeléjük ezeket az alakokat, még ezeket a sorsokat is noha sokszor nem természetes reagálásuk színpadról is, az életben is kérdés marad. A darabban azonban mindenképpen kérdés marad a határőrség tisztjének szerepe.

Ha az alakok és sorsok, a jellemek rajzában, a tragikum és végső drámai cselekmény menetében, jellemzésében, szabatos rajzában maradnak is nem egészen tisztázott kérdések, amelyekre a költői szöveg belső zenéje sem ad teljes és kielégítő feleletet, magában a drámaépítésben, a tömör és feszültséget fokozni tudó jelenetek rendjében Sinkó Ervin mesterien szerkesztette meg és fogta össze az első két felvonást, szavai, gondolatai, egy-egy szinte aforizmaként önállóulni tudó mondata annyi erőt, szépséget és zenei gondolatot sugároz, hogy ez a két felvonás komoly és maradandó értéke drámaírodalmunknak. Talán ha a harmadik felvonást két részre bontotta volna, hogy ne kelljen ennyire túltömörítenie, hanem szélesebben hőmpölyöghetne a kibontakozás, akkor ez a felvonás, illetve az esetleges végső két felvonás sem maradt volna az első kettő mögött. Így azonban egy sokmindent érzékeltető, szépségekkel teli nyugalmas felvonáskezdet után szinte rákataszerűen, nyílegyenesen röpített fel a végső bonyodalom és a kibontakozás, olyan elementáris erővel, amit a tragikus vég indokoltá tesz, de a nyugalmas kezdet nem eléggé fest alá.

A szubotícai Népszínház magyar együttese a szerzőnek ezeket a kiváló erényeit igyekezett előtérbe juttatni és sok tekintetben sikerült is. Varga István rendező elmélyülten elemezte az alakokat, jellemüket, jellegzetességeiket és indokoltá lett olykor azokra a mondatokra, gesztusokra, képekre is, amelyekben a termé-

szetes és az intellektuális reagálás ellentétbe került egymással. Jól kiaknázta a lehetőségeket, a jeleneteket sokszor úgyszólván önállóságukban építette meg, zárt egészként, hogy jobban kihasználhassa belső dinamikájukat; a fokozásban, a hangulatok hullámzásában egy-egy fejtegetés külön hangsúlyozásában megelézte a megoldást mindenre, amire megeléhetett. Azzal, ahogyan az első felvonás végén a tiszt megjelenik az emeleti ablakban s ahogyan a harmadik felvonásban lefüggönyözött és zártan mered ugyanaz az ablak az alul dúló, tomboló jelenetre, a rendező még a tiszt kissé elmosódó szerepére is némi indokoltást adott e néma jelképekben. Mindezzel azonban Varga sem tudott megbirkózni és néhol a szavak mögül hiányzott a fűtöttség, a játékból a lendület, a jelenetek menetéből az iram, s talán a jelenetek összefűzése, az új szereplők megjelenési módja sem volt eléggé változatos, hogy a megjelenés és megjelenés közötti különbségeket jobban érzékeltesse. Míse ennégyen nagyon jó volt, élt minden, amikor kellett, anélkül, hogy túlsok mozgás lett volna a színpadon, viszont, ha a hangsúly megkövetelte, meg tudta állítani a szereplőket, szinte percekre mozdulatlanul tette őket. Ami azonban nem érvényesült kellőképpen, az — különösen a második felvonásban — a zenei gondolat, a szöveg belső zenéje volt, néha egészen izzó hangulatú mondatok is szárazak, zenétlenek, olykor még hangsúlytalanok is maradtak. Ezért azonban alighanem nemcsak a nehézségekkel birkózó rendező olykor halványuló invencióját okolhatjuk, hanem sokkal inkább azt, hogy a premierlázban a színészek a nehéz szöveg hiánytalan és zavartalan elmondására helyezték a fő súlyt, a gördülékenységet (amit el is értek), helyenként fontosabbnak tartották a szavak értelmét átalakító zenénél. Nem forrtak eléggé egybe színpadi alakjukkal, nem lényegültek eléggé át azzá, akit játszottak és sokszor érezhetően játszottak, nem pedig a művészi átlényegülésből természetesen folyó mozgással és hangszínezéssel töltötték ki a szöveget. A főbb szerepekben Ferenczy Ibi, Sánta Sándor, Dukainé Tóth Éva, Szilágyi László és Szabó István szokatlanul váltakozóan nyilatkoztak meg, hol izzó művészi hévvel, belső tűzzel, hol meg nyersen, meggyőző erő nélküli játékkal elevenítették meg szerepüket; mindegyiküknek volt néhány olyan jelenete vagy akárcsak egy-egy gesztusa, amivel érdemes lenne külön és nagyon alaposan foglalkozni, s utána lehanyaglott életlendületük és a szerző szavai szinte a semmibe hulltak. A három kisebb szerepben Versey József, Dudás Lajos és Vujkov Géza sajnos csak „jól kiékszítették az együttest”, de egyikük sem nyújtott olyan kis szerepekben is megnyilvánuló jellemzést, ami a szokványosnál több lett volna. Petrik Pál színpadi képei nagyon szépek voltak, megadták a megfelelő keretet a játéknak, bőséges lehetőséget nyújtottak a változatos mozgásra és megfelelték a szép, a hangulatos képeket kedvelő szerző elgondolásának.

Ha végiggondoljuk a darabot és előadást, végső eredményképpen azt kell megállapítanunk, hogy a Szörnyű szerencse egyik újabb érdekes állomása a drámaíró Sinkó Ervinnek, aki olyan költői tartalommal telíti szövegét és annyira mestere a színpadnak, az emberi érzések és érzelmek olyan gazdag skáláját szótlatja meg és annyi mindent mond, hogy műve méltán sorakozik az utóbbi évek jelentős hazai színdarabjai közé. Elismerést, megbecsülést és — sikert érdemel.

Sulhóf József

BALÁZS-PIRI ALADAR

A nyelv keletkezése

Az ember legősibb szavai

Az ember legősibb szavait feltétlenül azok között a szavak között kell keresnünk, amelyek beletartozhattak a legritimvebb ember fogalomkörébe is. Ezek a szavak a mássalhangzók szabályos változásain keresztül olyan alakokra vezethetők vissza, amelyekben a mássalhangzók közül csak a K, L, M, N, P, T, V van jelen. Az is előfordul, hogy egyes ősi szótövek változatlanok maradtak, illetve nem ment végbe bennük olyan hangváltozás, amely által új mássalhangzó keletkezik. Vegyünk erre egy példát! Ez egyben példa lesz már arra is, amit a bevezetésben mondtunk, hogy a nyelvek ősállapotában azonos vagy hasonló alakú és jelentésű szavak keletkeztek egymástól függetlenül a különböző nyelvekben.

A magyar **láng** szót a nyelvészek finnugor eredetre vezetik vissza, s a vogul **lum** (parázs), **lomet** (láng), az osztyák **lumen** (lángoló), a finn **loimu**, **leimu** v. **liemu** (láng) stb. szavakkal vetik össze. Ezek szerint a magyar szó eredetileg **láng** volt, s a könnyebb kiejtés végett került sor a M > N hangváltozásra. Ez valószínű, mert több példa van a magyar nyelvben ilyen hangváltozásra. Pl. a **szánt** ige régi alakja **számt**, a **ront** ige **romt**. Az ugor nyelvekben tehát az ősi szótőnek ezt a három alakváltozatát találjuk: **lum**, **lom**, **lám**. Ez megfelel az u magánhangzó általános fejlődésének (nyiltabbá-válás), amely minden bizonytal egyike a legősibb magánhangzóknak. A H. B. **nopun** alakja ma így hangzik: **napon**. A latin **plumbum** (ólm) a franciában **plomb** (u > o > a hangváltozás). Az U másik irányú változása az u > ü. A latin **pluma** (toll) a franciában **plume** (kiejt.: plüm). A finn **loimu**, **leimu**, és **liemu** szavak **oi**, **ei**, és **ie** kettőshangzói azzal magyarázhatók, hogy a finn nyelvben az eredeti magánhangzó gyakran kettőshangzová alakult át. Jó példája ez a három szó annak is, hogy a magánhangzók mennyire ingadoznak ugyanakkor, amikor a mássalhangzók változatlanok maradnak. A három ugor szótő (**lum**, **lom**, **lám**) közül az első megtaláljuk a latin **lumen** (világosság, fény) szóban. A jelentésbeli kapcsolatot kézenfekvő, mert minden világosság, fény a tűznek valamilyen formájából, a lángból vagy izzó testből (Nap, parázs, izzólámpa stb.) ered. Ebből a latin szóból származik az olasz **lume** (világosság, lámpa) és az U > Ű hangváltozás után a francia **lumiére** (világosság). A harmadik alakváltozatot megtaláljuk a görög **lampas** (fáklya, lámpa) szóban. A tűzzel, lánggal való kapcsolat itt is nyilvánvaló. Ezt a görög szót vette át sok nép a világítóeszköz megnevezésére.

A tűz

Az eddigi kutatások eredménye arra mutat, hogy a tűz az egyik olyan fogalom, amelyet az ember leghamarább megnevezett. Az aláb-

biakban bemutatunk több olyan ősi szót, amely a tűzzel kapcsolatos. Ezek a szavak és származékaik nemcsak magát a tüzet (a lecsapó tüzet, a villámot is) jelenthetik, hanem a tűz formáit (láng), hatásait (éget), tulajdonságait (fény), az éghető anyagot, a tűzből származó anyagot (füst) a meleget, a tűzhelyet stb. is. Ezek az ősi szavak, illetve szótövek rendszerint két mássalhangzóból és egy magánhangzóból keletkeztek. Később az ősi alakhoz különféle végződéses tapadtak, vagy az ősi szó más szóval összetételle kapcsolódott, s így keletkeztek a különféle jelentések vagy jelentésárnyalatok. Az ember ezekkel a szavakkal elsősorban a tüzet nevezte meg, de a szavaknak a mai nyelvekben található egyes változatai arra mutatnak, hogy a tűz és a meleg ellentétét, a fagyot és a hideget is megnevezte velük.

A tűz egyik ősi neve a **P** és **L** hangokból keletkezett. A két mássalhangzó összekapcsolására, illetve a kiejtés megkönnyítésére a nem artikulált magánhangzó szolgált a **P** és **L** között vagy a **PL** után. A különböző nyelvek szavainak tanúsága szerint az ősmagánhangzó helyét ma bármelyik magánhangzó elfoglalhatja. Ami a **P** és **L** mássalhangzókat illeti, a következő hangváltozásokon mentek, illetve mehettek keresztül: **P** > **F** vagy **P** > **B**; **L** > **R**. Ezek a hangváltozások, amint látni fogjuk, szabályszerűen ismétlődnek.

A következőkben felsoroljuk a szónak mindazokat az alakjait, amelyek a végbement hangváltozások után a mai nyelvekben előfordulhatnak, s az egyes szóalakok után zárójelbe tesszük a különböző nyelvek megfelelő szavait. (Rövidítések: A = angol, F = finn, Fr = francia, G = görög, L = latin, M = magyar, N = német, O = osztyák, Ol = olasz, P = perzsa, Sz = szerb, Szl = szlovák, T = török, V = vogul).

I. A magánhangzó a **P** és **L** közé kerül:

pul (?); **pol** (F: **poltta** = égetni; **polttée** = égés, égetés; **poltto** = égetés); **pal** (F: **palea** = égni; **palele** = égni; **fázn**, **fagyot** érezni; **paleltu** = megfagyni, megfázni; Sz: **paliti** = gyújtani, égetni; Szl: **pal slnca** = a nap tüze; **palenka** = égetett szesz, pálinka; **pálit'** = tüzelni); **pel** (?), **pöl** (?); **pil** (F: **pilkaa** = csillogni); **pül** (?).

A **P** > **F** hangváltozás után: **ful** (L: **fulmen** = villám); **fol** (?), **fal** (?), **fel** (?), **föl** (?) [M: **föl** (az ebéd)], **fil** (?), **fül** (M: **fűlik**).

Az **L** > **R** hangváltozás után: **pur** (F: **puraa** = forni, buzogni, sisteregni); **por** (F: **porotta** = égetni, izzítani; **poro** = meleg hamu); **par** (Sz: **pariti** = melegíteni, forralni; **para** = gőz; T: **parlak** = fényes, világos); **per** (?), **pör** (M: **pörköl**), **pir** (M: **pír**, **pirít**, **pirkad**, **piros**, **pirul**), **pür** (G: **pyr** = tűz).

A **P** > **F** és **L** > **R** hangváltozás után: fur (L: furnus v. furnax = kályha, kemence; Fr.: four v. fourneau = kályha, kemence; T: furun = kályha), for (L: fornax = kályha; Fornax = a kemencék istennője; forceps v. forpex = parázsfogó; Ol: fornaio = sütőmester, pék; forno = kemence; (M: forr, forral, forraszt, forráz, forró), far (?), fer (L: ferveo v. fervo = pörkölni, égetni; fervens v. fervidus = forró, tüzes; fervor = forróság, hő, för (?), fir (?), für (?).

A **P** > **B** hangváltozás után: bul (?), bol (?), bal (?), bel (?), böl (?), bil (?), bül (?).

A **P** > **B** és **L** > **R** hangváltozás után: bur (?), bor (?), bar (P: bark = villám; Sz: bariti = forralni), ber (?), bör (?), bir (P: biryán = forró), bür (?).

II. A magánhangzó a **PL** után következik:

plu (?), plo (?), pla (Sz: plamen = láng; Szl: plamen = láng), ple (?), plö (?), pli (?), plü (?).

A **P** > **F** hangváltozás után: flu (?), flo (G: flox = láng), fla (L: flagro = ég, lángol; flamma = láng, tűz; Fr: flamme = láng; N: Flamme = láng; flammen = lángolni), fle (A: flame = tűz, láng), flö (?), fli (?), flü (?).

Az **L** > **R** hangváltozás után: pru (L: pruna = parázs), pro (?), pra (Sz: pražiti v. pržiti = pörkölni, pirítani; N: prasseln = sisteregni), pre (?), prö (?), pri (?), prü (?).

A **P** > **F** és **L** > **R** hangváltozás után: fru (?), fro (N: frost = fagy; Fr: froid = hideg), fra (?), fre (Ol: freddo = hideg), frö (?), fri (Ol: friggere = sütni; Fr: frire = sütni; N: frieren = fagyni, L: frigus = hidegség, fagy), frü (?).

A **P** > **B** hangváltozás után: blu (?), blo (?), bla (?), ble (A: blaze = láng, lobbanás; Szl: blesk = villám, Sz: blesak = vakító fény, villanás), blö (?), bli (N: Blitz = villám; Blink = villanás; blinken = villogni; Sz: blístati = ragyogni), blü (?).

A **P** > **B** és **L** > **R** hangváltozás után: bru (A: brew = főzni, forralni), bro (?), bra (N: Brand = égés, égetés; Branntwein = égetett szesz, pálinka; braten = sütni; Fr: brasier = parázs, tűz), bre (N: brennen = égetni; A: brand = parázs; brandy = égetett szesz, pálinka; v. ö. Szl: pálenka, N: Branntwein és A: brandy), brö (?), bri (Fr: briller = csillogni, ragyogni), brü (Fr: brûler = égetni).

A **P** és **F** hangokból alkotott szóval kapcsolatban elsősorban azt kell megfigyelnünk, hogy ott, ahol a két mássalhangzó egymás mellé kerül, a finn és a magyar nyelvben nem találunk példát. Ez megegyezik a nyelvtudósoknak azzal a régebbi megállapításával, hogy a finn-ugor nyelvek a szó elején nem tűrik a mássalhangzó-torlódást.

A finn nyelvben sok esetben előfordul az, hogy egy-egy szóban ugyanazon a helyen kétféle mássalhangzó állhat. Ez a különbség mindig a szabályos hangváltozások keretein belül mozog. A **P** és **L** hangokból alkotott szavak közül példa erre a **poltta** és **porotta** szó (pol — por; **L** > **R**).

A bemutatott szavak tanúsága szerint a finn nyelvben és a szláv nyelvekben nem ment végbe **P** > **F** hangváltozás. Ezért van az, hogy a finn nyelvben semmi, a szláv nyelvekben pedig kevés szerepe van a **F** hangnak (az utóbbiakban is valószínűleg csak a nyelvekeveredés által). A germán és a román nyelvekben, a görög, a latin és a magyar nyelvben végbement a **P** > **F** hangváltozás, ezért ezekben a nyelvekben sok a **F**-vel kezdődő szó (a **P** > **F** hangváltozás a szókezdő **P**-re vonatkozik — L: pater > N: Vater).

Említettük, hogy a szláv nyelvekben nem ment végbe **P** > **F** hangváltozás, tehát ezekben a nyelvekben megmaradt az ősi **P**. Nagyszerű példája ennek az egyik oldalon a Sz: **plamen** és a Szl: **plamen**, a másik oldalon pedig a L: **flamma**, a Fr: **flamme** és a N: **Flamme**.

Finn-magyar viszonylatban a **P** > **F** hangváltozásra példa a F: **puraa** és a M: **forr** (a régi nyelvben: **furr**) **forral**, **forró** stb.

A szerb nyelvben megmaradt az ősi **P** hang a **pražiti** szóban, de a N: **braten** és **brennen**, valamint a Fr: **brasier** és **brûler** szavakban a **P** helyét **B** foglalta el.

A mássalhangzók kétféle elhelyezkedése egy nyelvben is megfigyelhető, pl. Sz: **paliti** — **plamen** (pal — pla).

Az ellentétes jelentés (meleg-hideg) is megfigyelhető egy nyelvben, pl. Ol: **friggere** — **freddo**; F: **pala-**, **palele-**, **paleltu-**. Még jobban megfigyelhető a következő példákön különböző nyelvekben: Ol: **friggere**, Fr: **frire** — N: **frieren**. Ez az ellentétes jelentés ugyanezekben a nyelvekben a következő szónál is előfordul.

Két vélemény egy új regényről

DOBRICA CSÓSZICS

Koreni

A háború után a szerb irodalomnak nem volt nagy, európai jelentőségű regényírója. Ivó Andrics művei közül csak a „Kisasszony” igazi regény, értékesebb műve, a „Híd a Drinán” inkább évszázadok krónikája. Szerbia élete fehér folt maradt a regény térképén, s csak most, alig néhány éve, indult meg, mozdult el helyéről ez a műfaj. Mindjárt új a regény hangja is, szokatlan, de eredeti hang. Davicsó Költeménye az első fok, most pedig, egymás után két nagy mű. Konsztantinovics „Add meg nekünk ma” és Dobrica Csoszics „Gyökerek” című regénye a folytatás talán a beteljesedés, a tökéletesség is.

Csoszics mögött ott van a „Majd megvirrad már” írói tapasztalata, de új regényében, a Gyökerekben, új író is felfedezhetünk. Ez az a regény, amelyre vártunk, megérkezett az az író, aki Európában is méltón képviseli a szerb regényirodalmat.

Témája a mult század végének szerbiai parasztja, a történelem kora kegyetlen idő: az Obrenovicsok uralma. Az események középpontjában a Kátics-család áll. Átyim, az apa, oda-haza erőszakos családfő, a politikában rebellis, Milán király ellensége; fiaiban kettéválk a család: Gyorgye visszahúzó, tehetetlen, meddő, meghasonló paraszt, Vukasin párisi diák, művelt ember, aki leszámolt apja patriarchális felfogásaival, a politikában is ellenkező álláspontot foglal el. Szimka, Gyorgye felesége a regény legkiemelkedőbb nő-alakja. Vággyal telített asszony ő, a fajfenntartás ösztöne irányítja életét, amely a férje hideg karjai, az előítéletek sötét erdeje és a bika-erős férficselédnek való odaadás között vonaglik álmatlan, könnyes éjszakákon, mindhaláláig. Hogy teljes legyen a szociológiai és karakterológiai képtár, itt van Tóla Dacsics, Káticsék cselédje, a szerb nép mélységeinek előreküldött hírvivője, csak az ő erejével képes folytatni létét a Kátics-család, és itt van Nikola, „a kis Szerbia első bányásza”, aki Csoszics emberei közül még a legvilágosabban látja a sors útjait.

Rengeteg összetevője van a Gyökereknek. Elsősorban a kilencvenes évek Szerbiájának társadalmi erői, amelyek összeütközésének zaja a regény állandó, hol lehalkuló, hol harsogó kísé-
rőzenéje. A másik az emberek, a szerb parasztok, akik Csoszics keze alatt legendás nagyságokká nőnek. Így is lehet, de így is kell a mindennapi embereket ábrázolni, megszabadítva őket minden apró és kicsinyes vonástól, mint a mi Mórícunk Túri Danija, aki „Túlnőtt a paraszton, el az emberig, túl az emberen. fel a ködökig”, mint Giono vagy Ramuz parasztjai. Ők többet tudnak, nagyobbak akarnak, mint csak a földet túrni, gondjaik és gondolataik messzebb szárnyalnak. Megfogamzott, már bennük él a következő nemzedékek álma és lázadása.

DOBRICA CSÓSZICS

Gyökerek

Az irodalom örök nagy kérdése, minden eredmény titka: hogyan lehet felfedezni, művészi formába önteni egy történelmi korszakot úgy-hogy ez a felfedezés mélyebb legyen minden filozófiánál, szociológiánál, statisztikánál, hogyan lehet olyan alakokat formálni, amelyek egyéniségükben, hússá-vérré alakulva fejezik ki a társadalmi fejlődés és a történelem adott szakaszát, minden problémáját, ellentmondását nekilendülését és megalkuvását. Dobrica Csoszicsnak sikerült megfejteti ezt a nagy titkot, művészi módon élénk varázsolni a mult század Szerbiáját.

A társadalom kibontakozásának Szerbiája ez. Felszabadul, ellentétes erők hatnak benne, és a széthúzó erők lefojtására kialakul az új hatalom — az állam. Ez az egész forrongás jelentkezik Csoszics regényében három ember alakjában. Mindegyikük különböző oldalról világítja meg a helyzetet, hogy együttesen teljes képet adjanak. A regény emberábrázolásának nagy művészi értéke, hogy bennük és mögöttük egész korszakot látunk. Itt van mindjárt Átyim alakja. A régi és új Szerbia drámai összeütközését testesíti meg. A mult embere, a felkelések eszméi, következetessége, meg nem alkuvása, egy primitív társadalom öntudatra ébredésének egész erjesztő ereje él benne, hogy összeütközésbe kerüljön az új társadalmi erővel; az állammal. Ebben az új világban már tehetatlenné válik a hősi korszak nagy energiájú embere. Hiába szervez új felkelést, már nem tudja befolyásolni a világ alakulását, a társadalom halad a maga útján, és lassan lefojtja, keretbe szorítja a nagy energiákat. A régi Szerbia omlik össze, hogy helyet adjon az újvilág kicsinyes megalkuvásainak, tehetetlenségeinek, a kapitalista világ Szerbiájának.

Fia, Gyorgye már a mult keretbe törésének egész megtorpanását egyesíti magában. Vívódása a paraszti életforma egész felúton megállását tükrözi vissza. Apáink foglalkozása már nem öröm, de mást nem tud találni, tovább nem tud menni. Egy egész életforma kiúttalanságát látjuk, abban az időben, amikor ez a kiúttalanság a megszerveződő társadalom lefojtó erőinek hatására kialakul, amikor még az új seb fájdalma-

Egyik kritikuskunk, régi módszerét követve, Csozics Gyökereit, egy szociológiai és az irodalomtól távol álló képlet alapján úgy mutatta be mint a társadalmi erők összeütközését, illetve mint ennek a drámai harcnak ábrázolását. Az ilyen felfogás, enyhén szólva, leegyszerűsítése a Gyökerek problematikájának és Csozics művészetének lefokozása. Más ez a regény, kevesebb de több is egyúttal. Kevesebb, mert a drámanak csak egyik hányada általános társadalmi jelentőségű, de több, mennyivel több, társadalmi vonatkozásaiban is (egyénekbe sűrített osztályok és rétegek vívódnak és szenvednek a Gyökerek oldalain), művészi szempontból is. Amit a modern jugoszláv költészetben Popa, Davicsó, Pavlovics és a többiek megvalósítottak, az vonult be Csozics új művével a regényirodalomba. A szerkezet újszerű megoldása és az egyéni, nagyrészt lírai stílus jellemzik a Gyökereket. Az idő, amely a mai regényírók legnagyobb problémái közé tartozik, Csozicsnál állandó jelen, az elmúlt és a pillanatnyilag folyamatban lévő események összefonódása. Talán zavart kelthet ez a módszer, ez a megoldás, de csak első benyomásként; a regény kompozíciójának követelménye a tökéletes zártság, az okok kutatása azonban szükségessé teszi a multbatekintést, márpedig ez megbonthatja a regény egységét. Ezért szükséges az idő, helyesebben az idők összeszővődését keresni. Csozics impozánsan oldotta meg ezt a feladatot.

Beszélni kell arról a gyönyörű, gazdag, néha meglepően eredeti nyelvről, amellyel Csozics regényét írta. Ez valóban a parasztok nyelve, azoké, akikről ír, tartalmazza mindazokat a kincseket, amelyekre olyan bőven akadunk a szerb népköltészetben. Elfelejtett, de jelentésükben és szépségükben élő szavakat találunk a regényben lépten-nyomon. Díszítő jelzői nem romantikus ékszeresek a szavakon, hanem hűsbavájt rovásai az életnek; hasonlatai átlélik a hétköznapi életet, képcseréi megdöbbenetők és varázserő él bennük.

Boriszláv Mihajlovics azt írja erről a regényről, hogy megtalálta soraiban a mai valóság gyökereit. Általában felfedezésszámba megy a Gyökerek. Új tájakról, ismeretlen szellemi kontinensekről fejtette le a burkot, és az irodalom hónapja felé világít.

Lector

val ég, és amikor a megszokás még nem tette fásulttá. Vukasin, a másik fiú, a megtorpanás másik formája. Gyorgye azért szeretne mást, mert a régi nem öröm, nem értelem. Vukasin már megismerkedett a nyugati világ nagyobbvonalú életformájával, hogy utána csak tehetetlenségét érezze: belássa másképp kellene alakulni Szerbia életének és nem tud és nem talál utat, lehetőséget a problémák megoldására.

Igy jelenik meg három ember alakjában egy társadalom minden emberi problémája, az ellentétek, a leszorító és felhajtó erők, az összeütközések egész drámai feszültsége. A regényben tulajdonképpen nincs is más, mint ez a három ember. Szimka, a három férfi mellett legjobban kidolgozott alak, csak néma megfigyelője a férfiak szenvedésének, és csak aláhúzza a tragédiát azzal, hogy amikor megcsalja férjét és idegen vért visz a családba, a Kátityok kiútatlansága és tehetetlensége már nem tud mást tenni, mint belenyugodni mindenbe, és amikor már az egész világot elvesztették meglegegni azzal, hogy ha idegen is, de legalább fenntarsa nevüket. A szolgák statisztálnak, a parasztok teljesen homályba vesznek. A külső események, történések sem fontosak. A belső drámán van a lényeg, a társadalmi problémák egyénekké konkretizálásán. Ezért lesz a regény alkotási módszerének központi vonása, hogy minden oldalról megvilágítja ezeket a központi alakokat: gondolatok, vívódás, álmok, emlékek, vágyak, önkínzó beszélgetések vannak, és a külső események csak a keretet adják. Nehéz erővel, sodrással bírni ezt az alkotási módszert, és Csozicsnál sem futja mindig az erőből. Egészében azonban értékes műalkotás ez, a mult, a jelen gyökereinek olyan feltérképezése, amilyenre csak problematikájával, meglátásaival, írói és emberi állásfoglalásával a mi világunkhoz kapcsolódó igazán tehetséges író képes.

b-t

Egy szerbül megjelenő Molnár-regény margójára

A jugoszláv könyvpiac nem mindennapi, magyarvonatkozású eseményének ígérkezik egy alig ismert Molnár regény: „A zöld huszár” közeli megjelenése. Az érdekességet fokozza, hogy a könyvet Cetinjében nyomtatják és adják ki. A kiadó: Crnagora Népköztársaság állami könyvkiadóvállalata: a Narodna Knjiga. Alighanem ez az első magyar irodalmi mű, amely nagy iramban fejlődő, legkisebb tagköztársaságunkban, napvilágot lát s nagyon kell örülnünk, hogy immár idáig jutottunk: a magyar irodalom iránti érdeklődés átível a Lovcsen büszke csúcsán.

A választás, úgy hisszük, szerencsés. A „Narodna Knjiga” szép kiállítású sorozatába az „Obeliszk” könyvek közé a nemrég elhunyt világhírű magyar író és színpadi szerző méltó munkája sorakozik. Elférnek benne legszebb érté-

kel egyszersmind szerencsésen kívülrekednek művészi és emberi fogatkozásai. Szembeötlően erős élménytartalom hevíti benne az élő lélek hőmérsékletére Molnár hangját s ez szerzőnk esetében sokat, talán a legtöbbet jelent. Egyéb munkáival kapcsolatban számtalanszor, — mondjuk meg mindjárt, jogosan, — vetették szemére, hogy a művészi igazságot alárendeli a hatásnak. Ötletek és elmésségek papírálarca alatt visszajára fordítja a valóság logikáját, szóval, nem embereket teremt, csak bábokat mozgat. Ráolvasták, hogy a színházi ember elnémitja benne a költőt, hogy nincsenek szenvedélyei, föllyes irodalmi nagyiparos csupán, aki kívül és felül áll marionettjein, nem törődik millióval és lélekkel, vezérelve: a meghökkenés, mottója: az aforizma.

Valóban: Molnár neve elsősorban mesterien épített darabjai nyomán söpört végig öt világ-részen, tehát nem a lélek élő szárnyain, csak a technika, a bravúr, az elmésség szikrázó rakétáin lendült a világhír ormaira. A varázssos hangszer: az emberi szív kevés munkájában zendül meg. Mindössze talán a „Pál-utcai fiúk” a „Liliom” meg egy-két kisebb elbeszélés tanuszkodik érzelmi élete gazdagságáról, emberfaragó erejéről, arról hogy több volt virtuóznál: költő volt.

A „Zöld huszár” feltétlenül e művek között van. A görögtűz hideg csillogása helyett a közvetlenség forró áradását érezzük benne. Érett korában írta, sikerrel, ünnepléssel, vagyonnal a háta mögött. Elmenymagjára jellemző, hogy ugyanezt a témát egy másik elbeszélésében a „Rabok” című kisregényben is feldolgozza. A „Rabok” meséje, bonyodalma sőt kifejlése feltűnően egyezik a „Zöld huszár”-éval. Ifjúkori élményről lehet szó és tudjuk, hogy az ifjúság némely emlékképe mily mélyre ágyazódik.

Maga a történet nem nagyigényű. Jelentőssé, irodalmilag, emberileg érdekessé közvetlen előadása, eleven, színes korfestése no meg alakjai teszik, melyek mindegyike keményen, egyenesen áll a lábán. Igazi emberek, igazi sorsok bontakozását látjuk, húsvér lények szenvedélye izzik, testvéreink tragédiája pereg előttünk. S az egészen mint különös csillogás ömlik végig az emlékezés édes melankóliája.

Az író ifjúkorában: a század első évtizedében játszódik a mese: egy fiatal budapesti újságíró és egy vidéki bodegáslány végzetes szerelmének megindító története. A bodega: a mai bárók őse, de valamivel több is. A képmutató századelő számkivetettjeinek az éjszaka embereinek, az úgynevezett bohémeknek tanyája volt, ahol olcsó fröccs és olcsó szerelem várta az éjszaka vándorait. Ilyen bodega alkalmazottja a „Zöld huszár” hősnője. Az újságíró egy vidéki kiküldetés alkalmával, véletlenül ismerkedik meg vele. A fiatalember szépjövőjű tehetség, máris neve van, ezenfelül boldog vőlegény. Menyasszonya gazdag család gyermeke, tiszta, józan, illatos polgári virág. Szeretik egymást, nemsokára egybekelnek. A vidéki bodegában töltött véletlen este azután fenekestől forgat fel előre cirkalmazott sorsokat. A lány mohó szerelemmel, félresiklott élete minden elfojtott szenvedélyével szeret a fiatal emberbe, utána szökik a fővárosba, árnyékként követi mindenüvé. A férfit eleinte dühbe gurítja, majd gondolkozóba ejti, végül meghatja a néma kitartó szerelem, mely pillantások alamizsnájával is megelégszik. Mire azonban a lány kétségbeesett üldözése mögött

felfedezi a viszontszeremre érdemes odaadást, mire rádöbben, hogy voltaképpen ő sem menyasszonyát szereti, hanem a szerencsétlen kurtizánt, addig a végzet már át is gázol a lányon. Öngyilkos lesz, meghal, a fiatalember pedig követni akarja a halálba. Az ő öngyilkossága azonban nem sikerül, életben marad és megtépázott lélekkel tér vissza menyasszonyához.

Ennyit mond a történet, amelynek fordulataiban elevenen jellemzett mellékalakok egész galériáját vonultatja fel az író. Molnár Ferenc mestere a művészi ökonómiának, itt pedig, ahol személyes közösséget vállal hőseivel, felülmúlja önmagát. Néhány odavetett vonással, egy-egy mondatnál, rátapintó jelzővel embert, levegőt, hátteret, sőt kort teremt. Az öregedő vidéki szerkesztő olyannyira él, hogy szinte kilép a papírból. Az újságíróvilág figurái, a színház rabszolgái, a mágnáskaszinó léhűtői megannyi szinte anatómiásan szemléletes ábrázolás. Mögöttük pedig a századeleji, liberális-nagypolgári Magyarország korrumpált, álszent világa, a mocsárvilág poshad, melynek gyalázatos erkölcsi törvényeiből elkerülhetetlenül következik a bodegáslány halála.

Kivételes vonása a regénynek, hogy Molnár benne szabadjára engedi líráját, melyet másutt elhallgattat, az átlagközönség szórakoztatási igényeire dolgozó virtuóz... Látjuk, hogy nem idegen tőle a realizmus, hogy társadalomszemlélete sem feneklik meg fényűző környezetben lebennő álomfigurák kastankodásainak és erotikus komplexumainak elemzésén. Ahogyan ebben a könyvben a történetek láncszemeit egybefonja, ahogyan egy agyongyötört szegény leány szívén és egy, osztályának előítélet-béklyóiba vert férfilelken át, szinte lombikban, mutatja be, hogy az adott társadalomban a hősnőnek menthetetlenül pusztulnia kell, — ebben már ott a kritika: a hanyatló városi polgárság lesújtó kritikája.

Molnár Ferenc 1878-ban született és 1953-ban halt meg. Magas kort ért el. Sok siker ízét ízlelte, nevét öt világrész színpadai és könyvkirakatai harsogták és harsogják ma is. Fáradt, kihamvadtt aggként halt meg Newyorkban, ahol utolsó éveit töltötte. Magányos ember volt és tipikus polgári író, mestere a tömegszórakoztatásnak, a könnyed, vállvonogató szellemességnek, mely nem kíváncsiskodik és nem ítél. A „Liliommal”, a Pál-utcai fiukkal és még egy-két munkájával, amelyek között ott a „Zöld huszár”, mégis megmutatta, hogy több a sikeres írónál: nagy író, aki osztályának tüzetesebb szemrevételére is képes.

Debreczeni József

AZOK, akik ma lapjainkat és folyóiratainkat figyelemmel kísérik és olvassák is, mind gyakrabban láthatják, hogy egyre többször előtérbe kerül az ifjúság új szerepe az új társadalmi körülmények között.

A KOMUNIST legújabb kettős száma nem egy írásában foglalkozik ezzel a kérdéssel, mert a folszabadulás óta eltelt tíz esztendő, ma már egészen más formában veti föl előttünk a kérdéseket és más választ is kíván ezekre, sem minthogy egy-két írásban elintéztetnek vegyük.

Miko Típaló cikkében a népi ifjúság további kiszélesítéséről és szakszervezeti megerősítéséről beszél s akkor, amikor megállapítja, hogy ma már egészen új káder áll e szervezetek élén, hiszen tíz esztendő alatt nemzedékek váltották egymást; a legfőbb föladatak lényegét így fogalmazza meg:

„Az utóbbi néhány esztendő alatt Jugoszlávia népi ifjúságának vezetősége azon fáradozott, hogy megszervezze az ifjúság minél sokoldalúbb társadalmi életét s ennek kapcsán különféle kultúrszervezetet, sport- és más ifjúsági szervezetet létesítsen. Ugyanígy a népi ifjúsági szervezet valamennyi központi bizottsága arra törekedett, hogy a többi társadalmi tényezőt is megmozdítsa az ifjúság nevelése ügyében. Ezek a tevékenységek és törekvések igen jelentős eredményeket hoztak. Ma már nem lehet elképzelni az ifjúság alapszervezeteinek titkárságát vagy a komitétokat, amelyek nem folytatnának széles vitákat és megszervezési akciókat az ifjúság kultúrtevékenysége, sport- és társadalmi élete megszervezése körül. Az ilyen tevékenység eredményét mutatják azok az adatok is, amelyek arról beszélnek, hogy horvátországi kultúregyesületekben, azoknak az egyes szakosztályaiban, a „Seljačka sloga” és a „Prosveta” szervezeteiben 95.000 ifjú dolgozik, a sportegyesületekben és a „Partizán” szervezeteiben pedig több mint 67.000 fiatal erő tevékenykedik. Az elmúlt esztendőben ugyanebben a népköztársaságban 269 községi és 62 járási kultúrsemleket rendeztek, amelyen 55.000 ifjú vett részt”.

A folyóiratnak ugyanebben a számában Budo Soskics az ifjúság művészi tevékenységéről beszél és nem véletlen, hogy éppen a művészet és a közönségnevelés vonalán olyan nagy hangsúlyt helyez a műpártolók és a műkedvelők — akárha könyv- és irodalombarátokról is van szó — új rétegeinek kinevelésére. Ami viszont magát az amatőr színjátszás föladatait illeti mind a műsorpolitika, mind pedig az új színházi ízlés kinevelése terén, nem kétséges, hogy ezen a téren is milyen nagy föladat hárul az ifjúsági színjátszókra, az új, fiatal előadókra, rendezőkre, akiket már semmiféle régi hagyomány nem riasztal és nem fékezi őket abban, hogy merészen nyúljanak azokhoz az újításokhoz, amelyek a szocialista szellem ábrázatára alakítják át a helység kultúr- és művészetét. Budo

Soskics írásában arról még külön beszél, hogy milyen nagy szerep vár erre a nagykorú és érett ifjúságra a falun, ahol eddig talán éppen avatatlan kezekben volt a munka és ezért kullogott mindenben messze a fejlődés mögött.

KEVÉS olyan folyóirat van, amely igazán meg tudja őrizni a fölkeltett érdeklődés hangulatát. Ez talán azért van, mert nem tartja kezét az olvasó ütőerén, hanem messzire elkalandozik és beletemetkezik olyan témákba, amelyek a mindennapi dolgokban élő embertől messze estek. A „DELO” azon kevesek közé tartozik, amelyre bátran rá lehet mondani: „... végre egy lap, amelynek élő a hangja, figyelemmel kíséri az életben és az irodalomban hullámzó eseményeket és minden leírt szavára vigyáz”.

Most jelent meg a harmadik száma s benne egész sor értékes írás. Legelőször éppen a legelső ragadja meg az olvasó figyelmét. Miodrag Protics írta „Művészet és valóság” címmel. Tanulmányában azokra a kérdésekre ad választ, amelyek a művészet és a valóság viszonyát fessegetik. „A valóság kérdése a társadalmi körülmények mellett elsősorban az egyéniség erejétől függ, amely erkölcsi és intellektuális terebélyességében megnyilatkozik; azoktól a képességektől, amelyek látását, megérzéseit és tömörítését erősítik” — írja Protics. — „Ez az oka annak, hogy az egyik alkotó úgy fogja föl a valóságot, mint a szenzációk összességét; a másik mint érzést vagy megérzéseket; a harmadik mint eszmét; a negyedik mint rendszert, mint a dolgok kikristályosodását. Az első és az utolsó között nagyon nagy különbség van. Mert az első valóság alatt csak azt érti, ami kép gyanánt a látószögébe kerül: az ő számára ez szigorúan meghatározott érzékeltető valami. Az utolsó számára viszont sokkal egyetemesebb: szerinte nemcsak az érzékszervekben, hanem a gondolatokban, az érzelmekben és az eszmékben is él: szerinte a valóság nem olyasvalami amilyennek látszik, hanem amilyennek érzi és amilyennek gondolja az ember... Az fizikai és szellemi lényének minden összetevőjével fedezi föl a valóságot. Az élet megismerése az emberi értékek gazdag skálájában nyilvánul meg. A művészetben „az élet nem csak az érzések, hanem az érzelmek kifejezését is jelenti, nemcsak az érzelmeket, hanem az eszméket is, nemcsak az eszméket, hanem az eszmék rendszerének összefüggéseit is, ami lehetővé teszi a tárggyal való mind közelebbi kapcsolatot” (Elio Faure: B'arbre d'Eden). Az út a szenzációtól az eszmék rendszeréig — az út a relatívától az abszolútig. Ebben könnyű, de mind mélyebb az alkotó teljessége az élet és a természet tartalmával.”

„Ha az általános valóságból átmegyünk körünk valóságába, — akkor minden világosabbá és határozottabbá válik. Az az állítás, hogy egy

olyan korban élünk, ahol kihál a régi, mint ami maradi és történelmileg túlhaladt dolog és új születik, dialektikus szükségszerűség, ez igen sok írásban és vitában helyet foglal a politikai közgazdaságtantól kezdve egészen az esztétikáig. Társadalmunk most éli át ezt az átmeneti korszakot és minden ember — tekintet nélkül arra, hogy alkalmas-e arra, hogy elméletileg összeítse a dolgokat — saját tapasztalataiból látja, érzi és fölismeri a két kornak, a két életfölgógnak a változását.”

Am nemcsak Miodrag Protics írása veti föl így az irodalom időszéri kérdéseit, hanem rajta kívül még egész sor írás, akárha Rade Vlkov „A humanizmus lefokozása”, Gavrilov Vucskovics „Egy disakkord” című tanulmányaira, jegyzeteire gondolunk, — de mellettük a szépirodalom darabjai is ezt a friss szellemet árasztják. A Figyelő rovatból külön ki kell emelni Szvetiszláv Nikolics írását a „Folyóiratokon át”. Lapjainkban még nem találkoztunk ilyen vitakozó beszámolókkal, amelyek valóban fölkeltek az érdeklődést az említett lapok iránt.

Az irodalomszemlélet egy hasonló kérdését veti föl a „NASA SZTVARNOSZT” legújabb száma is. Radován Lálics a lap hasábjain a szovjet írók második kongresszusáról beszél és elmondja, hogy a kongresszuson azt a problémát vitatták meg, amely nemcsak a szovjet irodalom, de az egész világirodalom számára mondhatni a legidőszéri. „Az irodalmi alkotás viszonya az élethez, a társadalmi valósághoz” — a tömör megfogalmazása ennek a kérdésnek és éppen a föl sorakoztatott példák, idézetek bizonyítják, hogy az idealista filozófián alapuló esztétikai szemlélet lassú átalakulásával (és fölváltásával is) ez a kettő, az irodalmi alkotás és a társadalmi valóság — egymáshoz mind közelebb kerül.

A társadalmi folyóirat dr. Goldstein Alekszandar tollából gazdaságpolitikai cikket közöl jogi megvilágításban, Nikola Dragicevics „Energetikánk fejlődésének távlatáról” beszél, a „Vélemények és viták” című rovat pedig egész sor időszéri problémát vet föl az olvasó előtt.

A folyóirat anyagának túlnyomórészt a szépirodalom teszi ki a „REPUBLIKA”-ban. Lapjaink új számainak gyűjteményében kétségtelen, hogy szépirodalomban ez a leggazdagabb s külön erőnye az, hogy a közölt munkák legnagyobb része élő íróink új alkotásai. Dragutin Tadijanovics verset közöl, Mirko Bózsics új regényéből ad részletet „Új és régi otthon” címmel, Szime Vucsetics három verset közöl, Iván Doncevic pedig és Zdenka Jusics egy-egy művészi elbeszéléssel jelentkeztek ebben a számban.

Am nemcsak a hazai, de a külföldi irodalomról is kapunk képeket. Cs. Velyacsics fordításában részleteket olvashatunk a „Dhammapade” nevű hindu antológiából, amely a hindu erkölcsről beszél és idézetekben Buddha tanításait mondja el erről.

Külön értéke a folyóiratnak a művészi műfordításoknak az a színes csokra, amit Gusztáv Krklec adott. Bár egy kis tömör bevezető világosabb képet adott volna az olvasónak arról, hogy kik ezek az új német lírikusok és milyen helyet foglalnak el az élő német irodalomban, de ha már nem kopiban vagy kis tanulmányban, akkor ahelyett összevont jegyzetek formájában kapja meg ezt az olvasó „Jegyzetek” címmel ugyancsak a folyóirat végén. Tizenöt új német lírikus mutatkozik be itt, köztük vannak olyan nevek (Richard Dehmel, Hugo von Hofmannstahl, Hermann Hesse, Georg Heym), akikkel

találkoztunk, de itt vannak az egészen újak is, akik már a második világháború idején vagy a háború után jelentkeztek. George Forestier (1915) például kéziratokban hagyta hátra költészetét, mert Indonéziában tűnt el, mint a francia idegenlégió katonája, Paul Celan, bukovinai születésű tehetséges lírikus pedig ma Párisban él s ott írja német szürrealista verseit. Így ebben a csokorban valóban — szinte szívárványszerűen — váltakoznak a színek.

NAPJAINKBAN mind termékenyítőbb hatása van az irodalomnak. Ennek bizonyosságai nemcsak a művek, hanem azok a kezdeményezések is, hogy például 1955-ben minden hónapra egy-két új folyóirat megjelenése esik.

E lapok között most egy egészen újhangú folyóirat jelent meg Szabadkán — elgondolásaiban új és átfogóbb, mint az eddigiek. Szellemi életünk fejlődése érlelte meg a dolgokat annyira, hogy most szerb, horvát, magyar, ruszin, román író összefogott egy közös vállalkozásba. Lehet, hogy az első számnál még nem rajzolódik ki az a távlat, amit ennek az irodalmi, társadalmi és művészeti folyóiratnak szántak, de már az a tény hogy hasábjain Vajdaság majd minden népének köréből jelentkező író és tollforgató helyet kap — minden eddigi kezdeményezésnél szélesebb és a mi szocialista valóságunk számára egyetemesebb vállalkozást jelent.

Az új folyóirat a „RUKOVET” nevet kapta; szerkesztőségi kollégiumában helyet foglalnak azok, akik itt, a Vajdaság északi sarkában az irodalmi és a szellemi élet művesei. Kvazimodó Braun István, Mihajló Dejanovics, Géza Gulka, Mirko Huszka, Esztera Ivkovics, Joszip Klárszki, Lázár Merkovics, Sztevan Pálics és Urbán János — a főszerkesztői szék pedig a fiatal horvát költőnek, Lazar Merkovicsnak jutott.

Az első szám még csak részben ad keresztmetszetet. A szerb és horvát írók, költők mellett és a fordításoknak közzétett magyar írók munkái mellett jelentkezett a bánáti román írók körének költője Florika Stefan három költeményével. A fiatal horvát költők közül Jakov Orcsics, Ante Zolnaics, Iván Sokcsics és Szinisa Vuicsinics verseivel találkoztunk; műfordításban olvashatjuk Thurzó Lajos, fiatalon elhunyt lírikusunk „Országúton” című versét (Lazar Merkovics ültette át horvát nyelvre) és egy kis verset tett közzé Ivanka Rackov is. A széppróza rovata is elég népes ahhoz, hogy a lap első száma alig több mint három íven jelent meg. Itt két elbeszélő és egy drámaíró lép a közönség elé. Kvazimodó Braun István és Klárszki Joszip egy-egy elbeszélést adott. Matija Polyakovics pedig legújabb színpadi művének első föl vonását tette közzé. Mihajló Dejanovics párisi naplójegyzete egy részletet hoz úti élményeiből, Léway Endre „Magunkról beszélünk” című írása pedig irodalmi életünk belső problémáit veti föl.

Szerény, de szép kezdeményezés is, hiszen két vagy három évig tartott itt a készülődés, amíg eljutott a megvalósulásig. Az új, fiatal szerkesztőségnek ma még nincs nagy választéka az anyagban, amit az első számban közzé tett, azt gondosan rakta össze — bemutatkozásnak. Írók új pódiuma ez és — mondjuk ki nyíltan — ígéret is a „RUKOVET”, fiatal erők készülő munkáiban ígéret ahhoz, hogy a jövőben minőségben is mennyiségben is igényesebb, számottevőbb és irodalmilag kiforrottabb lesz, és már ismertnevet és várt „írásgyűjtemény” az olvasó előtt.

L.

B. Szabó György

Konyovicsnál — 1955 tavaszán

Hatalmas műtermét egy rögtönzött, nagyméretű festőállvány választja ketté: Konyovics a „Bácskai lakodalom” kompozícióján dolgozik. Az egész napi lázas alkotómunka hangulata az esti műteremben: friss, száradó és a villanyfényben ragyogó színfoltok a hatalmas felületen; apró színvázlat a festőállványhoz támasztva emlékeztetőül és ösztönzésül; töprengő művész kutató, bíráló tekintete, amikor újra meg újra számbaveszi a megmunkált részleteket és egy hirtelen szemvillanással egybefogja az egészet.

(Most fáradtan egy székbe ül, távolabb a képtől, de szemében a kép színei ismét feltündöklének. Elgondolkozik. Ezek a hallgatag, tűnő éjszakai percek is az alkotás pillanataihoz tartoznak.)

A festői tömörítés, sűrítés problémája foglalkoztatja: megtartani az élmény intenzitását kompozícióban, nagyméretű alkotásban, leküzdeni a méretek és az anyag ellenállását a nagy felületek megmunkálásában, túljutni a klasszikus kompozíció makacsul visszatérő törvényszerűségein és a modern képkalkotás és valószínűsítés művészi eszközeivel megragadni korunk nyugtalan, feszítő és gazdag élményanyagát. Önmagát adni, művészi és emberi egyéniségét, őszintén és hiánytalanul, bátran és következetesen. A festészet nyelvén fejezni ki az érzések, élmények, hangulatok áradatát: rajzban, vonalritmusban, színértékekben, faktúrában.

(Önmagát? Igen, de mult és a jelen: Prága, Páris, a zombori patriciusházak kongó komorsága, a kispolgári vegetálás együgyű értelmetlensége, egy elmaradott primitív paraszti környezet mozdulatlansága (a széles látóhatár egyetlen mozgalmas, nyugtalan felülete a sárgán hullámzó, aratóra váró buzatábla); a megyeháza tövében lengő vöröscsillagos lobogók alatt tüntető tömeg 44 őszén, a dunai hidépítők, a dubrovniki napégette sziklafalak között makacsul visszatérő már-már sötétkébe játszó vízfelület, a Fernbach-szállás átalakulása, metamorfózisa állami birtokká, épületeivel, egykori béreseivel, hétköznapijaival, a zentai tiszapart lusta nyu-

galma, a topolyai utcák izzó forrósága és az „54-es Kompozíció” új utak, új távlatok és festői lehetőségek felé mutató szintézise. És San Francisco, New York . . . Önmagát adja? Valóságunkat adja önmagán keresztül — a művészet formanyelvén.

Változó világunkat és a változó Európát; egy régi társadalmi rend hullásának és pusztulásának művészi vízióját s egy új, emberi világ születését, amelyben nemcsak az emberi viszonyok változnak meg, hanem változik, fejlődik a látáskultúra is és új megfogalmazást nyer a művészet társadalmi helye és szerepe.

A festészet új fejlődési szakaszához érkezünk és most szükségszerűen le kell válnia minden idegen elemnek a festészet testéről, mindannak, amit elmúlt századok uralkodó osztályának ízlése parancsolt vagy aggatott rá és a tematikai, narratív, elbeszélő elemek következményeitől kezdve a művészi alkotás technikájáig, a műalkotás társadalmi funkciójáig minden gyökeres revízióra szorul. Multunk, jelenünk és egy kicsit jövőnk is ott él Konyovics alkotásaiban.)

Lovak ágaskodnak, felsallangozott, felcifrázott lovak, vonul a násznép (talán a lányosházhoz mennek); a kép ritmusában a bácskai szerb kóló üteme dobog, a mozgásnak ezt a nyugtalanságát és ütemességét fejezi ki a kompozíció, ezt fokozzák a színek, ezt idézi elénk a Konyovicsi látással megfestett alakok galériája, tájunk, környezetünk emberanyaga. Hátterben az utca házai fehérlenek, felettük a kék égen imbolygó, lusta délelőtti felhők.

(Felállt a székből, újra friss. Új képeket mutat. Mindegyiket gondosan ideiglenes keretbe illeszti. A kompozíció köré új képek sorakoznak. Egy percre meghökkenek. Nem nézett rá; az élmény intenzitásának fontosságáról mond néhány szót. A kompozíciókban is.

Amikor egy új képe ráhábailllesztésével bajlódott és háttal fordult felém, éreztem, hogy jó vele és képeivel lenni. Kissé büszke voltam és boldog is, hogy Konyovics közöttünk él.)

Új könyvek * Új könyvek * Új könyvek

Történelem :

JOHN REED:

Tíz világrengető nap

Egy haladószellemű amerikai újságíró számol be érdekfeszítő riportkönyvében az 1917-ben lejátszódott drámai eseményekről.

Szépirodalom :

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ:

Pacsirta

Az első világháború előtti város alakjai jelennek meg szemünk előtt Kosztolányi egyéni, mindig új vetítésében.

Ifjúsági irodalom :

MARK TWAIN:

Koldus és királyfi

Minden korú fiatal emberek számára írta ezt a könyvet a nagy amerikai író. Pompás, mindvégig érdekes és tanulságos regény, bemutatja a középkori Anglia minden csillogását, de minden nyomorát, szenvedését is.

Megrendelhető

Testvériség-Egység könyvkiadóvállalatnál

NOVISZAD, Teodorovics utca 11

Telefon 26-33, 23-02 — Póstatakarék számla 300-T-251

Új könyvek * Új könyvek * Új könyvek

Rövidesen megjelenik

MAJTÉNYI MIHÁLY

Bige Jóska házassága

Regényirodalmunkban a „Garabonciás” megjelenése után újabb üde, vidám hangot jelent Majtényi Mihály új regénye. A kitűnő elbeszélő közvetlen hangja, művészi emberábrázolása és kedves humora igazán élvezetes és élményszerű olvasmánnyá formálja ennek a különösen érdekes összetételű vajdasági embernek az életét.

Az olvasó érdeklődéssel várja úgy, mint irodalmi életünk új eseményét.

A regényt B. Szabó György művészi illusztrációi díszítik.

SINKÓ ERVIN

Optimisták

Regény

Az író történelmi tárgyú regényének második kötete most hagyja el a sajtót. Olyan ismeretlen részleteket tár föl a Forradalom éveiből, amely nemcsak regényszerűségüknél, de történelmi hitelüknél fogva is magukra vonják az olvasók érdeklődését. Sinkó Ervin merész kézzel nyúl ebbe a rendkívül nehéz és összetett témába, — ezért méltán nevezhető műve az első világháborút lezáró történelmi évek és a magyar forradalom egyik legkiemelkedőbb regényének.

A tavaszi, nyári könyvpiac ezzel a könyvvel egy ritka értékű művet helyez az olvasó asztalára.

Mindkét regény megrendelhető a

TESTVÉRISÉG — EGYSÉG könyvkiadónál

Noviszád, Arszó Teodorovics utca 11. — Telefon 26-33, 23-02

Postatakarék számla: 300-T-251.